Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

SJETTE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

J. OSKAR ANDERSEN OG **BJØRN KORNERUP**
PROFESSOR, DR. THEOL. ARKIVAR, DR. THEOL.

TREDIE BIND.

KJØBENHAVN.
I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG.
1939–41.

Digitaliseret af Claus Rønlev

N. F. S. Grundtvigs Nedlæggelse af Præsteembedet i 1826.

En kildekritisk og psykologisk Studie.

Af **H. J. H. Glædemark.**

I. Baggrunden for Kirkekampen og Grundtvigs Embedsnedlæggelse i 1826.

Forudsætningen for den store og heftige Kirkekamp, der i Aaret 1825 udbrød her i Danmark, og som skulde faa saa afgørende Betydning for Landets religiøse og kirkelige, ja, gennem Grundtvigianismen endog for dets kulturelle og samfundsmæssige Forhold i de følgende hundrede Aar, var *den danske Statskirkes Forfald* siden Slutningen af det 18. Aarhundrede. Dette Forfald viste sig paa alle Omraader vedrørende Kirken, saavel paa det forfatningsmæssige og administrative som paa det kirkelige og religiøse Livs Omraade.

Kongeloven og Christian V's Danske Lov fastslog *det statskirkelige Princip:* Statskirken skulde være luthersk, Præsterne aflægge Ed paa at holde sig til Skriften, de symbolske Bøger (libri symbolici) og den forordnede Alterbog; enhver Borger i Landet — for saa vidt han ikke tilhørte et af de faa »taalte« Religionssamfund — var ikke blot tvunget til at blive i Statskirken, som han indlemmedes i ved Daaben umiddelbart efter Fødselen, men var ogsaa med Hensyn til de kirkelige Handlinger bundet til at lade sig betjene af Præsten ved Kirken i det Sogn, hvor han boede[1]. Regeringen fastholdt stadig dette stats-

[1]) I København havde Borgerne hidtil nydt en vis Frihed »ifølge den antagne Regel, at Sogneforholdet blot er bindende for Beboerne

kirkelige Princip — ved administrative Afgørelser gennemgaaende strengt. Med Hensyn til Kirkens Lære og de kirkelige Handlinger viste den — i Overensstemmelse med Datidens Syn — en overordentlig Tolerance. Der var saaledes en udstrakt Lære- og Forkyndelsesfrihed for den enkelte Universitetslærer som for den enkelte Præst, der tilhørte Statskirken. Oplysningstidens og Rationalismens Præster og teologiske Professorer fortolkede Skriften i Overensstemmelse med Fornuften, ligesom Præsterne overalt uden Betænkning tillod sig at afvige fra den forordnede Alterbog, trods Præsteeden. Derved var der i Tidens Løb fremkommet et afgjort Misforhold mellem *Lovens* strenge Krav med Hensyn til Læren og Ritualet og de *faktiske* Forhold.

Saa længe Oplysningstidens Syn var eneherskende inden for Regeringen, Præstestanden og den brede Befolkning spillede dette Misforhold ingen synderlig Rolle. Det gjorde det derimod i 1825. Da var Oplysningstiden stærkt paa Hæld, medens den egentlige Rationalisme først nu havde sin Blomstringstid[1]. Rationalismen fik offentlig sit Udtryk i Biskoppernes fælles latinske Hyrdebrev af 1817 i Anledning af Reformationsjubilæet. Heri fastsloges Skriftens absolute Autoritet; men dens Fortolkning skulde bygges paa ren Fornuft; paa den anden Side fremhævedes Aabenbaringens Fortrin for Fornuften[2]. Ikke faa Præster var

med Hensyn til Barnedaab, Brudevielse og Jordpaakastelse, samt Præstepenges og Høitidsoffers Erlæggelse; men at derimod enhver af dem kan benytte sig af hvilken blandt Stadens Præster, han vil, som Prædikant, Skriftefader eller til sine Børns Confirmation«. Denne delvise Frihed m. H. t. Valg af Præster, hvad der ikke var i Overensstemmelse med D. L. 6—3—1, havde saaledes i København fundet Sted de facto. For Konfirmationens Vedkommende sattes bestemte Regler ved et Reskript af 21. December 1825 (Collegial-Tidende 1826 S. 129 ff.).

[1]) At Rationalismen i udstrakt Grad holdt sig langt op i det 19. Aarh. fremgaar tydeligt af »J. P. Mynsters Visitatsdagbøger 1835—1853. Ved Bjørn Kornerup« I—II (1937); se bl. a. Dr. Kornerups fortrinlige Indledning S. LII og LVII ff.

[2]) J. Oskar Andersen: »Om »Kirkens Gienmæle« 1825« (Dansk Kirkeliv, 1925, S. 134 f.). Hyrdebrevet af 1817 er trykt i »Reformations-

inden 1825 begyndt at prædike Kristus som Frelseren og Forløseren ɔ: som Troens Genstand[1]. Inden for Præstestanden opstod der efterhaanden større Interesse for Studiet af Skriften, uden at den positive Kristendom dog vandt en tilsvarende Udbredelse blandt Præsterne, i hvert Fald ikke inden for den ældre Generation, der ogsaa stadig i vid Udstrækning benyttede forvanskede Ritualer. Præstestandens — ikke mindst Rationalisternes — voksende Interesse for Skriften førte i 1814 til Dannelsen af Bibelselskabet, der sørgede for Bibelens Udbredelse blandt Lægfolk. Disses Fordybelse i Skriften fremkaldte imidlertid rundt omkring i Landet en voksende Trang til levende Kristentro og positiv Kristendomsforkyndelse. Dette havde til Følge, at der mange Steder rejstes Krav om, at Præsterne skulde følge den forordnede Alterbog, saa Daabs- og Nadverritualet atter kunde lyde paa gammelluthersk Vis. Da Præsterne gennemgaaende holdt fast ved den Ritualform, som de hver især havde dannet sig og brugt i mange Aar, ofte i hele deres Præstetid, og da de heller ikke imødekom Trangen til en gammelluthersk Kristendomsforkyndelse, opstod der rundt om i Menighederne Gæring, der først og fremmest viste sig i Modstand mod den rationalistiske »evangelisk-kristelige« Salmebog. Mange Steder rejste sig en Lægmandsbevægelse, som ved gudelige Forsamlinger søgte at tilfredsstille de Ønsker, der gærede i Menighederne. Men Regeringen fulgte Gejstlighedens Krav om at forbyde de gudelige Forsamlinger, saaledes som Forordningen af 13. Jan. 1741 hjemlede, for saa vidt ikke Præster ledede dem. Lægmandsbevægelser, der kunde føre til Dannelsen af Sekter eller til Fanatisme, kunde ikke taales inden for Statskirken. Det statskirkelige Princip skulde hævdes.

Jubilæet 1817. Aktstykker indledede, udgivne, oversatte og kommenterede af Alexander Rasmussen« (1917), S. 28 ff. (den latinske Tekst) og S. 46 ff. (den danske Oversættelse).

[1]) J. Oskar Andersen l. c., S. 137.

At den religiøse Trang og de gammellutherske eller ortodokse Ønsker — kort sagt: Utilfredsheden med Statskirkens Rationalisme — bundede langt dybere i Menighederne, end de gudelige Forsamlinger gav Ret til at formode, viste den senere Kirkekamp. Det er en af Grundtvigs mange Fortjenester, at han efter at have erkendt Menighedernes og Statskirkens vidt forskellige Karakter — trods Uvilje mod gudelige Forsamlinger — paatog sig at føre Kampen *for* Menighedernes Ret og *mod* den rationalistiske Statskirke.

Omkring 1. December 1823 var Grundtvig under Udarbejdelsen af sin Prædiken til Kirkens Nytaarsdag (1. Søndag i Advent) blevet saa dybt grebet af følgende Ord i Dagens Tekst: »Se, Natten er fremrykket, og Dagen er kommen nær!«, at han i eet Nu blev fyldt af Forvisningen om, at disse Ord snart vilde gaa i Opfyldelse i ham selv, i det danske Folk og i den danske Kirke. Denne Oplevelse fik sit Udtryk i to Digte fra Sommeren 1824: »De Levendes Land«[1] og »Nyaars-Morgen«[2]. I det første skildrer han, hvorledes »Vidundertroen« fører ham ind i »de Levendes Land«, ind i den levende Menighed (»O, Kristelighed!«), som han finder lejret omkring Døbefond og Alterbord. Hans Kristendom var ved at blive *kirkelig*. Ved Kirken tænkte han dog ikke saa meget paa den udvortes Kirke som paa »den sande Kirke, den, som i vor Trosbekendelse kaldes »den hellige, almindelige Kirke«, det er Herrens levende Menighed i alle Lande og gennem alle Tider, — ikke et drømt Ideal, men en aandelig Virkelighed, der omslutter alle troende Døbte. Dens Bygmester er Guds Aand, og midt i den er Jesus Kristus selv levende tilstede i sit Ord. I ham forener Aanden alle de Troende til en

[1]) Svend Grundtvig: »N. F. S. Grundtvigs Poetiske Skrifter« V (1883), S. 283 ff. Værket er i det følgende citeret: »Poetiske Skrifter«.

[2]) N. F. S. Grundtvig: »Nyaars-Morgen« (1824), ogsaa trykt i »Poetiske Skrifter« V, S. 152 ff.; Digtet er udgivet af Holger Begtrup i 1925 med en indgaaende Kommentar.

organisk Enhed, et aandeligt og hjerteligt Fællesskab. Og det er den eneste sande Kristendom at have Del i Menighedens Fællesliv, som en levende Sten i det Guds Tempel, som Helligaanden bygger og værner«[1]. — Denne »kirkelige Anskuelse«, som har sit Udspring i Grundtvigs Adventsoplevelse, traadte ikke straks klart frem i hans Bevidsthed, men aabenbarede sig i de følgende to Aar mere og mere i hans Prædikener.

I Begyndelsen af 1825 indtraf en Begivenhed, som ikke blot for Alvor aabnede Grundtvigs Øjne for Forskellen mellem den rationalistiske Statskirke og den levende Menighed, hvis Liv er betinget af det levende Ord, men ogsaa kaldte ham frem til Kamp mod den rationalistiske Statskirke og Rationalismen i det hele taget. Anledningen var Landsover- samt Hof- og Stadsrettens Dom over nogle Bønder fra Ellinge Sogn paa Fyn, fordi de — utilfredse med Sognepræstens rationalistiske Prædiken — havde afholdt gudelige Forsamlinger med Læsning i Luthers Huspostil uden Præstens Tilladelse og Medvirkning, hvad der var forbudt ved Forordningen af 1741. Grundtvig, der dengang og senere var imod saadanne gudelige Forsamlinger, harmedes over, at Præsterne, der havde rejst Sagen, selv havde givet Anledning til Forsamlingernes Afholdelse ved ikke at holde Præsteeden, der forpligtede dem til luthersk Prædiken og til at følge det forordnede Ritual. Sammen med Dr. Rudelbach og Magister Lindberg optog Grundtvig i sit »Theologiske Maanedsskrift«, der begyndte at udkomme i Marts 1825, Kampen mod den rationalistiske Statskirke og for Menighedernes Ret. Samtidig erkendte han ogsaa, hvor vanskeligt Menigmand var stillet med Hensyn til Spørgsmaalet: Hvad er sand Kristendom? Han spurgte da sig selv: Hvor har man et kort, let fatteligt og uimodsigeligt Udtryk for denne? Hidtil havde Grundtvigs kristelige Standpunkt været dette: Bibelen eller rettere Det ny Testamente er den eneste Kilde til

[1]) Holger Begtrup: »N. F. S. Grundtvigs Saga« (1927), S. 41.

sand Kristendom[1]. Men han indsaa nu, at herved stilles Menigmand over for den store Vanskelighed, at Bibelen er skrevet paa to fremmede Sprog. Mellem ham og Bibelen kommer saaledes til at staa Skrift-Oversætterne og Skrift-Fortolkerne; og de sidste er ofte højst uenige. Ved fornyet Læsning af Kirkefaderen Irenæi Skrift om Kætterne gjorde Grundtvig imidlertid i den sidste Uge af Juli 1825[2] sin store kirkelige »Opdagelse« af »de Kristnes oprindelige, altsaa uforanderlige Trosbekjendelse«[3]. I sin Prædiken Søndag den 31. Juli — den første »Kirkesøndag« — sagde han bl. a.: »Vel hører jeg, I siger, det skal staa i Bibelen, at denne vores, at denne alle Kristnes Trosbekendelse er *falsk*, men det er jo aabenbar Daarskab at tale saa, thi hvad der end staar i Bibelen, saa er det jo lige vist og lige unægteligt, at *den Trosbekendelse, de Kristne til alle Tider, i alle Menigheder har aflagt, den og ingen anden er de Kristnes Trosbekendelse, saa hvem der vil nægte det, var det end en Engel af Himmelen, han lyver groft*«[4]. For Grundtvig stod det som usvigelig sikkert: fra Kristendommens ældste Tider og indtil nu har Trosbekendelsen været anset for Hovedhjørnestenen i Kristi Kirke og for at indeholde de Lærdomme, som enhver, der vil kaldes Kristen, maa indrømme og bekende, og endelig anset for det ufravigelige Udgangspunkt for Bedømmelsen af, hvad der er sand Kristendom. Denne »Opdagelse«, denne Vished betød for Grundtvig, at Bibelordet, der havde fremkaldt hans Adventsoplevelse, nu for Alvor var gaaet i Opfyldelse i hans eget Indre: »Se, Natten er fremrykket, og Dagen

[1]) Endnu i Maj-Heftet af »Theol. Maanedsskr.« 1825, S. 108 fastholder Grundtvig dette Standpunkt: »Derfor begynder jeg her med den Sætning, at det *Ny Testamente* er den *eneste* Kilde, hvoraf ægte Christendom *videnskabelig* kan øses.«

[2]) Holger Begtrup: »N. F. S. Grundtvigs kirkelige Syn 1825« (1901), S. 198.

[3]) Grundtvig til Ingemann, August 1825 (Svend Grundtvig: »Grundtvig og Ingemann. Brevvexling 1821—1859« (1882), S. 69).

[4]) H. Begtrup l. c., S. 197. Fremhævelserne af Forf.

er kommen nær«. Ja, Mørket var med eet forsvundet fra selv den yderste Krog i hans Sjæl, fortrængt af det klare Sollys. Men dette maatte spredes ud over det ganske Land, saa alle kunde nyde godt deraf; kun forhærdede og forblindede Sjæle vilde være i Stand til at holde det ude! — En fortrinlig Anledning fik Grundtvig straks efter, da den unge Professor, Dr. theol. H. N. Clausen den 21. August 1825 udgav sit omfangsrige, Rationalismens betydeligste teologiske Værk: »Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus«.

Professor Clausens Bog[1], der er skrevet i en kritisk, overlegen Tone og gennemtrængt af Overbevisningen om Fornuftens og Teologiens Ret til at afgøre religiøse og kirkelige Spørgsmaal, blev Udgangspunktet for Kirkekampen. Clausen skildrer Modsætningen mellem Katolicismen og Protestantismen, mellem det katolske og det protestantiske Kirkesamfund. Med skarp, men til Tider uretfærdig Kritik angriber han Katolikkernes og Gammellutheranernes Lære. Han lægger Hovedvægten paa *Kirkebegrebet*, hvad Grundtvig for øvrigt ogsaa havde gjort det sidste Aars Tid; men deres Opfattelse af det er vidt forskellig. Clausen betragter Kirken som et ydre Samfund, der bygger paa Kristi Lære, der er Guds Aabenbaring; den har først og fremmest til Opgave »at fremme almindelig Religieusitet«, der skulde blive »det altbeherskende Princip i Menneskets aandelige Liv«. Som den oprindelige Lutherdom betoner han, at Kirke og Stat er to forskellige Sfærer; i den evangeliske Kirke er Skriften den eneste Autoritet, men ifølge Evangeliets Væsen maa der herske Tolerance over for alle Opfattelser, der bygger paa Skriften; Statstvang strider saaledes mod Kirkens Væsen. Den danske Kirkeforfatning er derfor Genstand for Clausens skarpe Kritik. Kirkens Forhold til Staten skulde løsnes, saa Kirken selv

[1]) Fremstillingen her vedrørende Clausens Værk samt Grundtvigs »Kirkens Gienmæle« følger paa flere Punkter den, der gives af J. Oskar Andersen l. c., S. 142 ff. og af Holger Begtrup l. c., S. 209 ff.

kom til at bestemme alt vedrørende Kirkelæren, Liturgien, Disciplinen, Økonomien og Præsternes Ansættelse; ellers vilde Kirken blive et Skyggevæsen. Kirkens Ledelse skulde lægges i Gejstlighedens Hænder, selv om læge Repræsentanter for Menighederne skulde »have en Stemme med« i kirkelige Sager, dog absolut ikke i Lærespørgsmaal. I Kirken skulde det herskende Princip være Frihed; enhver skulde have Ret til at træde ud af den, uden at det medførte borgerlige Følger. Men trods sit Frihedsprincip og sin Betoning af Lægfolks Medbestemmelsesret var Clausen dog en bestemt Modstander af, at Lægfolk inden for Kirken fik Lov til at afholde gudelige Forsamlinger og offentlig at fortolke Bibelen; kun Præsterne skulde have Lærefrihed, naar de blot holdt sig til Skriften.

Selv om Clausen stærkt fremhæver det fromme, kristelige Sinds Betydning, kan man dog ikke give ham Ret i, at »Rationalismen var hans aandelige Personlighed fremmed«. Hans Paastand herom modsiges af hans Krav om Anerkendelse af Fornuften som eneste Autoritet ved Skriftens Fortolkning og ved Bestemmelsen af den sande Lære.

Saadanne Tanker og Krav kunde Grundtvig med sin Forstaaelse af sand Kristendom og af Kirken som »den historiske hellige almindelige Kirke, der vel er usynlig, men dog kendelig paa Ord og Sakramenter«, naturligvis ikke lade upaatalt, saa meget mindre som han ved Clausens Bog fik en kærkommen Lejlighed til at tilkaste Rationalisternes betydeligste Mand Stridshandsken og besejre ham med sit nye, ufejlbarlige Vaaben: Trosbekendelsen. Allerede den 5. September udsendte han et lille Skrift: »Kirkens Gienmæle mod Professor Theologiæ Dr. H. N. Clausen«, hvis Fortale er dateret »Irenæi Dag 1825«, d. v. s. den 26. August. Det er saaledes skrevet i Hast og bærer helt igennem Præg heraf.

I dette »Feidebrevs« Fortale træder Grundtvig op imod Professor Clausen som hans »*kirkelige Modstander*«, fordi han i sin nylig udkomne Bog har »stillet sig i Spidsen for

alle den Christelige Kirkes Fiender og Guds Ords Foragtere i Landet«. »Paa den eneste ægte Historisk-Christelige Kirkes Vegne« anklager Grundtvig Professor Clausen, »Præste-Læreren i Kirke-Skolen«, for »den *almindelige Christenheds* Domstol« »for en *falsk* Lærer«, hvis han ikke som ærlig Mand »*enten* giør den Christelige Kirke høitidelig Afbigt for sin uchristelige og forargelige Lærdom *eller* nedlægger sit Embede og aflægger sit christne Navn«. Naar Grundtvig ikke paa et tidligere Tidspunkt har gjort dette Skridt, beror det paa, at han »først nylig er kommet til klar Ærkjendelse af hvad der er den Christelige Kirkes urokkelige og uforanderlige Grundvold«. Nu vil han lægge »Professorens Bog ved Siden ad Kirkens Bekiendelse og erklære: de lade sig umulig forene«. Resultatet maa uvægerlig blive en »*kirkelig* Skilsmisse-Dom«. Grundtvig vil saaledes en klar »Skilsmisse« mellem dem, der har Ret til at bære Kristennavnet, og dem, der falskelig har tilegnet sig det; men det fremgaar ikke tydeligt, om han vil have de sidste udelukket af Statskirken, eller om Skilsmissen kun skal finde Sted inden for dens Mure; mest tyder paa Udelukkelse.

I selve »Gienmælet« behandler Grundtvig Professor Clausens Skildring af Protestantismen samt hans Kirkebegreb og fremstiller samtidig sin Opfattelse af Kristendom og Kirke, saaledes som den nu havde taget Form efter »Opdagelsen«. — »Gienmælet« slutter med at udtale Haab om Indførelse af Tolerance, saa »enhver, der ikke vilde være geistlig Embeds-Mand, fik Lov at bekiende sig til hvilken i Borger-Samfundet taalelig Tro, han vilde, og lære derefter«. Grundtvig udtaler tillige sin Fortrøstning til, at »ingen viis Øvrighed beskikker og lønner Præster, for hvis Lærdom den ingen Sikkerhed har«, med andre Ord: den kristne Øvrighed maa ikke blot kræve de gejstlige Embedsmænds Ed paa at ville følge Symbolerne, men ogsaa sørge for Edens virkelige Overholdelse.

Professor Clausens Svar paa »Kirkens Gienmæle« blev

Anlæggelse af Injurieproces mod Grundtvig, som efter et Par mislykkede Forsøg paa at faa Retssagen standset nedlagde sit Præsteembede i Maj 1826.

II. Tidligere Fremstillinger.

En videnskabelig kritisk Fremstilling af N. F. S. Grundtvigs egentlige Motiv eller Motiver til, midt under Professor, Dr. theol. H. N. Clausens Injuriesag imod ham, at søge sin Afsked som residerende Kapellan ved Vor Frelsers Kirke i København i Maj 1826 er hidtil ikke fremkommet. At afhjælpe Savnet heraf er Formaalet med denne Afhandling.

Kirkehistorikerne og Grundtvigbiograferne har i deres Skildring af Aarsagerne til Grundtvigs Embedsnedlæggelse mere eller mindre været paavirket af Tradition, tidligere Fremstillinger eller de sidst fremkomne Kilder og har gennemgaaende undladt en kritisk Bedømmelse af Kildematerialet.

Kirkehistorikeren *Ludvig Helweg*, der næppe har haft andet Kildemateriale til sin Raadighed end Stridsskrifterne fra Injurieprocessens Tid og Aarene umiddelbart derefter samt mundtlige Meddelelser — han var en Discipel af Grundtvig — at holde sig til, skriver i sit store Værk: »Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen« (2. Bd., 1855), at Grundtvig, da Retten ikke gav ham Medhold i hans Krav om Injuriesagens Afvisning, »strax efter fandt sig beføiet til at nedlægge sit Embede i Statskirken, som han ikke troede længer med Ære at kunne beklæde«. Helweg føjer hertil, at Grundtvig ved sin Indsigelse mod Professor Clausen tillige havde ment »at fyldestgjøre en statskirkelig Embedspligt«; men »da nu den afgivne Kjendelse viste, at Retten vilde behandle den hele Strid som en privat Sag, der var Statskirken som saadan fuldkommen ligegyldig, ansaae han det for sin Pligt at opgive sin statskirkelige Embedsstilling, for som fri Præst at stride den

aandelige Strid«[1]. I anden Udgave af 2. Bd. (1883) mener Helweg, at den Hurtighed, hvormed Afskedsansøgningen indsendtes, beroede paa, at Stiftsprovst H. G. Clausen forbød ham at lade Salmen »Den signede Dag« afsynge ved Tusindaarsfesten for Ansgars Ankomst til Danmark[2].

Nordmanden *H. Brun* indlader sig i »Biskop N. F. S. Grundtvigs Levnetsløb« (1882) ikke paa nogen selvstændig Fremstilling[3], men nøjes med at citere Grundtvigs Udtalelse i »Kirke-Speilet« (1871): »Hvorfor jeg imidlertid nedlagde mit Embede, uagtet selv Biskop *Münter* paatrængende bad mig beholde det, var ene og alene, fordi Præste-Stillingen i Stats-Kirken syntes mig utaalelig, naar Øvrigheden holdt med Stats-Kirkens aabenbare Fjender, og naar jeg, som en født Hader af Processer, skulde forfølges med den ærgerligste af alle Processer, hvor den borgerlige Ære stod paa Spil, og det gjorde derfor Udslaget, at Kong *Frederik den Sjette*, da jeg personlig forestillede ham det, svarede mig ganske alvorlig: »Det kan jeg ikke gjøre ved, jeg har holdt paa Dem, saalænge jeg kunde«.« Clausens Forbud mod Brugen af Grundtvigs Salmer til Tusindaarsfesten fremskyndede ifølge Brun kun Afskedsansøgningens Indgivelse.

Kirkehistorikeren *L. Koch* er den første, der er gaaet lige til Kilderne. Han offentliggjorde 1882 i »Kirkehistoriske Samlinger«[4] Aktstykkerne vedrørende Salmeaffæren samt Grundtvigs Afskedsbegæring til Kongen for ved Hjælp af disse Aktstykkers Datering at bekræfte en Udtalelse af Grundtvig i »Kirke-Speilet« om sin Embedsnedlæggelse: »At jeg derimod nedlagde Embedet otte Dage før *Ansgars-Festen*, som jeg egenlig havde fremkaldt og

---

[1]) L. Helweg l. c. II (1855), S. 519 f.

[2]) L. Helweg l. c. II (1883), S. 484 f. Helweg holder sig her til Grundtvigs Meddelelse i »Kirke-Speil« (1871), S. 387.

[3]) H. Brun l. c. I, S. 76.

[4]) 3. R. III (1881—82), S. 698 ff. Af disse Aktstykker er Gr.'s Afskedsansøgning trykt i nærværende Afhandling S. 219 ff.

havde indledt og glædet mig til hele Vinteren, var det Puds, Stiftsprovst *Clausen* spillede mig med »Den signede Dag, som nu vi seer«, uagtet Psalmerne til Jubelfesten høitidelig var gjort til en fri Sag«[1]. I »Den danske kirkes historie i årene 1817—1854« (1883) skildrer Koch Grundtvigs Motiver til at opgive Præstestillingen ved at gengive Størstedelen af hans Afskedsbegæring ordret og tilføjer, at »Grundtvig end mere var bleven tilskyndet til at nedlægge sit embede ved den krænkelse, der formentlig var bleven ham tilføjet i anledning af tusindårsfesten for kristendommens indførelse«; hertil kom saa, at »Grundtvig følte sig dybt krænket« ved Biskoppernes Hyrdebrev i Anledning af Jubelfesten, som — uden at nævne Navne — skarpt kritiserede hans Angreb paa Professor Clausen[2].

Fr. Winkel Horn citerer i »N. F. S. Grundtvigs Liv og Gjerning« (1883) ordret baade Bruns Gengivelse af Grundtvigs Udtalelse i »Kirke-Speilet« og Kochs Referat af Afskedsansøgningen ganske ukritisk, uden saa meget som at bemærke visse iøjnefaldende Uoverensstemmelser; i øvrigt hævder han, at Grundtvigs Embedsnedlæggelse, efter at Rettens Kendelse var gaaet ham imod, var »det eneste korrekte«; dog fremskyndede Salmeforbudet dette Skridt[3].

I »N. F. S. Grundtvigs religiøse Udvikling« (1889) giver Kirkehistorikeren *Fredrik Nielsen* i højere Grad end de tidligere nævnte Forfattere en selvstændig, men dog ikke særlig klar Fremstilling af Grundtvigs Motiver til at søge sin Afsked: »han havde længe været stærkt forpint af Præstestillingen i Statskirken med alle dens Kompromiser«; Injurieprocessen havde hvilet tungt paa ham, ligesom han følte, at den skadede hans præstelige Agtelse og borgerlige Æresfølelse; derimod havde hans Embedsførelse ikke tynget ham; da han modtog Resolutionen med Paabud om ved Tusindaarsfesten kun at benytte Salmer, der fandtes

[1]) N. F. S. Grundtvig: »Kirke-Speil« (1871), S. 387.

[2]) L. Koch l. c., S. 77 ff.

[3]) Fr. Winkel Horn l. c., S. 323 ff.

i den autoriserede Salmebog, var Maalet fuldt[1]. Fr. Nielsen yder ogsaa et betydeligt Bidrag til Forstaaelsen af Grundtvigs Stemninger i de afgørende Maaneder; men en Vurdering af hans Motivers forskellige Betydning for den endelige Afgørelse saavel som kritiske Kommentarer til Afskedsansøgningen til Kongen, der gengives in extenso, indlader han sig ikke paa.

Højskoleforstander *Ludvig Schrøder* hævder i sin Bog »N. F. S. Grundtvigs Levned« (1901), at det var den clausenske Injuriesag, der førte til, at Grundtvig begærede sin Afsked, selv om ogsaa andre Aarsager bidrog til denne Udgang: en ny truende Proces, Salmeforbudet og Kongens Stilling[2].

Det var saaledes de nævnte Forfatteres Opfattelse, ja, vel i det hele den almindelige Mening indtil Begyndelsen af det 20. Aarhundrede, at Hovedaarsagen til Grundtvigs Nedlæggelse af Præsteembedet maatte søges i Clausens Injurieproces og dens Følger for Grundtvig samt i Salmeforbudet. Men i 1906 kastede Sognepræst *D. Thrap* i en Artikel: »Til Oplysning om Grundtvigs Nedlæggelse af Embedet 1826«[3] — ved Henvisning til et Par Breve fra Grundtvig, skrevet kort efter hans Afskedigelse til henholdsvis W. A. Wexels (28/8 1826) og A. Helland (10/9 1826) — et ganske nyt og meget betydningsfuldt Problem ind i Spørgsmaalet om Aarsagerne til Grundtvigs Embedsnedlæggelse. Han skriver bl. a.: »Fra min Ungdom havde det staaet for mig, som det var en Samvittighedstvang, der bragte ham til et dengang saa overraskende Skridt. Denne Tanke veg dog i Tidens Løb, da det syntes klart nok, at det var de kirkelige Forhold, der efter Kirkekam-

[1]) Fr. Nielsen l. c., S. 274 ff.

[2]) L. Schrøder l. c., S. 86 f.

[3]) Kirkehist. Saml. 5. R. III (1905—1907), S. 423—434. Artiklen bestaar foruden af en Indledning af Gengivelser, dels af et Brudstykke af et Brev fra Grundtvig til W. A. Wexels (28/8 1826), dels af tre Breve fra Grundtvig til A. Helland (10/11 1823, 10/9 1826, 27/12 1827). Uddrag af Brevene af 28/8 og 10/9 1826 er trykt i nærværende Afhandling S. 229 f. og 232.

pen 1825 havde gjort ham Stillingen i højeste Maade ubehagelig, for ikke at sige trykkende. At den virkelig skulde blive trykkende for en Personlighed som Grundtvig, havde jeg dog vanskeligt for at tænke mig. At her var Ubehageligheder og Pinagtigheder nok, vidste Enhver, der kjendte lidt til hine Dages Historie, men at det var *Præstegjerningen selv*, Menighedstjenesten, der ved sine Hverdags-Byrder blev ham saa pinefuld, at den bragte ham til det alvorsfulde og overraskende Skridt, var mig aldeles nyt. Det har naturligvis ikke været dette alene, men at det har haft en *Hovedandel* i hans vigtige Beslutning, synes at fremgaa af hans her omhandlede Ytringer«[1]. — Thrap har Ret i, at Grundtvig i disse Breve angiver et helt andet Hovedmotiv end i Afskedsansøgningen til Kongen. Ejendommeligt er det, at hverken L. Koch eller Fr. Nielsen er blevet opmærksom paa denne fundamentale og ellers meget iøjnefaldende Forskel i Grundtvigs Motivangivelse, eftersom Brevet til Helland allerede er trykt 1881[2]. For Fr. Nielsens Vedkommende er Forholdet endnu mærkeligere; han gengiver i sit ovennævnte Værk[3] et stort Stykke af Brevet til Wexels — netop det afgørende Stykke, men dog i en anden Forbindelse — uden at uddybe Brevets Indhold nærmere.

Pastor *P. N. Petersen* imødegik Aaret efter Thrap i en Artikel: »Hvorfor nedlagde Grundtvig sit Embede 1826?«[4]. Hans Fortolkning af Grundtvigs Udtryk i de to Breve er imidlertid meget søgt. Han hævder, at Grundtvig »gennem en hel Række mangfoldig stemte, men samstemmende og grundenige Udtalelser har nævnt den Vending, som Kirkekampen tog i 1826, som den egenlige Grund til, at han nedlagde sit Embede, og Tildragelsen med Salmerne som Lejlighedsaarsagen til, at det skete paa et saa tidligt Tids-

[1]) L. c., S. 423 f.

[2]) Dansk Kirketidende 1881, Sp. 840 ff.

[3]) S. 281 f.

[4]) Dansk Kirketidende 1907, Sp. 513—522.

punkt i 1826. Saaledes stod det for Grundtvig, naar han siden kastede et historisk Tilbageblik paa disse Dages Begivenheder, og vi gør sikkert rettest i at blive staaende herved«[1]. Heri har Pastor Petersen ikke Ret; de to Breve har fremkaldt en endog dybtgaaende Tvivl, som han ikke har fjernet.

Højskoleforstander *H. Rosendal* gaar i sin lille populære Biografi »N. F. S. Grundtvig« (1909) nærmest en Mellemvej og fremhæver, at de dybere liggende Aarsager var at søge i de Samvittighedskvaler, som Præstestillingen medførte for Grundtvig; denne havde hele Tiden været trykket af Forpligtelsen til at vie fraskilte og til at tage aabenbart uværdige til Alters; hertil kom saa under Injurieprocessen, at hans Opfattelse af Embedseden gjorde ham mere og mere forpint. De ydre Aarsager, der endelig fremkaldte Katastrofen, var: Biskoppernes Hyrdebrev, Kongens Stilling og Salmeforbudet[2].

Derimod slutter den kendte Grundtvigforsker *F. Rønning* sig nær til Thrap i 3. Bd.s 1. Del (1911) af sit bindstærke Værk »N. F. S. Grundtvig«[3]. Han gengiver en Række Udtalelser af Grundtvig og hævder, at Aarsagerne til Embedsnedlæggelsen, efter Grundtvigs egen Redegørelse, var følgende: 1) »Urenheden« i den danske Statskirke, 2) den Omstændighed, at han, naar han i Henhold til sin Embedsed bestred Vantroen, kunde være udsat for stadige Injurieprocesser, og 3) den personlige Egenskab, at han »*kun var skikket til Prædikant, ej til det daglige Hyrdeliv*«[4]. Hertil føjer Rønning: »Dette sidste har sikkert spillet en afgørende Rolle. Havde Grundtvig haft en dyb Kærlighed til Præstegærningen som Helhed, havde han sandsynligvis ikke sluppet den«[5].

---

[1]) L. c., Sp. 519.

[2]) H. Rosendal l. c., S. 158 ff.

[3]) I det følgende citeret »Rønning«.

[4]) Rønning III, 1, S. 146 f.

[5]) L. c., S. 147.

Grundtvigforskeren *Holger Begtrup* kommer i sin lille Bog »N. F. S. Grundtvigs Saga« (1927) ikke ind paa en Skildring af de egentlige Aarsager til Embedsnedlæggelsen; det samme er Tilfældet med Professor *Edv. Lehmann* i sin Biografi »Grundtvig« (1929); begge nøjes med at udtale, at Grundtvig fulgte sit »Instinkt«, sin »indre Drift«, og at Tiden viste, han havde gjort rigtigt deri[1].

De sidste fire Forfattere er alle enige i at fremhæve, at Salmeforbudet var den Draabe, der fik Bægeret til at flyde over[2]. Denne Opfattelse deler ogsaa Kirkehistorikerne Provst *Alexander Rasmussen*[3] og Dr. theol. *Bjørn Kornerup*[4].

Til Slut skal det lige nævnes, at *Vilhelm Andersen* i sin Litteraturhistorie[5] diplomatisk gaar uden om Grundtvigs Motiver til Embedsnedlæggelsen, idet han blot meddeler, at Grundtvig lige efter Salmeforbudet »ikke ugerne og med sin vakre Hustrus fulde Samtykke« tog foreløbig Afsked af Statskirken. Derimod vover *Hans Brix* sig i »Danmarks Digtere« (1925) til en kortfattet Omtale deraf, men viser rigtignok, at han ikke har begrebet meget af, hvad der foregik i Maj 1826; han skriver saaledes, at Grundtvig langt om længe opnaaede »Kirkemæle, men atter fik det *frataget* som en Følge af Begivenheder, der vedrørte den ny store Kirkefest, Ansgarjubilæet, Tusindaarsfesten for den danske Kirke 1826«[6].

---

[1]) Holger Begtrup l. c., S. 47. Edv. Lehmann l. c., S. 115.

[2]) H. Rosendal l. c., S. 158 f. Rønning III, 1, S. 141. Holger Begtrup l. c., S. 47. Edv. Lehmann l. c., S. 114.

[3]) Alexander Rasmussen: »Frederik Münter. Et Mindeskrift« I (1925), S. 211.

[4]) Bjørn Kornerup: »Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie« (1929—30), S. 345.

[5]) »Illustreret dansk Litteraturhistorie. Ved Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen« III (1924), S. 177; sml. Vilh. Andersen: »N. F. S. Grundtvig« i »Dansk biografisk Leksikon. Red. af Povl Engelstoft« VIII (1936), S. 372.

[6]) Hans Brix l. c., S. 184. Fremhævelsen af Forf.

III. Kilderne og deres indbyrdes Forhold.

1. *Grundtvigs Koncept til Skrivelse til Biskop Münter, dateret 7. Maj 1826*[1].

Ved at overveie, hvad det vil sige, at den Injurie-Sag, Hr. Prof. Theol. Clausen har anlagt imod mig, skal efter Rettens Kiendelse[2], uagtet min Paastand om Afviisning, have Fremme, føler jeg mig aldeles udygtig til, under disse Omstændigheder, at bære de Byrder og Forpligtelser, der paaligge mig som Lærer i den Danske Kirke. Jeg kan nemlig ikke dølge for mig selv, at jeg, under nidkiær Udøvelse af mine Embeds-Pligter, baade som Skribent, som Prædikant og som Medlem af Skole-Commissjonen, idelig er udsat for Injurie-Processer, som,[3] selv naar de alle bleve vundne, vilde aldeles

---

[1]) Koncepten findes i N. F. S. Grundtvigs Arkiv i Rigsarkivet — Fasc. 407: Embedsskrivelser 1822—1839 — og gengives her i sin sidste (anden) Redaktion, dog — ligesom de følgende Aktstykker — med noget modificeret Tegnsætning og saaledes, at første Redaktion vil fremgaa af en Note. Dens sidste Redaktion er trykt i »Breve fra og til N. F. S. Grundtvig. Udgivne af Georg Christensen og Stener Grundtvig. II (1821—1872)« (1926), S. 112 f. — Værket citeres i det følgende: »Breve« —; Udgiverne har heri ladet Teksten trykke paa en saadan Maade, at dens sidste Afsnit staar som et Postskriptum med Grundtvigs fornyede Underskrift; dette har ikke været Grundtvigs Mening; det tilsyneladende Postskriptum er fremkommet ved, at Grundtvig har udstreget sidste Halvdel af første Redaktion, men ikke sin Underskrift; ved Udarbejdelsen af anden Redaktion har han imidlertid ikke kunnet faa Plads til alt oven over sin første Underskrift, men har under denne fortsat med sidste Afsnit, hvorunder han saa har sat sin Underskrift, men uden at strege den første.

[2]) Kendelsen blev afsagt den 10. April 1826; se »Kjendelse og Dom i Sagen H. N. Clausen contra N. F. S. Grundtvig. Udg. af J. Roed« (1826), S. 3 ff.

[3]) Det følgende lød oprindelig saaledes: »*selv naar de alle vandtes, vilde udgiøre et Martyr-Dom, jeg føler mig for svag til at udholde. Det er derfor min Pligt at gribe nærværende Øieblik, da jeg trues med en ny Injurie-Proces af en Religjons-Lærer i et Institut, hvem jeg paa Embeds Vegne har været nødt til at irettesætte for Bestridelse af den befalede Lærebogs Grund-Sætninger, til at unddrage mine Skuldre fra den overlegne Byrde, nedlæggende herved høitidelig i Bispe-Haanden, hvorigiennem det er mig overantvordet, ikke alene det mig allernaadigst betroede Embede*

forstyrre min præstelige og borgerlige Rolighed og udgiøre et Martyrdom, jeg maa bekiende mig for svag til at udholde. At min Frygt i denne Henseende kun er alt for vel grundet, viser en ny Injurie-Proces, hvormed jeg i dette Øieblik trues af en Lærer i et Institut, hvem jeg paa Embeds Vegne har været nødt til at laste for Bestridelse af den befalede Lærebogs Grund-Sætninger[1]. Saa tungt et Skridt det derfor end er for en fattig Mand med Kone og Børn at træde ud af den Bane, hvorpaa han omsider fandt det daglige Brød, saa maa dog ingen Betragtning afholde mig fra at giøre det, da jeg seer, det er aldeles nødvendigt, naar jeg ikke, ved Tabet af min Rolighed, vil daglig blive mere udygtig til aandelige Sysler og tidlig moden til Graven. Vigende altsaa, i Herrens Navn, for den Nødvendighed, der byder mig unddrage mine Skuldre fra en overlegen Byrde, nedlægger jeg herved høitidelig i Haanden, hvorigiennem det er mig overantvordet, ikke alene det mig allernaadigst betroede Embede som residerende Capellan ved Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn, men i det Hele Lære-Embedet i den Danske Kirke, saa jeg fra nu af, for Guds Ansigt, agter mig løst fra alle de Pligter og skildt ved alle de Rettigheder, Danmarks Love hidtil paalagde og hjemlede mig som lovlig kaldet og beskikket Lærer i den Danske Kirke.

Af Deres Høiærværdighed udbeder jeg mig den sidste Godhed at meddele mig Beviis for Opfyldelsen af den tunge Pligt, ved hvis Udøvelse jeg haaber, D. H. selv vil finde, jeg noksom bøder for, hvad jeg under min Embedsførelse, visselig mod min Villie, maatte agtes at have forbrudt.

Den Herre, jeg, baade som Christen og Præst, har svoret

---

som residerende Capellan ved Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn, men i det Hele Lære-Embedet i den Danske Kirke, saa jeg, fra i Morgen, den ottende Mai, anseer mig for løst fra alle de Pligter og skildt ved alle de Rettigheder, Danmarks Love hidtil paalagde og hjemlede mig som lovlig kaldet og beskikket Lærer i Kirken!

Den Herre, jeg, baade som Christen og Præst har svoret urokkelig og evig Troskab, Han dømme mellem mig og mine Fiender! Han være mit Hjertes Klippe og min Deel evindelig! Amen!

Ærbødigst

Nikolai Frederik Severin Grundtvig,
hidtil residerende Capellan
ved Vor Frelsers Kirke.

[1]) Se herom S. 291 ff.

urokkelig og evig Troskab, og som er mit Hjertes Klippe og min Deel evindelig, Han dømme mellem mig og mine Fiender, og Han aabenbare det i sin Time, om jeg har vanæret den Danske Kirke, medens Han veed, det var mit Hjertes Begiæring som min Skyldighed, saavidt jeg ved Hans Bistand formaaede, at haandhæve dens Ære og paatale dens Ret.

Christianshavn d. 7de Mai 1826.

Ærbødigst

N. F. S. Grundtvig.

Høiærværdige Hr. Biskop F. Münter
over Sjællands Stift i Kiøbenhavn.

2. *Grundtvigs Afskedsansøgning til Kongen af 8. Maj 1826*[1].

Til Kongen!

Allernaadigste Konge!

Da jeg i Efteraaret 1825 saae mig angrebet med en Injurie-Proces af Hr. Prof. Theol. Clausen, der saaledes vilde kalde mig til Regnskab for Maaden, hvorpaa jeg havde ført den Strid mod falsk Lærdom, hvortil jeg ved min Embeds-Eed er

[1]) Grundtvigs Afskedsansøgning til Kongen af 8. Maj 1826 findes i Rigsarkivet (Danske Kancellis 1. Departement: Bilag til Registrant 1826, Nr. 435) i to Eksemplarer, hvoraf det ene blev sendt direkte til Kongen og af dennes Kabinetssekretær videre til Kancelliet, det andet (paa stemplet Papir) gennem Biskop Münter til Kancelliet.

Paa Ansøgningens første Spalte er dens Indhold angivet, som følger: »N. F. S. Grundtvig ansøger allerunderdanigst om Afsked i Naade fra det ham hidtil allernaadigst betroede Embede som residerende Capellan ved Vor Frelsers Kirke *paa Christianshavn*, og om Løsning fra sin præstelige Embeds-Eed, som det er ham moralsk umueligt længer at holde, *hvorfor han allerunderdanigst beder, at en Anden strax i hans Sted maa vorde constitueret!*«

Det med Kursiv trykte findes kun i det Eksemplar, der ekspederedes gennem Biskoppen. De to sidste Sætninger er tilføjet med Grundtvigs Haand, men med andet Blæk; dette, i Forbindelse med Münters Udtalelser i Følgeskrivelsen eller Betænkningen (se denne Afhandling S. 221), lader formode, at Grundtvig selv har overbragt Biskoppen Afskedsansøgningen og først hos denne har tilføjet de to omtalte Sætninger. Bortset fra enkelte Afvigelser i Ortografi og Tegnsætning er de to Eksemplarer ellers, med Undtagelse af en mindre Tilføjelse i det,

forpligtet, da ansøgde jeg allerunderdanigst om, at denne Injurie-Proces maatte ved et allernaadigst Kongebud hæves, da jeg ei kunde være Andre end Majestæten, og hvem Allerhøistsamme dertil maatte forordne, Regnskab skyldig for Udførelsen af en Embeds-Pligt; men det Kongelige Danske Cancellie svarede mig, at derved var Intet at giøre[1].

Siden har jeg da stræbt at overbevise den Kongelige Lands-Overret om, at fornævnte Injurie-Sag burde afvises, men heller ikke dette lykkedes[2], og jeg maa da ansee det for en juridisk Feiltagelse, hvad der stedse har været min trøstende Overbeviisning, at naar jeg, efter bedste Indsigt, iagttog mit Embeds Pligter, skyldte jeg ingenlunde Fienderne ad Statens Religjon, men kun Majestæten Regnskab. Jeg seer mig, efter min Overbeviisning om Embeds-Eed og præstelig Nidkiærhed, som jeg maa blive tro, nu daglig udsat for, baade med Mund og Pen, at give dem, der bestride Statens Religjon, Leilighed til at paaføre mig, der skal forsvare den, Injurie-Processer, og denne Embeds-Byrde, Allernaadigste Konge! er mig for svar, jeg kan ikke bære den!

Saa beder jeg da, med barnlig Frimodighed, Landets Fader i Naade at tage fra mig, hvad i uforglemmelig Naade er skiænket mig af Ham, beder om at løses fra det Embede, der, som residerende Capellan ved Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn[3], allernaadigst har været mig betroet, og at løses fra min præstelige Embeds-Eed, med alle de Forpligtelser, jeg ved den frivillig har paataget mig!

Vis paa, at Lands-Faderen ei vil see Utaknemmelighed eller

---

der sendtes direkte til Kongen, ganske ens. Det sidstnævnte er gengivet her.

Koncepten — der er udateret, men ellers overensstemmende med de to Eksemplarer af Afskedsansøgningen — opbevares i Grundtvigs Privatarkiv i Rigsarkivet (Fasc. 424a: Ansøgninger til Kongen fra Grundtvig 1814—1844); den er trykt i »Breve« II, S. 111 f. — Afskedsansøgningen er første Gang trykt af L. Koch i hans »Bidrag til det 19de århundredes kirkehistorie. IV: Grundtvigs entledigelse 1826« (Kirkehist. Saml. 3. R. III (1881—1882), S. 702 ff.), dog med en Del Afvigelser.

[1]) Se herom S. 265 ff.

[2]) J. Roed: »Kjendelse og Dom i Sagen H. N. Clausen contra N. F. S. Grundtvig« (1826), S. 3 ff.

[3]) De to sidste Ord findes ikke i Skrivelsen, der ekspederedes gennem Biskop Münter.

noget Ondt i dette Skridt, jeg kun med Taarer giør for at bevare en uskadt Samvittighed og for ei til Slutning, mod min Villie, at beskiæmme et Navn og en Dragt, der kun med Æren maa bæres, aflægger jeg min uskrømtede Taksigelse til Majestæten for de mange Naades-Beviisninger, jeg, under min tunge Strid mod Tidens Strøm, af Majestæten i 16 Aar har oppebaaret, og tager den Trøst med mig ud af den Danske Kirke, at kan Den end lettelig finde klogere og lykkeligere Tjenere, troere efter deres Overbeviisning skal Den dog ei lettelig finde dem!

Christianshavn d. 8de Mai 1826.

Allerunderdanigst

Nikolai Frederik Severin Grundtvig.

3. *Biskop Münters Følgeskrivelse eller Betænkning af 10. Maj 1826*[1].

Medfølgende allerunderdanigste Ansøgning har jeg idag modtaget fra den residerende Capellan for vor Frelsers Menighed, Herr Grundtvig, og giør mig herved den Ære at indsende den til det høie Collegii nærmere behageligste Foranstaltning. Jeg beklager, at en Mand af Hr. Grundtvigs Anlæg har indviklet sig i saadanne Vanskeligheder, som han ikke føler sig voxen til at bære. Men da han uagtet mine og hans Venners Forestillinger anseer sig forpligtet til at giøre dette Skridt, saa kan jeg ikke andet end anbefale ham til Hans Majestæts Naade.

Da jeg i Samtale med ham har fundet ham saa bevæget, at jeg troede at have Grund til at befrygte, at han ikke til Opbyggelse vilde kunne forvalte sit Embede, saa har jeg paa hans Andragende anmodet Stiftsprovsten om at constituere en anden Præst til indtil videre at varetage hans Forretninger.

Kiøbenhavn d. 10. Maji 1826.

Allerærbødigst

Münter.

Til det Kongelige Danske Cancellie.

[1]) Biskop Münters Følgeskrivelse eller Betænkning af 10. Maj 1826 findes i Rigsarkivet (Danske Kancellis 1. Departement: Bilag til Registrant 1826, Nr. 435).

4. *Grundtvigs Brev til B. S. Ingemann af 20. Maj 1826*[1].

Christianshavn 20de Mai 1826.

Inderlig Tak, kiære, fuldtro Ven! for dit rørende, trøstelige Ord, som jeg i denne Tid kunde høilig behøve; thi det er græsseligt, saa uskikkede de fleste Mennesker er til at behandle Hjerter, saa, naar de, endog med Tanke til, hvad de kalde vort eget Bedste, vil under dybe Rørelser bringe os fra, hvad de kalde Lidenskabelighed, til, hvad de kalde Fornuft, arbeide de aabenbar paa at bringe os i Daarekisten, saa vi maae dobbelt takke Gud, naar vi, om end med sønderrevet Hjerte, saa dog med besindig Rolighed, kan sige: Gud skee Lov! nu har de velstuderte Læger dog opgivet dig, overgivet dig til Ham, hos hvem du er i gode Hænder!

Du vil, kiære Ingemann! allerede heraf, eller rettere selv uden dette, slutte, at jeg i denne Tid har saa tit maattet gientage de nærmeste udvortes Grunde til mit Side-Spring og høre dem saa veltalende giendrevne, at jeg selv begynder at finde dem smaalige og gider neppe nævnet dem; men skiøndt du nok veed, det er alt store Ting, naar det staaer klart for os, *hvad* vi skal giøre, saa vi maae finde os i, at det sidste store *hvorfor* er os meget dunkelt, saa deler jeg dog gierne baade min Klarhed og min Dunkelhed med en af de Faa, som føler, at Lyset herneden besøger os i begge Skikkelser, og mest i den Sidste, som Morgenrøden fra det Høie klædt i Støvskyen, som Gud aabenbaret i Kiød.

Saalænge jeg mindes mig som Herrens Tjener, har det aldrig været mit Ønske til Varighed at være, hvad man kalder Præst i dette Babel, og maatte jeg blot efter min Faders Død frit forkyndt Guds Ord herinde[2], da havde jeg neppe nogensinde søgt geistligt Embede paa en Tid, da det, fornemmelig i Hovedstaden, har saamange Byrder, ei blot for den aandelige Virksomhed, men ogsaa for Samvittigheden. Under hine Omstændigheder derimod følde jeg dunkelt, men dybt, at jeg baade turde og burde tragte efter et Præste-Kald i Hoved-

[1]) Opbevares i Grundtvigs Privatarkiv (i R. A.), Fasc. 454a: Brevvexling med B. S. Ingemann 1821—1834. Med 1880-ernes Ortografi findes det trykt i Svend Grundtvig: »Grundtvig og Ingemann. Brevvexling 1821—1859« (1882), S. 78 ff.; dette Værk citeres i det følgende: »G. og I. Brevvexling«.

[2]) København.

staden, men naturligviis med den Betænkning, saasnart Øiemedet, Ordets fri Forkyndelse, en Tidlang var opnaaet, da gierne at afkaste Byrden, om end Velfærden, verdslig talt, hængde ved den.

Jeg vil ikke gientage, hvad du veed, eller hvad dog her er ubetydeligt, men kun erindre, at i min første Embedstid her var Byrden mig umaadelig tung, især fordi jeg følde mig for svag til at kaste den; men siden *Nyaarsmorgen*[1], da jeg igien følde Herrens kraftige Nærværelse, blev Byrden mig efterhaanden saa let, at jeg neppe følde den, indtil den ved Injurie-Stævningen faldt paa mig med Klippe-Vægt. Det var nu ikke Embeds-Førelsen, der betyngede mig som saadan, men det var Følelsen af, at min præstelige Agtelse laae i Hedningers Hænder, det var Levningen tillige af min kiødelige Æres-Følelse, og endelig den Møllesteen, Proces-Acter og Rabulisterie er for mig. Herren styrkede mig, saa jeg forrettede mit Embede med Liv og Kraft, maaskee bedre end nogensinde; men det fraregnet, var jeg de sidste tre Maaneder af forrige Aar som den, der ligger i Graven, og fik af saakaldte Venner sædvanlig kun den dræbende Trøst, at ogsaa i deres Øine havde jeg begaaet en ubesindig, ukiærlig Handling, da jeg tjende min Herre saa trolig og handlede med saamegen Besindighed og Kiærlighed, som det nogensinde har været mig mueligt. Dog, den Gud, der vil prises af Dødninger, Han lod mig ikke utrøstet, men opreiste mig i den Følelse, at Han regierer, Han, af hvem al Faderlighed haver Navn i Himlen og paa Jorden, saa enten skulde det Værste ikke times mig, eller noget endnu langt overveiende Godt vederkvæge mig, og Hans Engel tilsmilede mig paa hvert Blad af Rimkrønniken[2], saa den blev Figenbladet, der lagdes paa min Hjerte-Byld og lægde den. Lige siden den Tid har jeg mere og mindre hver Søndag, men især med den dybeste, usvigelige Følelse siden Paaske, ved Confirmationen (først den *anden*, jeg har holdt i mit Præste-Liv; den første var i Udbye) og ved Alt, hvad der kun kommer igien ad Aare, har jeg vemodig, men sødt og salig følt *Farvel*, og saavel Himmelfarts-Dagen som 6te Søndag[3] maatte jeg saagodtsom sige mine Tilhørere Farvel; jeg kunde ikke andet,

[1]) Digtet »Nyaars-Morgen« fra Sommeren 1824.

[2]) Chr. Molbech udgav 1825 »Den danske Rimkrønike«; Grundtvig omtalte denne og udviklede sit Syn paa dens Tilblivelse i en større Afhandling i »Nyt Aftenblad« 1826, Nr. 13—18.

[3]) Sjette Søndag efter Paaske, d. v. s. den 7. Maj 1826.

skiøndt jeg af mit Hjertes Fylde ønskede dem en glædelig Fest[1] og havde, som du veed, med inderlig Glæde beredt mig paa at holde den med dem. Hvad mig skulde times, det vidste jeg ikke, men at jeg var færdig her[2], det følde jeg dybt, og med denne Følelse gik jeg den 8de Mai til Majestæten, første Gang i et Aar, vel for at overlevere Ham Rimbladene[3], men egenlig for ved denne gode Leilighed at vise Ham, hvorledes en christelig Præsts Stilling nutildags var, og høre, hvad Han dertil vilde svare. Alt føiede sig, [saa] jeg følde Mod og Besindighed til at sige, hvad jeg kunde, og Han optog det meget, endog vidunderlig venligt, men vedkiendte sig paa det Bestemteste Fiendernes Synsmaade for mit Kirkeforsvar og Injuriesagen; og nu var jeg intet Øieblik tvivlsom om, hvad jeg skulde giøre, kunde saameget mindre være det, som Bansættelsen i Bispernes Hyrdebrev[4], den i al sin Smaalighed gruelige Psalme-Historie[5], og en ny Injurie-Proces[6], hvormed jeg trues, fordi jeg paa Embeds Vegne har lastet Religjons-Undervisningen i et Institut, hvor den dreves galt, — som alle disse Ting, uden ene tagne at kunne meer end drille mig, samlede mindede mig om intet Øieblik at opsætte, hvad jeg nu klarlig saae, skulde skee i Dag eller i Morgen.

Her, min Ven! har du Historien, vel ikke saa klar, end sige saa varm, som jeg Ansigt til Ansigt vilde meddele dig den, men dog vel saaledes, at hvad du ei kan forklare dig af det Synlige, føler du, har dog sin gyldige Grund i det Usynlige i og over os. At han, der nys iiskold bansatte mig, nu tager varmt Deel i, hvad der kaldes min Ulykke[7], og at Cancelliet,

---

[1]) Tusindaarsfesten for Ansgars Ankomst til Danmark, den 14. Maj 1826.

[2]) I Vor Frelsers Kirke.

[3]) »Kong Harald og Ansgar. Rim-Blade af Danmarks Kirke-Bog til Jubel-Aaret« (1826), forfattet af Grundtvig i Anledning af Tusindaarsfesten.

[4]) »Antistitum ecclesiæ epistola encyclica ad clerum« (1826), udsendt i Anledning af Tusindaarsfesten; Grundtvigs Angreb paa Professor, Dr. theol. H. N. Clausen i »Kirkens Gienmæle« kritiseredes deri skarpt, uden at der dog nævntes Navne.

[5]) Forbudet mod til Tusindaarsfesten at benytte Salmer, der ikke fandtes i den autoriserede Salmebog, altsaa ogsaa de af Grundtvig til denne Højtid digtede Salmer; se herom S. 285 ff.

[6]) Se S. 291 ff.

[7]) Grundtvig omtaler her Biskop Münter, der havde medunder-

der, saavidt det stod til dem, har nødt mig til, hvad jeg giør, nu kalder mig en Perle[1], det anmærker jeg kun som Noget, vi skal takke den Herre for, der vender Strøm i Tanke-Sind, naar og som Han vil.

Om Fremtiden veed jeg naturligviis Intet og afholder mig, saavidt mueligt, fra at giætte, da jeg i den sidste Tid ret har lært, at denne Giætte-Lyst, uden til Maade at være gal, dog er min svage Side, saa Herren tiltalde mig meer, end jeg tænkde, da jeg ved den sidste Grav, hvorover jeg stod, udraabte i Hans Navn: mine Tanker og mine Veie ere ikke eders, men høit over dem som Himlen over Jorden. Han raade!

Saasnart jeg kan sige dig noget, skal du høre fra mig. Gud skee Lov! min kiære Lise[2] blev langt snarere og lettere beroliget, end jeg turde ventet; dobbelt seer jeg Hans Viisdoms og Godheds Finger i Dødsfaldet, som gik tæt foran dette; thi havde den Gamle[3] levet nu, veed jeg ei, hvorledes jeg skulde kunne gjort, hvad dog maatte skedt; og aldrig kunde hendes Daatter bedre baaret det Nærværende og Forbigangne end ved nu ligesom at drages til og fra Moderens Grav; maaskee var endog denne haarde Trækning nødvendig; thi, hvad vist nok nu er en sjelden Feil, de Døttres Sorg var overdreven og frygtelig for os, der ønske dem at leve og see gode Dage. L.[ise] har læst dit Brev og takker inderlig med mig; alle Systrene hilse venligst; hils saa din Elskelige fra dem og din

Grundtvig.

5. *Grundtvigs Brev til H. H. Aagaard af 3. Juni 1826*[4].

Chvn. 3. Juni 1826.

Kiære Ven!

Gierne undlod jeg at besvare Deres Brev[5], da det smerter mig, uden at tilfredsstille Dem, men De kunde finde min Taus-

---

skrevet Bispernes Hyrdebrev i Anledning af Tusindaarsfesten, hvori der fandtes haarde Ord om Grundtvig, især om hans Angreb i »Kirkens Gienmæle« paa Professor H. N. Clausen. Se i øvrigt Biskop Münters deltagende Udtalelser i Følgeskrivelsen af 10. Maj 1826, S. 221.

[1]) Hvad Grundtvig her hentyder til, kan ikke afgøres.

[2]) Grundtvigs Hustru Elisabeth Christine Margrethe, f. Blicher.

[3]) Grundtvigs Svigermoder, Enkeprovstinde Blicher, død 28. April 1826.

[4]) Trykt i »Breve« II, S. 116—118; det angives ikke her, hvor Originalen opbevares. Det har været umuligt at finde Originalen (eller

hed uvenlig, og da den ingenlunde var det, maatte den ei heller synes saa. Men, sandelig, jeg veed ikke, hvad jeg skal svare en af mine ældste Venner, der besværger mig ved alt Helligt ei at giøre, hvad jeg har seet mig nødt til at giøre; thi troer De virkelig ikke, jeg gierne vilde blive ved at forkynde Guds Ord, hvad nytter det da at besværge mig, og troer De, hvad jeg mener, baade Venner og Fiender maa troe, at jeg kun med blødende Hjerte river mig løs fra den danske Kirke, fordi det er uundgaaelig nødvendigt efter min Følelse, da er det haardt af en Ven at hugge Saar i Saar. Og dog, jeg veed jo godt, det vilde De ikke, men saaledes er det med os Mennesker, vi betragte vore Venners Stilling udenfra og glemme da saa let, at de selv nødvendig maa betragte den indenfra, og nedlægge selv den for Andre gavnligste Byrde, naar den bliver dem *for svar*. Om nu min virkelig var sværere, end at den længer kunde og skulde bæres af mig, eller om det kun var min Utaalmodighed og Mangel af Tillid til Gud, der lod mig finde den for svar, hvem kan afgiøre det uden den Alvidende, og det er haardt, naar mine Venner, efterat jeg dog har baaret meer end de, vil troe det værste om mig, skiøndt jeg visselig ikke frikiender mig selv, om jeg end ikke troer at have feilet i dette Stykke. Naar det overalt er kommet saavidt, at en Præst i Danmark, som endog ved sin Embeds-Ed er forbundet til efter Evne at angribe og bestride, hvad der efter hans Overbeviisning strider mod Guds Ord, enten maa lade Nidkiærheden fare eller ved hver mundtlig eller skriftlig Yttring deraf vente en Injurie-Proces, han ovenikiøbet selv skal føre, og dertil var det kommet med mig, da har jeg slet intet Begreb om, at man kan giøre andet end nedlægge Embedet jo før, jo heller, og jeg tør sige, at hvem det Skridt alligevel er ubesindigt, har ikke mindste Begreb om præstelig Nidkiærhed og om den borgerlige Fred, der er en nødvendig Betingelse for boglige Sysler og for Virksomhed i det borgerlige Selskab. Jeg siger imidlertid, Gud skee Lov! fordi disse udvortes Omstændigheder ikke nøde mig til at afbryde paa en Tid, jeg følde Trang til at vedblive, ei nødte mig, før jeg

---

Koncepten til Brevet); den findes hverken i N. F. S. Grundtvigs eller H. H. Aagaards Privatarkiver i R. A. eller i Det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling, og Udgiverne af »Breve« har ikke kunnet give Oplysninger om, hvor Brevet opbevares. H. H. Aagaard var Ejer af Hovedgaarden Iselingen ved Vordingborg.

[5]) H. H. Aagaard til Grundtvig af 22. Maj 1826 (»Breve« II, S. 114).

vel med Sorg beklagede, at de aabenbare Frugter af min Virksomhed vare saa faa og smaa, men med Glæde følde, at jeg havde fuldendt det Afsnit af min Bane, hvor jeg skulde tale Guds Ord til den store brogede Vrimmel i en fordærvet Hovedstad, et Ærende, De veed, jeg altid følde, var mig givet, men som jeg kun med Suk har kunnet rygte, og maa være glad over at have rygtet. Sandelig, hvem der har Øie for Guds Finger, maa see, at kun ved den sattes jeg, hvor Verden nødigst saae mig, og kun ved den opholdtes jeg vidunderlig længe paa et Stade, jeg havde ventet langt tidligere at maatte forlade. At Verden er fremmed for saadanne Synsmaader og Betragtninger, kan aldrig forundre mig, men naar selv mine christelige Venner synes at være det, da maa det smerte mig, skiøndt jeg, ved at gribe i min egen Barm, godt føler, at i vor nærværende Alder fristes vi alle til at tænke lidt spidsborgerlig, saa jeg skal ikke nægte, at i Fjor Efteraar, da jeg saae, det rimeligvis maatte skee, hvad nu er skedt, forfærdede Tanken mig ordenlig, hvor naturlig den end før har været mig. Dog, Gud være lovet! ei dengang skulde jeg giøre Skridtet, men kun beredes til det, først giøre det nu, da mit Haab var opblomstret, og da den meste Smerte foraarsagedes af kiærlige Hænder: af Venner, som for Øieblikket ikke forstaae mig, men mene det jo dog godt baade med mig og med den store Sag, De jo dog nok veed, jeg hverken opgiver eller forlader, hvad jeg saa end ellers maatte nødes til at opgive og forlade indtil saa skal være med alt det Jordiske!

Tag til Takke, kiære Aagaard! med dette Svar, jeg kan for Øieblikket ikke give noget bedre, og mine Venner bør jo dog ogsaa være nøisomme i deres Fordringer til mig paa en Tid, da jeg maa bestige høie Bjerge for at see Solen over Skyerne — dog, ingen Klage! jeg takker Herren, fordi jeg har smagt, han er god, og veed, at Hans Miskundhed varer evindelig! Hils venligst Deres Kone fra min, som, Gud være evig lovet, bærer det nærværende langt bedre, end jeg turde forlange, da hun jo endnu mindre end mine Venner kan sætte sig ind i min Stilling, men hun behøver ikke at see mig stivt i Øiet for at vide, hvad jeg føler, naar det ringer sammen, og det skulde mine gamle Venner ikke heller behøve!

Gud befalet!

Deres Ven Grundtvig.

6. *Grundtvigs Koncept til Indlæg i Clausens Injuriesag*[1].

[3. Juli 1826.]

Den ærede Ret har ved sin Kiendelse givet den af Prof. Clausen mod mig anlagte Injurie-Sag Fremme[2], og skiøndt min Overbeviisning om, at Sagen ei burde finde Sted, er lige urokkelig, saa er dog min Protest paa Embeds Vegne mod dens Fremme for Øieblikket død og magtesløs. Det første Skridt, jeg under disse Omstændigheder havde at giøre for ei at overvældes med Injurie-Processer af alle dem, der kan føle sig personlig stødte og saarede ved min Embeds-Førelse, var allerunderdanigst at ansøge om Befrielse fra et Embede, hvis Byrder paa denne Maade langt oversteeg ei blot dets Fordele, men ogsaa mine Kræfter[3]; thi umuelig kunde jeg, for ei at støde dem, der bestride Statens Religjon, undlade det mandige Forsvar, hvortil jeg er kaldet og beskikket, og ligesaa umuelig kunde jeg dog giøre mit Embede fyldest, naar jeg af dem, mit Forsvar nødvendig maatte være ubehageligt, skulde angribes med Processer, jeg baade fattedes Tid, Lyst og juridiske Kundskaber til selv at føre, og som dog i Grunden ingen Jurist, for Vidtløftighedens Skyld, kunde paatage sig, om han end ellers dertil havde Lyst og Dygtighed. Det store Skridt i min snevre Kreds har jeg da gjort og troer derved frivillig at have givet Staten al den Fyldestgiørelse, Den med Ret og Billighed kunde givet sig selv, hvis Den efter anstillet Undersøgelse havde fundet, at jeg i det nidkiære Religjons-Forsvar, der unægtelig var min Embeds-Pligt, havde forivret eller forløbet mig, og nu, da jeg er fri for de Baand, min Stil-

[1]) Koncepten, der er udateret, opbevares i Grundtvigs Privatarkiv (R. A.), Fasc. 426: Breve og Aktstykker vedk. den Clausenske Injuriesag og Censurdommen. 1826—1838. — Selve Indlægget, der er underskrevet, men ikke skrevet af Grundtvig — rimeligvis renskrevet af en af Højesteretsadvokat Treschows Skrivere — og ialt fylder 9 Foliosider, findes som Bilag (paadømt Sag 30/x 1826) til Lands-Overretten samt Hof- og Stadsrettens Justits- og Doms-Protokol (civile Sager) 1825, Sag Nr. 459 (Landsarkivet). Det følger — i hvert Fald for dette Afsnits Vedkommende — Koncepten ordret (dog med enkelte ortografiske Afvigelser) og er dateret: Kjøbenhavn den 3die Julii 1826.

[2]) S. 220 Note 2.

[3]) *Herefter overstreget:* da jeg kun havde Valget imellem, over personlige Hensyn at glemme dets helligste Pligter.

ling paalagde mig, og kan see til Enden af en Rettergang, jeg før maatte betragte som en til Døden uendelig Pinsel, nu kan jeg med Rolighed giøre det Lidet, der end staaer tilbage, og lade Dommen falde, som man den vil forsvare for Høieste-Ret, baade her og hisset. — — — — —

7. *Grundtvigs Brev til W. A. Wexels af 28. August 1826*[1].

Christianshavn 28de Aug. 1826.

— — — — De tager smertelig Deel i min sære Skæbne[2], og Tak derfor, jeg vilde i Deres Sted vist giøre ligesaa; men naar jeg undtager de personlige Hensyn paa os selv og vore udvortes Omstændigheder, som vel altid falde os tunge at bortvælte, fristes jeg ikke noget Øieblik til at ønske mig den Stilling tilbage, jeg vel kun, drevet af Omstændighederne, kunde udtræde af, men som dog slet ikke passede for mig, og som jeg kun af Nødvendighed anden Gang indtraadte i, for at kunne, uden Brudd paa den borgerlige Orden, aflægge mit kirkelige Vidnesbyrd om Troens Kraft og Livsalighed for Venner og Fiender. Man havde spærret Kirken (Stats-Kirken) for mig netop i Hoved-Staden, hvor jeg maatte til Orde; jeg havde det Haab, at naar jeg biede, vilde Herren lukke op med Kongens Nøgel, og Haabet blev ikke beskæmmet; men dels er jeg kun skikket til Prædikant, ei til det daglige Hyrde-Liv, og dels er Stats-Kirken for Øieblikket fuld af saamegen Ureenhed, at man knap kan gaae ubesmittet igiennem den og umuelig, som oplyst Christen, forrette Embedet med en god Samvittighed uden at vide med sig selv, man lod det langt heller være og giør det kun for Ordets Skyld. Det juridiske Angreb paa mig har været mig, der hader og frygter Processer lige høit, yderst smerteligt, men jeg seer godt, det er det klareste Beviis Fienden kunde give paa sin aandelige Afmagt og Raadvildhed, og altsaa det klareste Tegn os kunde times paa, at Seieren er egenlig vundet, Sagen er befundet uovervindelig, derfor vil man hevne sig paa den Person, der,

[1]) Originalen opbevares i Grundtvigs Privatarkiv, Fasc. 443; Brevet er trykt i Uddrag i Kirkehist. Saml. 5. R. III (1905—1907), S. 427 f. og i sin Helhed i »Breve« II, S. 125—129. W. A. Wexels (1797—1866) var Præst ved Vor Frelsers Kirke i Kristiania og var fra ganske ung en af Grundtvigs Tilhængere og Venner.

[2]) W. A. Wexels til Grundtvig af 3. Juli 1826 (»Breve« II, S. 118 ff.).

skiøndt man beloe ham, sagde forud, det maatte skee saaledes, at Christendommen efter sin sidste Lidelse herliggjordes paa Jorden. Hvad min Skæbne vorder, veed jeg ikke, men at Troen inden kort Tid vil øiensynlig triumphere hos os, det kan jeg see, og glæder mig! Vor Fader vil ei prøve over Evne, Han kiender vor Skabning og kommer ihu, vi er Støv! — — —

N. F. S. Grundtvig.

8. *Grundtvigs Skrivelse til Højesteretsadvokat F. W. Treschow af 6. September 1826*[1].

— — — — — — I Følge min Betragtnings-Maade, der naturligviis falder mere poetisk og historisk og skal falde langt mere reen christelig end stræng juridisk, har jeg da virkelig allerede halvt om ikke heelt tabt Sagen for den Kongelige Lands-Overret og vilde ei engang ansee den for halv vundet, naar jeg frikiendtes som en skikkelig Borgermand, der ei havde sagt meer, end han juridisk kunde bevise; men *halvt* vundet vilde jeg derimod kalde Sagen, naar den ærede Ret enten endnu afviste Sagen eller dog frikiendte mig *paa Grund af* den *Afsked* i *Naade*, som mig ved Konge-Brev af 26de Mai er forundt fra mit hidtil førte geistlige Embede!

Min Tanke-Gang er nemlig den, at naar den Kongelige Lands-Overret har givet Injurie-Sagen Fremme, kan det dog umuelig være, enten fordi den vil nægte, at hvad Embeds-Eden *udelukkende* forpligter Præsterne til, er deres Embeds-Pligt i allerstrængeste Forstand, heller ikke, fordi den fandt det lovmæssigt, at enhver Person, hos hvem Præsterne bestred falsk Lærdom, skulde have Lov til at stævne dem som Injurianter, *men kun* med den Tro[2], at en beskikket Religjons-Lærer, der af en Præst i *Embeds-Stilling* bestredes som en falsk Lærer, var efter Trykke-Forordningen[3], ikke som Person, men *som Embeds-Mand*, altsaa *som Statens Mandatarius*, for-

---

[1]) Skrivelsen findes som Bilag (paadømt Sag 30/x 1826) til Lands-Overretten samt Hof- og Stadsrettens Justits- og Doms-Protokol (civile Sager) 1825, Sag Nr. 459 (Landsarkivet). Den blev af Højesteretsadvokat Treschow, der var Grundtvigs Defensor i Clausens Injuriesag, fremlagt i Lands-Overretten samt Hof- og Stadsretten den 11. September 1826.

[2]) De tre sidste Ord er senere tilføjet.

[3]) Ifølge Forordningen om Trykkefrihedens Grænser af 27. September 1799 § 10.

pligtet, altsaa ogsaa berettiget, til at stævne Præsten. Under denne Forudsætning er det mig nemlig klart, at Sagen maatte bortfalde, eller Præsten dog, uden alt Hensyn paa hans Udførelse af sin befalede Strid, frikiendes, naar Staten under Sagens Gang meddeelte Præsten Afsked *i Naade*; thi derved frikiender eller frigiver den ham aabenbar for alt videre Ansvar i Henseende til hans Embeds-Førelse, *saavidt* den hidtil var blevet *bekiendt*, og *undtager* derved i dette Tilfælde (overensstemmende med Konge-Lovens Art. III[1]) Præstens bekiendte Embeds-Førelse *udaf Lovens almindelige Befalning*, saa hvad Trykkeforordningen *meendes* at paalægge den bestridte og beskyldte Religjons-Lærer som Statens Mandatarius, i dette Tilfælde ophævedes, da Staten ikke paa een Gang baade kan fordre og eftergive Regnskabet for een og samme Embeds-Førelse. Saameget var da herved vundet, at Præsten, naar han tiltaltes *som Injuriant* for sin Embedsførelse, dog i det Mindste ved frivillig Opoffrelse af det Embede, Staten ikke havde fundet hidtil var i slette Hænder, under alle Omstændigheder kunde redde sin Skrivefrihed og undgaae den ligesaa upassende som krænkende juridiske Trætte med dem, han efter sin Embeds-Eed og dertil svarende Overbeviisning nødvendig maatte søge Ubehageligheder.

Dette, som jeg i Betragtning af den Muelighed, at Høieste-Ret kunde være enig med Lands-Overretten om, at Trykkeforordningens Bestemmelser skulde være anvendelige paa dette særegne Forhold, bør stræbe at giøre giældende, er Alt, hvad jeg har at føie til min afgivne Erklæring[2] og indlagde trykte Skrift[3], hvorefter jeg venskabeligst beder Dem slutte Acterne, uden Svar paa de i Prof.s Indlæg muelig værende Indvendinger mod min Erklærings Indhold.

Ærbødigst

N. F. S. Grundtvig.

Christianshavn d. 6te Septbr. 1826.

---

[1]) Jens Himmelstrup og Jens Møller: »Danske Forfatningslove og Forfatningsudkast« (1932), S. 7: Art. III. Skall derfor ochsaa Kongen alleene haffve høyeste Magt og Myndighed till at giøre Lowe og forordninger effter sin eygen gode Villie og Velbehag, — — — — saa og at undertage huad og huem hand lyster udaff Lowens allmindelige befalning.

[2]) Grundtvigs Indlæg af 3. Juli 1826; se S. 228 f.

[3]) N. F. S. Grundtvig: »Vigtige Spørgsmaal til Danmarks Lovkyndige« (1826); Skriftet omtales i Begyndelsen af denne Skrivelse.

9. *Grundtvigs Brev til A. Helland af 10. September 1826*[1].

Christianshavn 10 Septbr. 1826.

Kiære Ven!

— — — — — — Hos os seer det besynderligt ud, og mange tænker vist, det enten er af Frygt for Troens Fiender eller af Fortvivlelse over Vantroens Magt, jeg har nedlagt mit Embede; men det er, Gud skee Lov! langt fra; som Statens Tjener, under mange Baand, jeg nødig bar og bar kun for, uden Uorden at kunne prædike Evangelium for Hovedstaden, har jeg, da min Hensigt var opnaaet, grebet en god Leilighed til at nedlægge mit Embede; men mit egenlige Præste-Embede, som vor Herre Jesu Christi viede Tjener, hverken kan eller vil jeg nedlægge, før jeg nedlægger min Stav ved Graven, og jeg har det glade Haab, at dette mit Embede skal nu først ret begynde at være velsignet og bære Frugt. Vor Herres Jesu Christi Tro har vundet en stor og herlig Seier iblandt os, men Verden seer det ikke endnu, og selv Mange af de Troende veed det ikke, saa de frygte, hvor der er slet ingen Fare! — —

venligst

N. F. S. Grundtvig.

10. *Grundtvigs Koncept til en Skrivelse til Frederik VI*[2].

[Septbr.—Oktbr. 1826.]

Allernaadigste Konge!

Ligesaa umueligt som det var mig, efterat have føld Maje-

[1]) Efter Svend Grundtvigs Afskrift af Originalen (Marts 1875); Afskriften opbevares i Grundtvigs Privatarkiv (R. A.), Fasc. 478. Den er trykt i Dansk Kirketidende 1881, Sp. 840—842, Kirkehist. Saml. 5. R. III (1905—1907), S. 431 f. og i »Breve« II, S. 129—130. Amund Helland (1786—1870) var Købmand i Bergen og stod i mange Aar i venskabelig Forbindelse med Grundtvig, hvem han flere Gange ydede pekuniær Støtte.

[2]) Koncepten opbevares i Grundtvigs Privatarkiv (R. A.), Fasc. 424a: Ansøgninger til Kongen fra Grundtvig 1814—1844; den er trykt i »Breve« II, S. 103 f. Koncepten, der er udateret, maa ifølge Indholdet være skrevet i Tiden mellem Grundtvigs Audiens hos Kongen den 8. Maj og Domsafsigelsen den 30. Oktbr. 1826, nøjagtigere bestemt i Septbr.—Oktbr., idet den lille Bog, som Gr. vil sende Frederik VI, kun kan være hans Skrift: »Vigtige Spørgsmaal til Danmarks Lovkyndige«, der i

stætens Unaade[1], nogen Dag længer at holde paa et Embede, som jeg vidste kun ved Majestætens særdeles Naade var blevet mig betroet, ligesaa umueligt er det mig ukaldet at fremtræde for Majestæten, saalænge jeg i min Konges Øine er en Injuriant; men min dybe Bedrøvelse over at staae for min Konge i et saadant Lys og min velgrundede Overbeviisning om kun at have gjort, hvad Loven og min Embeds-Eed forpligtede mig til, maae nødvendig indskyde mig den allerunderdanigste Bøn, at Majestæten dog til den uforglemmelige Naade, jeg saa nødig vilde synes uværdig, endnu vilde lægge den i Naade at læse den lille Bog, jeg med allerunderdanigst Frihed og dybeste Ærbød.[ighed] vover at vedlægge! Deres Majestæt! det var i tyve Aar min Stolthed, som Dansk Skribent, at bruge de Evner, Gud og den Opmuntring Majestæten skænkede mig, til at ære min Konge og Fædernelandet, og skulde jeg nu fradømmes min Skrivefrihed, uden at Efterslægten maatte finde, jeg havde aabenbar misbrugt den, da var det en Forbrydelse af mig mod Kongens og Landets Hæder, hvis jeg ikke havde gjort mig al optænkelig Umage for at opklare en Sag, mine Fiender saa flittig have stræbt at fordunkle! — — — — — —

Allerunderdanigst

N. F. S. Grundtvig.

11. »*Af Jak. Kr. Lindbergs papirer. Ved Niels Lindberg*«[2].

[1832.]

»Året 1826 begyndte under alvorlige udsigter. Processen mellem Klavsen og Grundtvig var begyndt, og næsten alle troede, at Grundtvig måtte tabe; hertil kom, han var aldeles uskikket til tingfærd, forlangte sagen afvist, hvad der ikke var at vente, kunde sættes igennem; Klavsen rådte i offenlige

»Adresseavisen« for 2. Septbr. 1826 anmeldes som udkommet. Det vides ikke, om en Skrivelse med Konceptens Indhold er afsendt, — dog højst sandsynligt.

[1]) Under Audiensen den 8. Maj 1826; denne omtales senere.

[2]) De følgende Uddrag af »Af Jak. Kr. Lindbergs papirer. Ved Niels Lindberg« er trykt i »Historisk Månedsskrift for folkelig og kirkelig Oplysning« V (1885), S. 65, 80—82 og 84—86. Jak. Kr. Lindberg har nedskrevet sine Erindringer vedr. Aaret 1826 i *1832*, hvilket fremgaar af Udtalelsen S. 85: »Lic. Holm, nu (d. e. 1832) præst ved Holsteinborg«.

blade, hvorved folket altid endmere forvirredes; alt, hvad der udvikledes fra vor side, blev som uænset. *Mynster*[1] og *Ørsted*[2], som man havde ventet, skulde have talt et alvorsord for kristendommen og statskirken, forbandt sig tilsidst åbenbart med Klavsen. Det blev mig daglig klarere, at snarere flere og flere vilde forstumme end hæve røsten mod kristendommens fjender. — — — — — —

Embedet efter ham søgte jeg[3], men den dag, jeg var i majestætens forgemak for at søge avdiens i den anledning, traf jeg der Grundtvig, og denne dag blev så afgørende for hele kirkestillingen, at jeg nærmere må omtale den. — — — — —

— — — — Kongen yndede Grundtvig personlig som digter og historiker, og Grundtvig skylder denne kære konges personlige gunst, både at han kunde leve, medens han oversatte Sakso og Snorro, blev præst i Præstø og siden kapellan ved vor Frelsers kirke, som provst Klavsen udtrykkelig skal have frabedt sig. Nu stod den tusindårsfest for i anledning af kristendommens indførelse ved Ansgarius. Naturligvis glædede vi os til den, vi, for hvem den skulde holdes, — ti det var jo åbenbart ikke en fest for kristendommens afskaffelse; Grundtvig skrev de dejligste pinsesalmer og »Kong Harald og Ansgar« og sluttede sin prædiken sidste søndag för pinse (7de maj) med det ønske til os: »Glædelig fest! glædelig fest!« Om mandagen (den 8de maj) bragte han kongen salmerne og »Kong Harald og Ansgar« og jeg traf ham, som sagt, i forgemakket. Men provst Klavsen havde allerede forbudt, at disse salmer måtte synges, og biskop Münter, der som biskop var endnu langt uslere, end han som lærd var stor og anset, var enig deri. Grundtvig fik avdiens og talede længe med kongen, og han gik fra ham, som om intet var i vejen. Om aftenen kom jeg til Grundtvig, længselsfuld efter at høre, hvad kongen havde sagt. Lic. Holm, nu (d. e. 1832) præst ved Holsteinborg, og kand. Fenger, nu præst i Slotsbjergby,

---

[1]) Den senere Biskop; om hans Stilling til Kirkestriden se S. 267 f. og S. 272 f.

[2]) Den berømte Jurist A. S. Ørsted — dengang Generalprokurør — tog i en Afhandling: »Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring?« (Juridisk Tidsskrift. XII (1826), 1. og 2. Hefte, S. 213—288 og S. 250—304) Afstand fra Grundtvig.

[3]) J. K. Lindberg søgte Professoratet i østerlandske Sprog ved Universitetet efter Professor, Dr. phil. J. L. Rasmussen, der havde taget Livet af sig; Ansøgningen er dateret den 1. Maj 1826.

var hos ham. De ventede på ham, fordi han talte med sin broder, provst Otto Grundtvig, præst ude ved Bagsværd (i Gladsakse). — Han kom ind til os, og sagde til os, at han idag havde taget sin afsked. Vi forstummede. Dr. Rudelbach kom til og hørte det af os. Han blev stum med os. Siden kom den gamle Hornsyld; han traf Grundtvig selv, mærkede intet. Grundtvig sagde ham intet, og de førte en meget munter samtale; kun sagde Hornsyld et par gange til os tavse folk: »Nu, hvor har I glemt jer mund henne?« Da vi siden gik fra Grundtvig, fortalte vi ham grunden til vor tavshed; den gamle mand blev så forskrækket eller forundret, at han nær var falden fra mig, som havde ham under armen, især fordi han af Grundtvigs munterhed intet havde anet. Hos kongen var det imidlertid gået således til, at han vel havde taget godt imod Grundtvig, men dog under samtalen givet at forstå, at han anså Grundtvig for injuriant. Grundtvig havde svaret: Deres majestæts ord er mig mere end en höjesteretsdom, og han forlangte samme formiddag sin afsked. Biskop Münters godmodighed fremlyste også her, ti han sendte ilbud efter Grundtvigs broder, provsten, at han skulde formå ham til at tage sin ansögning tilbage. — — — — — —

Der findes saaledes en Række Kilder, hvori Aarsagerne til Grundtvigs Embedsnedlæggelse omtales. Om Kildernes indbyrdes Værdi er det ud fra deres ydre Karakter — deres Forfattere, Adressater og Data — paa Forhaand umuligt at udtale sig. De er alle med et Par Undtagelser — Biskop Münters Betænkning og Jak. Kr. Lindbergs Erindringer — udgaaet fra Grundtvig selv fra det Øjeblik, da han tog sin definitive Beslutning, og godt fire Maaneder frem i Tiden.

Da det drejer sig om et for Grundtvig saa vigtigt Skridt som Ansøgning om Afsked fra Præstestillingen, skulde der intet være i Vejen for, at alle de vigtigste Forhold vedrørende dette endnu fire Maaneder efter stod klart i hans Erindring, saa han kunde fremkomme med nye værdifulde Oplysninger, som han tidligere af visse Grunde havde tilbageholdt. I denne Henseende er de senere Kilders Værdi

ikke formindsket paa Grund af Tidsafstanden. Derimod har sikkert et andet Forhold bidraget hertil. Kildernes Indhold er jo Grundtvigs egen Fremstilling af sine Grunde til Embedsnedlæggelsen. Men som bekendt kan et Menneskes Syn paa sine Motiver til et eller andet meget hurtigt forskydes, naar det kommer Begivenheden paa Afstand, især hvis dets Stemningers Udsving er store og let omskiftelige, hvad netop i høj Grad var Tilfældet hos Grundtvig.

Endnu et Forhold giver Kilderne en vidt forskellig Karakter: Grundtvigs Stilling til Adressaterne. Afskedsansøgningen og paa en Maade ogsaa Skrivelsen til Frederik VI og Skrivelsen til Biskop Münter er Embedsskrivelser, stilet til Landets enevældige Konge og den danske Kirkes Primas. Indlægget i Injuriesagen er et officielt og Brevet til Højesteretsadvokat Treschow — bestemt til at fremlægges i Retten — et halvofficielt Aktstykke. Det er meget muligt, ja, højst sandsynligt, at Grundtvig, selv om han var en ærlig og frygtløs Mand, i disse Skrivelser af personlige Grunde — mere eller mindre bevidst — kan have fundet det nødvendigt at modificere sin Fremstilling og derved fremhævet nogle Motiver paa andres Bekostning, maaske endog undladt at omtale et eller flere. Anderledes med Brevene til Vennerne Ingemann, Aagaard, Wexels og Helland! I disse behøvede Grundtvig ingen personlige Hensyn at tage. De har da ogsaa en fuldstændig privat Karakter, og dog er de vidt forskellige. Langt det værdifuldeste er Brevet til Ingemann; i dette aabenbarer han sit Hjertes inderste Tanker, samtidig med at han gennem hele Fremstillingen tydeligt stræber efter at komme til Klarhed over det virkelige Aarsagsforhold vedrørende Embedsnedlæggelsen. Derimod er Brevet til Aagaard helt igennem præget af Selvforsvar over for Vennens tidligere Udtalelser[1], hvorved dets Værdi som Kilde forringes. Bag ved Skildringen af Motiverne i Brevene til Wexels og Helland ligger der

[1]) Se H. H. Aagaards Brev af 22. Maj 1826 (»Breve« II, S. 114); sml. A. F. Mülertz' Brev af 31. Maj 1826 (»Breve« II, S. 114 ff.).

næppe nogen anden Hensigt end den at give disse Venner — nu da han alligevel skriver til dem — nogle kortfattede Oplysninger om Aarsagerne til Nedlæggelsen af Præsteembedet, hvad der saaledes i denne Henseende skulde forøge disse Breves Betydning.

I det følgende Kapitel skal der ved en Gennemgang af hver enkelt Kilde gives en Fremstilling af de Motiver, som Grundtvig angiver til sin Embedsnedlæggelse.

IV. Kildernes Udsagn om Grundtvigs Motiver til Embedsnedlæggelsen.

1. *Grundtvigs Koncept til Skrivelse til Biskop Münter, dateret 7. Maj 1826.* Grundtvig meddeler heri Biskop Münter, at han efter grundigt at have overvejet den Vending, som Professor Clausens Injuriesag imod ham havde taget — Landsoverretten samt Hof- og Stadsrettens Kendelse af 10. April 1826 gik ud paa, at Grundtvigs Paastand om Sagens Afvisning ikke kunde tages til Følge —, ser sig nødsaget til at nedlægge, ikke blot sit Embede som residerende Kapellan ved Vor Frelsers Kirke, men ogsaa »i det Hele Lære-Embedet i den Danske Kirke«. Dette sidste maa forstaas saaledes, at Grundtvig ønskede sig løst fra sin Embedsed og i Fremtiden kun vilde være et almindeligt Medlem af Statskirken, hvad tydeligt fremgaar af hans Udtalelse, at han »fra nu af« agtede sig »løst fra alle de Pligter og skildt ved alle de Rettigheder, Danmarks Love hidtil paalagde og hjemlede ham som lovlig kaldet og beskikket Lærer i den Danske Kirke«. Da en Afskedsansøgning i egentlig Forstand maatte stiles til Kongen og bevilges af ham, ligesom ogsaa kun han kunde løse fra Embedseden, kan der her — i retslig Henseende — kun være Tale om Suspension fra Embedet; men denne ønskede han skulde finde Sted »fra nu af«, d. v. s. straks. Til sidst beder Grundtvig Biskoppen meddele ham »Beviis« for rig-

tig Modtagelse af hans Skrivelse og for Suspensionens retslige Ikrafttræden[1].

Grundtvig begrunder sin Beslutning med, at de Injurieprocesser, som han nu, da Retssagen ikke var blevet afvist, bestandig vilde være udsat for — bekræftet ved Truslen med en ny Proces —, aldeles vilde forstyrre hans »præstelige og borgerlige Rolighed« og derved »udgiøre et Martyrdom«, som han følte sig for svag til at udholde. Bemærkelsesværdig er i denne Forbindelse hans Udtalelse: »— — — — saa maa dog ingen Betragtning afholde mig fra at giøre det [ɔ: nedlægge Præsteembedet og derved miste Udkommet], da jeg seer, det er aldeles nødvendigt, naar jeg ikke, ved Tabet af min Rolighed vil daglig blive mere udygtig til aandelige Sysler og tidlig moden til Graven«. Afgørende for Grundtvig skal saaledes have været Hensynet til hans egen litterære Virksomhed.

Man maa i høj Grad forundre sig over, at dette Motiv nu — næsten fire Uger efter Rettens Kendelse — skulde nødvendiggøre en *øjeblikkelig* Embedsnedlæggelse. Men Forklaringen herpaa faar man ved at gennemlæse Kon-

[1]) I en Samtale, som Forf. af nærværende Afhandling har haft med Prof., Dr. theol. J. Oskar Andersen om Grundtvigs Motiver til Embedsnedlæggelsen, udtalte Professoren som *sin* Mening, at Grundtvig ved det ønskede »Beviis« tænker paa en Udtalelse af Biskoppen om i sin Indstilling at fremhæve Grundtvigs Ønske om Afsked »i det Hele fra Lære-Embedet i den Danske Kirke« og at betone, at han ligesom Grundtvig maatte finde, at han ved at opgive sit Embede »bødede noksom« og derfor kunde diskulperes for eventuelle Forseelser foranledigede ved hans Opfattelse af den ham paahvilende Forpligtelse efter Præsteeden. Tanken om, at Retten, naar han saa opnaaede Kongens Afsked i Naade fra »*hele* Lære-Embedet«, da ogsaa vilde betragte denne frivillige Embedsnedlæggelse som tilstrækkelig *Bøde* for den eventuelle Forseelse og ikke vilde idømme ham *Censur* (den »Tanke-Gang«, han selv udtaler i Skr. 6/9 og venter, kan redde hans »Skrive-Frihed«; hans Frygt for Censur viser Digtet »Mørke Udsigter«, jvfr. S. 278 og 282), skal han da allerede have haft d. 7. Maj). Jeg mener derimod, at Grundtvig *kun* i al Almindelighed udtaler *Haabet* om, at Biskoppen vil finde, at han ved at nedlægge Præsteembedet tilstrækkeligt bøder for, hvad han under sin Embedsførelse mod sin Vilje maatte have forbrudt.

ceptens første Redaktion[1]. Heri skriver Grundtvig: »Det er derfor min Pligt at gribe *nærværende Øieblik*[2], da jeg trues med en ny Injurie-Proces af en Religjons-Lærer i et Institut, hvem jeg paa Embeds Vegne har været nødt til at irettesætte for Bestridelsen af den befalede Lærebogs Grund-Sætninger, til at unddrage mine Skuldre fra den overlegne Byrde« ɔ: fra det Martyrdom, som han taler om. Man faar altsaa her at vide, at den øjeblikkelige Grund til Embedsnedlæggelsen var Truslen med en ny Proces.

De to Redaktioner er — hvad Indholdet angaar — ikke i indbyrdes Strid, men supplerer hverandre, idet den ene lægger Hovedvægten paa Omtalen af de dybere liggende Motiver, den anden paa Omtalen af den øjeblikkelige Aarsag; men i Formen er de vidt forskellige: den første er holdt i en skarp Tone, den anden i en mere dæmpet.

2. *Grundtvigs Afskedsansøgning til Kongen af 8. Maj 1826.* Grundtvig udvikler heri, hvorledes han ad to Veje, dels ved en Ansøgning til Kongen, dels ved en Henvendelse til den kgl. Landsoverret, havde forsøgt at faa standset den Injurieproces, Professor Clausen i Efteraaret 1825 havde paaført ham; men begge Forsøg var mislykket; i første Tilfælde havde Kancelliet selv afgjort Sagen og svaret, at »derved var Intet at giøre«. Han begrunder disse Henvendelser med, at han ifølge sin Embedsed var forpligtet til efter bedste Indsigt at bekæmpe falsk Lærdom; derfor skyldte han heller ikke andre Regnskab for sin Embedsførelse end Kongen, til hvem han havde aflagt Eden. Processen var saaledes en juridisk Fejltagelse.

Paa Baggrund heraf anfører Grundtvig derpaa *tre* Motiver til sin Afskedsansøgning, der *baade* omfatter Fritagelse for Embedet som Kapellan ved Vor Frelsers Kirke *og* Løsning fra Embedseden. Motiverne gaar alle ud fra den — dog ikke omtalte — Forudsætning, at han taber

[1]) S. 217 Note 3.

[2]) Fremhævet af Forf.

Sagen. For det første hævder han, at han ikke vil kunne bære den Embedsbyrde bestandig at være indviklet i Injurieprocesser, paaført ham, fordi han af præstelig Nidkærhed og tro mod sin Overbevisning med Hensyn til Embedseden ogsaa i Fremtiden maa bekæmpe dem, der bestrider Statens Religion. Dernæst søger Grundtvig sin Afsked for at kunne »bevare en uskadt Samvittighed«; han maa vel dermed have ment, at hans Forbliven i Embedet muligvis kunde bringe ham i den Situation, at han ikke vilde være i Stand til at bekæmpe falsk Lærdom i et saadant Omfang, som hans Samvittighed i Overensstemmelse med Præsteeden sagde ham, at han burde. Og endelig fremhæver han, at han ikke ved sin Forbliven vil »beskiæmme et Navn og en Dragt, der kun med Æren maa bæres« ɔ: han vil ikke som Injuriant vanære Præstestanden. — Efter Grundtvigs Fremstilling her var det førstnævnte Motiv den primære Aarsag til, at han søgte sin Afsked; dog skal de to andre Motiver ogsaa have spillet en ikke ringe Rolle.

Naar Grundtvig i Afskedsansøgningens Slutning taler om sin Udtræden »af den Danske Kirke«, saa tænker han herved afgjort ikke paa virkelig at træde ud af Statskirken som Medlem, men kun som Præst. Det er herom, Afskedsansøgningens sidste Afsnit handler: han vil ikke ved sin Forbliven som Præst udsætte Præstestanden for Vanære; han trøster sig med, at den danske Kirke »lettelig kan finde klogere og lykkeligere Tjenere«, men ikke »troere efter deres Overbeviisning«; og han takker Kongen for de Naadesbevisninger, som denne »under hans tunge Strid mod Tidens Strøm« gennem 16 Aar har vist ham, d. v. s. siden han i 1810 aflagde Embedseden.

3. *Biskop Münters Følgeskrivelse af 10. Maj 1826.* Om Grundtvigs Motiver til at nedlægge Præsteembedet meddeles heri kun, at han havde »indviklet sig i saadanne Vanskeligheder, som han ikke følte sig voxen til at bære«.

Trods Biskoppens og Vennernes Forestillinger ansaa han sig forpligtet til at foretage dette Skridt.

4. *Grundtvigs Brev til Ingemann af 20. Maj 1826.* Naar det drejer sig om at fastslaa Aarsagerne til Grundtvigs Embedsnedlæggelse og deres indbyrdes Forhold, staar dette Brev — i hvert Fald i visse Henseender — som Kilde over Afskedsansøgningen og Skrivelsen til Münter. Det er ikke som disse Embedsskrivelser, men et privat Brev, skrevet kun ca. 12 Dage senere til en fortrolig Ven, der har bedt om nærmere Oplysninger angaaende Katastrofen: »Er jeg dig den fuldtro Ven, som du altid var mig, saa lad mig fortrolig og broderlig ogsaa denne Gang skue klart i dit Indre!«[1] Grundtvig imødekommer Ingemann i fuldt Maal og aabner sit Hjerte for ham, skildrer ham sine inderste Tanker, Følelser og Stemninger, helt igennem med en tydelig Stræben efter at forstaa sine Motiver.

Stod Aarsagsforholdet klart for Grundtvig? Nej, og han indrømmer det selv over for Ingemann: »Men skiøndt du nok veed, det er alt store Ting, naar det staaer klart for os, *hvad* vi skal giøre, saa vi maae finde os i, at det sidste store *hvorfor* er os meget dunkelt, saa deler jeg dog gierne baade min Klarhed og min Dunkelhed med en af de Faa, som føler, at Lyset herneden besøger os i begge Skikkelser«. Der kan næppe være Tvivl om, at Grundtvig ved »det sidste store *hvorfor*« forstod dels Forsynets Grunde, dels sine egne. Med Hensyn til de sidste skelner han skarpt mellem indre og ydre Bevæggrunde. Han lægger i dette Brev mest Vægt paa sine indre Motiver; men tidligere har han tillagt de ydre Aarsager, om end ikke den største, saa dog en langt større Betydning end nu. Han skriver saaledes til Ingemann: »Jeg har i denne Tid saa tit maattet gientage de nærmeste udvortes Grunde til mit Side-Spring

[1]) Ingemanns Brev til Grundtvig af 17. Maj 1826 (»G. og I. Brevvexling«, S. 76).

og høre dem saa veltalende giendrevne, at jeg selv begynder at finde dem smaalige og gider neppe nævnet dem«. Der var altsaa — indrømmer Grundtvig — i de forløbne tolv Dage foregaaet en *Forskydning* i hans Vurdering af Motiverne.

Med Hensyn til sine indre Bevæggrunde fremhæver Grundtvig, at det aldrig havde været hans Ønske til Stadighed at være Præst i »dette Babel«, d. v. s. Statskirken. Forholdene havde, dengang han følte en uovervindelig Trang til at forkynde Guds Ord, tvunget ham til at søge gejstligt Embede, der, især i Hovedstaden, havde »saamange Byrder, ei blot for den aandelige Virksomhed, men ogsaa for Samvittigheden«; til sin Ansættelse som Præst havde han derfor altid knyttet den — dog ikke offentlig udtalte — »Betænkning (ɔ: Forudsætning), saasnart Øiemedet, Ordets fri Forkyndelse, en Tidlang var opnaaet, da gierne at afkaste Byrden, om end Velfærden, verdslig talt, hængde ved den«. »Byrden«, ikke blot Samvittighedens, men ogsaa — hvad Henvisningen til »Nyaarsmorgen« lægger for Dagen — Sindets, var ham i de første Aar, han var Præst i København, umaadelig tung; men siden »Nyaarsmorgen« var den blevet saa let, at han næppe mærkede den, indtil Injuriestævningen faldt paa ham med »Klippevægt«. Saa frygtelig var »Byrden« da efterhaanden blevet ham, at han i den sidste Tid ved hver Højtid »vemodig, men sødt og salig havde følt *Farvel*«; han havde »følt dybt«, at han var »færdig her« (ɔ: som Præst ved Vor Frelsers Kirke, men dermed selvfølgelig ogsaa i selve Statskirken). Men hvorfor? Ja, her stod Grundtvig over for »det sidste store *hvorfor*«, der var ham selv dunkelt, da han ikke længere følte Samvittighedsbyrden ved Embedet, men paa Grund af Injuriesagen følte, at hans »præstelige Agtelse laae i Hedningers Hænder«, hvad han opfattede som »Levningen af hans kiødelige Æres-Følelse«. At hans depressive — muligvis syge — Sind[1] udgjorde en stor Del

[1]) Hj. Helweg: »Grundtvigs Sindssygdom« (2. Opl. 1932). H. paa-

af »Byrden«, faldt naturligvis ikke inden for hans Synsvinkel.

Derimod erkendte Grundtvig klart de ydre Aarsager, der bidrog til, at han til sidst saa sig nødsaget til at opgive Præstestillingen. Først og fremmest tyngede Injurieprocessen ham som en »Møllesteen«; hertil kom saa Bandsættelsen i Biskoppernes Hyrdebrev, Salmeforbudet og Truslen med en ny Injuriesag. Om alle disse Forhold siger Grundtvig, at de hver for sig ikke kunde mere end drille ham, men samlede mindede ham om, at han ikke et Øjeblik skulde opsætte, hvad han indsaa nødvendigvis maatte komme. Men Frederik VI's Udtalelser under Audiensen — at han holdt med Professor Clausen — blev for Grundtvig den øjeblikkelige Grund til Embedsnedlæggelsen.

Bemærkelsesværdigt er det, at Grundtvig i Brevet til Ingemann udtrykkelig betoner, at et bestemt — i øvrigt meget vigtigt — Forhold *ikke* havde foraarsaget Nedlæggelsen af Præstestillingen, nemlig Embedsførelsen; denne havde siden Stævningen ikke tynget ham som saadan.

5. *Grundtvigs Brev til H. H. Aagaard af 3. Juni 1826.* Ligesom i Brevet til Ingemann hævder Grundtvig — et Par Uger senere — i Brevet til sin gamle Ven Aagaard, at Aarsagerne til Embedsnedlæggelsen ikke saa meget var selve de ydre Omstændigheder — saaledes som Vennerne mente — som først og fremmest hans »Følelse« af, at den var uundgaaelig nødvendig, fordi »Byrden« ved Præsteembedet var blevet ham »for svar«. Som overfor Ingemann indrømmer han, at denne Handlemaades »hvorfor« ikke lader sig fuldt udrede; kun Gud kan dømme om den Rolle, som »Utaalmodighed og Mangel paa Tillid til ham« har spillet; han tør ikke frikende sig selv derfor; men han tror dog ikke at have fejlet »i dette Stykke«, nemlig at Byrden

viser heri, at Grundtvigs psykiske Konstitution maa betegnes som manio-depressiv, og at den medførte tre tydelige, men ikke alvorlige Sindssygetilfælde.

var blevet saa stor, at den heller ikke efter Guds Vilje skulde bæres. Han priser Gud, fordi de ydre Omstændigheder ikke nødte ham til at »afbryde«, før han vel med Sorg saa, at »de aabenbare Frugter« af hans Virksomhed var »saa faa og smaa«, men samtidig med Glæde maatte erkende, at den Opgave, som Gud havde givet ham, nemlig at forkynde hans Ord i en fordærvet Hovedstad, dog virkelig var »rygtet«. Medens Tanken om at afbryde det foregaaende Efteraar »forfærdede« ham, er det nu anderledes, da hans »Haab er opblomstret«. Dette harmonerer ikke godt med Grundtvigs Udtalelser i Begyndelsen af Brevet: »Thi troer De virkelig ikke, jeg gierne vilde blive ved at forkynde Guds Ord, — — — — [og] at jeg kun med blødende Hjerte river mig løs fra den danske Kirke«[1]. Utvivlsomt tyder disse modstridende Udtalelser af Grundtvig paa en afgjort Splittelse i hans Sind.

De »udvortes Omstændigheder« ved Nedlæggelsen af Præsteembedet skildres af Grundtvig, i højere Grad end i Brevet til Ingemann, som en Følge af Injuriesagens Forløb; men de er her væsentlig andre. Hans præstelige Nidkærhed for efter Overbevisning at opfylde Embedseden vilde efter hans Mening i Fremtiden have ført ham fra Injurieproces til Injurieproces. Han havde derfor ikke haft noget Valg; han *maatte* tage sin Afsked for at skaffe sig »den borgerlige Fred, der er en nødvendig Betingelse for boglige Sysler og for Virksomhed i det borgerlige Selskab«. Umuligheden af fortsat at kunne gøre Fyldest i Præstegerningen og — ligesom i Skrivelsen til Münter — Omsorgen for hans fremtidige litterære Virksomhed skal saaledes have været de afgørende Aarsager til hans Embedsnedlæggelse.

Brevet til Aagaard bærer som Helhed Præg af, ja er ogsaa skrevet i den bestemte Hensigt, at være et Forsvar over for Vennens — Vennernes — Ønsker og ringe For-

[1]) I Slutningen af Afskedsansøgningen til Kongen bruger Grundtvig en lignende Vending: »ud af den Danske Kirke«; se herom S. 240.

staaelse med Hensyn til hans Motiver til at opgive Præstegerningen. Dette er Grunden til, eller forklarer i hvert Fald, hvorfor Grundtvig saa kraftigt fremhæver sine Følelser og indre Bevæggrunde, som Vennerne naturligvis maatte have vanskeligt ved at forstaa; men han betoner dog samtidig de ydre Omstændigheders afgørende Betydning for Embedsnedlæggelsen, hvad der i visse Henseender maatte svække hans Forsvar over for Vennerne, saaledes Omsorgen for hans fremtidige litterære Virksomhed. Disse Forhold maa Historikeren ved Bedømmelsen af Brevets Indhold og ved dets Anvendelse i høj Grad tage i Betragtning.

6. *Grundtvigs Indlæg i Clausens Injuriesag af 3. Juli 1826.* Grundtvig fremhæver heri, ja, gaar ud fra som givet, at Lands-Overretten samt Hof- og Stadsrettens Kendelse om, at Professor Clausens Injuriesag — mod hans Overbevisning og trods hans Protest paa Embeds Vegne — skulde nyde Fremme, vilde have medført, at han i Fremtiden var blevet overvældet med Injurieprocesser af alle dem, der kunde føle sig personlig saarede ved hans Embedsførelse. Denne havde nemlig maattet forblive den samme som hidtil; han havde ikke af Hensyn til dem, der bestred Statens Religion, kunnet undlade at forsvare denne, hvortil han som Præst maatte være kaldet og beskikket. Ud fra denne Betragtning havde han fundet Embedsnedlæggelsen nødvendig.

Grundtvig angiver *fire* Motiver som afgørende for sin Beslutning. For det første vilde Embedets forøgede Byrder ved stadige Injurieprocesser langt overstige hans Kræfter. For det andet vilde de mange Injuriesager hindre ham i at gøre Fyldest i sit Embede. For det tredie fattedes han Tid, Lyst og juridiske Kundskaber til selv at føre de Processer, som ingen Jurist kunde paatage sig for Vidtløftighedens Skyld, selv om han havde Lyst og Kundskaber dertil. Og endelig for det fjerde troede han ved sit Skridt

frivillig at yde Staten al den Fyldest, den med Ret og Billighed kunde opnaa, hvis det ved en Undersøgelse blev godtgjort, at han ved sit Forsvar for Statens Religion virkelig havde forløbet sig. Denne Opfattelse har han stadig. Han betoner altsaa, at den efter hans Mening rimelige Straf for den Brøde, han føler sig overbevist om ikke at have begaaet, har han frivillig idømt sig. Men i det følgende antyder han, at Afskeden i Naade har givet ham Sindsro over for den Mulighed, at han alligevel bliver dømt.

De Motiver, som Grundtvig nævner i dette Indlæg, har saaledes alle deres Udspring i Injurieprocessen og er væsentlig af samme Karakter som dem, der angives i anden Redaktion af Skrivelsen til Münter og i Afskedsansøgningen til Kongen.

7. *Grundtvigs Brev til W. A. Wexels af 28. August 1826.* Over for Wexels fremhæver Grundtvig, at han kun af Nødvendighed for anden Gang var søgt ind i Statskirken som Præst, nemlig for uden Brud paa den borgerlige Orden at kunne aflægge sit kirkelige Vidnesbyrd i København. Imidlertid var der to Forhold, der bevirkede, at Præstestillingen ikke passede for ham. For det første var han »kun skikket til Prædikant, ei til det daglige Hyrde-Liv«; Grundtvig sætter saaledes for sit personlige Vedkommende et skarpt Skel mellem Forkyndervirksomheden, som han baade følte Evner og Kald til, og Præstegerningen som »det daglige Hyrde-Liv« (d. v. s. det daglige Menighedsarbejde og den daglige Administration), der var ham en Byrde. For det andet var Statskirken »fuld af saamegen Ureenhed, at man knap kunde gaae ubesmittet igiennem den« og umuligt som Kristen kunde forrette sit Præsteembede med god Samvittighed, naar man var sig bevidst, at man hellere lod det være. Derfor var han ogsaa udelukkende for Ordets Skyld forblevet i Præstestillingen, som han »vel kun, drevet af Omstændighederne, kunde

udtræde af«. Den sidste Sætning maa — under Hensyntagen til Grundtvigs Udtalelser vedrørende de to ovennævnte Forhold — forstaas saaledes: *vel* kunde han kun træde ud af Præsteembedet, naar »Omstændighederne« drev ham dertil, men indtraf der saadanne, da vidste han med sig selv, at han »lod det (ɔ: Præsteembedet) langt hellere være« paa Grund af Urenheden i Statskirken og fordi han var uegnet til den daglige Hyrdegerning. Det vil med andre Ord sige, at han uden Tvivl havde ventet paa en passende Lejlighed til at nedlægge Embedet — en Lejlighed, hvor hans Utilfredshed med Urenheden i Statskirken og med Hyrdegerningen ikke fik Udseende af at være den egentlige Aarsag. De »Omstændigheder«, der bevirkede, at han virkelig nedlagde Præsteembedet nævnes ikke direkte i Brevet, men maa utvivlsomt have været Injurieprocessen. Denne havde vel været ham »yderst smertelig«, men han saa nu i den det klareste Bevis paa Fjendens aandelige Afmagt og Raadvildhed, — det klareste Tegn paa, at Sejren i Virkeligheden var vundet. Derfor vilde man hævne sig paa hans Person.

Grundtvigs Syn paa Embedsnedlæggelsen er saaledes blevet et væsentligt andet end i hans tidligere Skrivelser og Breve: Injurieprocessen er som Aarsag trængt i Baggrunden; til Gengæld er hans Utilfredshed med Forholdene i Kirken og hans Erkendelse af, at han ikke var egnet til den daglige Præstegerning, traadt i Forgrunden som dybereliggende Motiver til Afskedsbegæringen. Bemærkelsesværdigt er det, at Grundtvig i dette Brev — endog særdeles tydeligt — udtaler, ikke blot en afgjort Tilfredshed med at være befriet for Præstestillingen, men ogsaa at selve Præstegerningen har spillet en Rolle ved Embedsnedlæggelsen, hvad der staar i aabenbar Modstrid med hans Skildring i Brevet til Ingemann[1].

[1]) Heri skriver Grundtvig: »Det var nu ikke Embeds-Førelsen, der betyngede mig som saadan«; se S. 223.

8. *Grundtvigs Skrivelse til Højesteretsadvokat F. W. Treschow af 6. September 1826.* I dette Aktstykke omtaler Grundtvig ikke direkte sine Motiver til at nedlægge Præsteembedet; men de Betragtninger, han fremsætter heri, kan muligvis give visse Oplysninger om psykologiske Momenter, der har faaet ham til at tage det endelige Skridt.

Grundtvig indrømmer over for Treschow, at der fra et strengt juridisk Synspunkt kunde være Tvivl om hans Skyldfrihed, og gaar derfor ogsaa ud fra, at han taber Sagen ved Landsoverretten samt Hof- og Stadsretten. Han vil ikke engang anse den for halvt vundet, hvis han frikendes som almindelig Borger (altsaa ikke qua Embedsmand), medens han dog vil betragte Sagen som halvt vundet, hvis Retten enten afviser den eller frikender ham paa Grund af den *Afsked i Naade*, som var forundt ham ved kgl. Brev af 26. Maj. Han ser saaledes en Mulighed for, at Sagen kan slutte med dette Resultat.

Grundtvigs Tankegang er nemlig den, at naar Landsoverretten har ladet Injuriesagen nyde Fremme, kan det *kun* bero paa, »at en beskikket Religjons-Lærer, der af en Præst i *Embeds-Stilling* bestredes som en falsk Lærer, var efter Trykke-Forordningen, ikke som Person, men som *Embeds-Mand*, altsaa som *Statens Mandatarius*, forpligtet, altsaa ogsaa berettiget, til at stævne Præsten«; men saa maa Sagen enten bortfalde eller Præsten frikendes, »naar Staten under Sagens Gang meddeelte Præsten Afsked *i Naade*; thi derved frikiender den ham aabenbar for alt videre Ansvar i Henseende til hans Embeds-Førelse, *sauvidt* den hidtil var blevet *bekiendt*«. I dette Tilfælde bortfalder nemlig Religionslærerens Forpligtelse i Egenskab af Statens Mandatar, »da Staten ikke paa een Gang baade kan fordre og eftergive Regnskabet for een og samme Embeds-Førelse«. Præsten — i dette Tilfælde Grundtvig — vilde derved kunne redde sin Skrivefrihed.

Det ligger nær at spørge, om disse Tanker først *nu* var opstaaet hos Grundtvig. Kilderne giver imidlertid intet

Svar herpaa. Umuligt er det dog ikke, at lignende Betragtninger allerede før Nedlæggelsen af Præsteembedet nu og da har foresvævet Grundtvig og derved kan have bidraget til at fremkalde eller snarere bestyrke »Følelsen« hos ham af Embedsnedlæggelsens Nødvendighed. Men Tanken, at han ved Afsked i Naade muligvis kunde undgaa at komme under Censur, kan næppe have været et Motiv for ham til at tage det afgørende Skridt; ellers vilde han afgjort have omtalt den i Brevet til Ingemann og i sit Indlæg i Injuriesagen af 3. Juli[1].

[1]) I den tidligere nævnte Samtale (S. 238 Note 1), som Forf. af denne Afhandling har haft med Prof., Dr. theol. J. Oskar Andersen, udtalte Professoren som *sin* Opfattelse, at Grundtvig sikkert *allerede før* Embedsnedlæggelsen havde været sig denne Tanke, at Afsked i Naade muligvis vilde fri ham for at komme under Censur, *fuldt bevidst*. Professoren begrundede sin Opfattelse, som omtalt S. 238 Note 1, med, *at* Grundtvig i Skrivelsen til Biskop Münter og i Afskedsansøgningen til Kongen udtalte Ønsket om at blive løst ikke blot fra Embedet som Kapellan ved Vor Frelsers Kirke, *men ogsaa* fra Præsteeden med alle dens Forpligtelser; *at* Grundtvig derfor, saafremt Biskoppen i sin Indstilling medtog begge disse omtalte Momenter, haabede paa en Frikendelse eller i alt Fald paa, at Retten vilde godkende, at han ved sin frivillige Nedlæggelse af Embedet allerede tilstrækkeligt havde bødet for, hvad han under sin Embedsførelse mod sin Vilje havde forbrudt, og derfor ikke idømme ham Censur; og *at* det nye i Brevet til Treschow kun bestaar i en *Betoning* af, at Afsked i Naade er fyldestgørende ogsaa m. H. t. Præsteedens Forpligtelser, saa Injuriesagen enten maatte afvises eller Grundtvig frikendes, hvorved denne i begge Tilfælde vilde redde Skrivefriheden. Jeg føler mig dog ikke overbevist om, at Professoren har Ret i sin Opfattelse. Ønsket om Løsning fra Embedseden betyder sikkert blot, at Grundtvig i Fremtiden kun vilde være et almindeligt Medlem af Statskirken; som tidligere bemærket (S. 238 Note 1) har Grundtvig ved »Beviset« fra Münter næppe villet — om man saa maa sige — »lokke« denne til at udstede en Erklæring om Embedsnedlæggelsens Fyldestgørelse m. H. t. tidligere Brøde (under Retssagen viste Grundtvig sig ikke som nogen god Taktiker; det har vi Lindbergs Ord for, se S. 233); hertil kommer saa — som afgørende for mig —, at Grundtvig med sin levende Meddelelsestrang overhovedet ikke direkte udtaler den Tanke, at Afsked i Naade muligvis vilde fri ham for at komme under Censur, hverken i Brevet til Ingemann eller i sit Indlæg i Injuriesagen af 3. Juli.

9. *Grundtvigs Brev til A. Helland af 10. September 1826.* I dette Brev hævder Grundtvig, at han kun havde paataget sig de mange Baand som Præst i Statskirken for paa lovlig Vis at kunne prædike Evangeliet i Hovedstaden; men da han havde opnaaet, hvad han vilde som Præst (ɔ: da »Vor Herres Jesu Christi Tro har vundet en stor og herlig Seier iblandt os«), havde han »grebet en god Leilighed« til at nedlægge sit Embede, — netop hvad han antyder i Brevet til Wexels. Altsaa: Clausens Injurieproces er for Grundtvig nu blevet en lykkelig Anledning eller rettere et Paaskud til at fremme sit eget Ønske om at nedlægge Præsteembedet.

Grundtvig kommer saaledes i Brevet til Helland ikke ind paa en positiv Omtale af Aarsagerne til Nedlæggelsen af Præsteembedet; men Udtrykket: »grebet en god Leilighed« tyder paa, at han søger sine Motiver længere tilbage i Tiden, ganske som i Brevet til Wexels. Det ligger derfor — saa meget mere som der kun er faa Dage mellem de to Breves Tilblivelse — nær at antage, at han endnu holdt fast ved sin Opfattelse i Brevet til Wexels, at de egentlige Motiver til Embedsnedlæggelsen var selve Præstegerningen og den »megen Ureenhed« i Statskirken. Det sidste Motiv falder imidlertid bort, da Grundtvig over for Helland udtaler, at heller ikke »Fortvivlelse over Vantroens Magt« havde spillet nogen afgørende Rolle.

Det skulde saaledes udelukkende være selve den daglige Præstegerning, »det daglige Hyrde-Liv«, som Grundtvig havde grebet »en god Leilighed« til at blive fri for. Dette virker unægtelig i høj Grad overraskende, især naar man mindes Grundtvigs Fremstilling af sine Motiver i Skrivelsen til Biskop Münter, i Afskedsansøgningen til Kongen og ikke mindst i Brevet til Ingemann.

10. *Grundtvigs Koncept til en Skrivelse til Kongen, Septbr. —Oktbr. 1826.* I denne udtaler Grundtvig, at han umuligt havde kunnet fortsætte »nogen Dag længer« i Præste-

embedet »efterat have føld Majestætens Unaade«, d. v. s. efter at Frederik VI under Audiensen den 8. Maj havde vedkendt sig Professor Clausens og hans Tilhængeres Synsmaade[1]. Udtrykkene: »efterat have føld Majestætens Unaade« og »saalænge jeg i min Konges Øine er en Injuriant« viser, at Frederik VI just ikke har optaget Grundtvigs Skildring af Kirkeforholdene »meget, endog vidunderlig venlig«, saaledes som Grundtvig meddeler i Brevet til Ingemann[2]. Kongen maa have bebrejdet ham hans Angreb paa Professor Clausen, ellers vilde han vel ikke udtrykke sin »dybe Bedrøvelse« over at staa for sin Konge som »en Injuriant«. I alt Fald skal efter Grundtvigs Fremstilling i denne Skrivelse Frederik VI's Tilkendegivelse under Audiensen af *sit* Standpunkt have spillet den afgørende Rolle med Hensyn til Grundtvigs definitive Beslutning om at nedlægge sit Præsteembede; dette bestyrkes af hans Udtalelse til Ingemann: »Og nu var jeg intet Øieblik tvivlsom om, hvad jeg skulde giøre«[3].

11. *Jak. Kr. Lindbergs Papirer (1832.)* Lindbergs Erindringer vedrørende Grundtvigs Nedlæggelse af Præsteembedet hører ikke til de samtidige Kilder; de er først nedskrevet i 1832, altsaa 6 Aar efter, men uafhængigt af disse. Flere af de Begivenheder og Udtalelser, der knyttede sig til den 7. og især den 8. Maj 1826, stod endnu tydeligt i Lindbergs Erindring. Dette er ikke saa mærkeligt; den 8. Maj 1826 var en betydningsfuld Dag i Lindbergs Liv: han søgte Audiens hos Frederik VI — traf i Forgemakket Grundtvig — i Anledning af, at han søgte et Professorat, og om Aftenen meddelte Grundtvig ham og flere Venner, at han havde søgt sin Afsked — en Begivenhed, Lindberg ifølge sine Erindringer betragtede som afgørende for hele Kirkestillingen. Hans Udtalelser om

[1]) Se nærmere om Audiensen S. 293 f.

[2]) Brevet til Ingemann af 20. Maj 1826; S. 224.

[3]) Smstd.

Grundtvigs Embedsnedlæggelse maa saaledes tillægges en vis Betydning.

Skønt Lindberg omtaler Salmeaffæren, sætter han den ikke i Forbindelse med Nedlæggelsen af Præsteembedet. Som Aarsag hertil angiver han udelukkende Kongens Tilkendegivelse under Audiensen, at han ansaa Grundtvig for Injuriant. Denne Udtalelse havde efter Grundtvigs eget Udsagn været ham mere end en Højesteretsdom. Han havde derfor allerede samme Formiddag søgt sin Afsked. Det angivne Motiv stemmer nøje overens med det, der omtales i Koncepten til en Skrivelse til Kongen, og med det, der ifølge Brevet til Ingemann havde givet Udslaget.

Som man ser, angiver Grundtvig mange og vidt forskellige Grunde til sin Nedlæggelse af Præsteembedet; ja, nogle af de vigtigste er endog af en saadan Karakter, at de udelukker eller modsiger hverandre.

I Skrivelsen til Biskop Münter og i Afskedsansøgningen til Kongen omtales kun Motiver, der havde deres Udspring i Injurieprocessen og i den Vending, den havde taget ved Rettens Kendelse, — i Skrivelsen til Münter (begge Redaktioner taget under eet): Byrden af fremtidige Retssager, disses Forstyrrelse af hans »præstelige og borgerlige Rolighed« og — det mere øjeblikkelige Motiv — Truslen med en ny Injuriesag; i Ansøgningen til Kongen: Umuligheden af at bære Byrden af bestandige Processer, Bevarelsen af en uskadt Samvittighed og Bevarelsen af en uplettet Præsteværdighed. Derimod trænges i Brevene til Ingemann og Aagaard Injuriesagen og dens Følger noget i Baggrunden. Heri lægges Hovedvægten paa hans Følelse af, at Embedsnedlæggelsen var uundgaaelig nødvendig, nærmest fordi »Byrden« var blevet ham »for svar«; hvori »Byrden« bestod, var ham ikke helt klart; dog indbefattede han heri Præstestillingen i Hovedstaden (ikke selve Embedsførelsen som saadan); »det sidste store *hvorfor*« stod

derimod kun dunkelt for ham. Men han var ikke i Tvivl om Guds Styrelse bag det hele. De mere øjeblikkelige og »udvortes« Grunde, der omtales i disse Breve, er mange og forskelligartede, men hver for sig ikke afgørende. Indlægget i Injuriesagen — som ikke er skrevet til en fortrolig Ven — omtaler hovedsagelig Motiver, der grundede sig paa Injurieprocessens Følger: de mange fremtidige Retssager vilde overstige hans Kræfter og hindre ham i at gøre Fyldest i Præsteembedet. I Brevet til Wexels er Injurieprocessen stillet helt i Baggrunden, og i Brevet til Helland nævnes den overhovedet ikke. Motiverne i disse Breve har udelukkende deres Udspring længere tilbage i Tiden og bunder i to Forhold: i den megen Urenhed i Statskirken, men først og fremmest deri, at Grundtvig var »skikket til Prædikant, ei til det daglige Hyrdeliv«, d. v. s. den daglige Præstegerning, hvis Uudholdelighed — efter Brevet til Helland at dømme — skal have været den afgørende Grund. For at slippe fri for den daglige Præstegernings Byrder havde Grundtvig »grebet en god Leilighed« til at nedlægge sit Embede.

Der foregik saaledes en jævn, men hurtig Udvikling i Grundtvigs Syn paa Aarsagerne til Nedlæggelsen af Præsteembedet: Injurieprocessen og dens Følger — hans indre Følelse — det gejstlige Embedes Byrder — den daglige Præstegerning; hertil svarer ogsaa en Forskydning i hans Opfattelse af selve de opnaaede Resultater ved hans Forkyndergerning og af selve Embedsnedlæggelsen, der sluttelig ses som noget ligefrem lykkeligt for ham. Men hvorledes forholdt det sig nu i Virkeligheden med Aarsagsforholdet?

V. Kritisk Vurdering af Grundtvigs Motiver.

Som paavist i forrige Kapitel omtaler Grundtvig i de nævnte Kilder mange og i flere Tilfælde ganske modstridende Motiver til sin Embedsnedlæggelse. Da man ikke

paa Forhaand — d. v. s. af ydre kildekritiske Grunde — kan udelukke een eller flere af Kilderne[1], bliver man nødt til at tage alle hans angivne Grunde i Betragtning ved en kritisk Vurdering af disse.

Grundtvigs Motiver falder naturligt i to Grupper: de, der knytter sig til Injurieprocessen, Bispernes Hyrdebrev, et nyt Sagsanlæg og Salmeforbudet, og de, der har deres Udspring længere tilbage i Tiden. Lad os begynde med de sidste, d. v. s. »den megen Ureenhed« i Statskirken og Byrden ved »det daglige Hyrde-Liv«, altsaa selve Præstegerningen med Menighedsarbejdet og den daglige Administration!

I hidtidige Fremstillinger skildres Grundtvigs Præstetid fra 1821 til 1824 — bortset fra de første Maaneder — som en Trængselstid, en mørk og trist Vinter. »Han saa foreløbig kun den frygteligste Ligegyldighed overfor alt, baade menneskeligt og guddommeligt, hvorhen han vendte sit Blik«[2]. »Han var ved at fortvivle over tilstandene omkring ham. Alt møder ham så dødt og iskoldt, han er derfor tilbøjelig til at tro, at de mange kirkegængere, han har, kun drives af nysgærrighed«[3]. Selve Præstegerningen skildres som en Pine for ham[4]. »Han havde oprindelig sværmet for den danske statskirke. Men da han nu som moden mand igen blev præst i den, forsvandt sværmeriet. Embedsbyrderne, dåb og nadver i flæng, o. a. var den nøgne

---

[1]) Se S. 235 ff.

[2]) Thomas Bredsdorff: »N. F. S. Grundtvig« (1919), S. 32.

[3]) V. Brücker: »Grundtvigs kirkelige gærning« (1921), S. 51.

[4]) L. Helweg: »Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen« II (1855), S. 482. H. Brun: »Biskop N. F. S. Grundtvigs Levnetsløb« I (1882), S. 70. Fr. Nygaard: »N. F. S. Grundtvigs Stilling til en Udtrædelse af Statskirken og »Kalkbrænderi-Forsamlingerne« (1882), S. 3. L. Koch: »Den danske kirkes historie i årene 1817—1854« (1883), S. 51. Fr. Nielsen: »Grundtvigs religiøse Udvikling« (1889), S. 248. H. Rosendal: »N. F. S. Grundtvig« (1909), S. 158. Rønning III, 1 (1911), S. 16 og 28. V. Brücker l. c., S. 51. H. Begtrup: »N. F. S. Grundtvigs Saga« (1927), S. 39 f.

virkelighed — — — — og så kom modløshedens tunge, grå timer: Skulde han ikke hellere opgive arbejdet, nedlægge embedet?«[1]

Hvorpaa bygger man denne Fremstilling? For det første tager man sit Udgangspunkt i Grundtvigs Adventsoplevelse 1823, som var fremkaldt ved hans Grublen over Romerbrevets Ord: »Se, Natten er forgangen, og Dagen er kommet nær«[2]. Fra dette Øjeblik beherskedes Grundtvig af et nyt Syn paa sig selv og det danske Folk — de har hos ham altid samme Skæbne —; i Korthed kan det udtrykkes saaledes: hidtil har Mørket hvilet over dem begge, men nu er Dagen ved at bryde frem med Solskin, der giver dem Varme og Livskraft. Ud fra denne Betragtning skildrer Grundtvig i det bekendte Digt »Nyaars-Morgen« (Sommeren 1824)[3] — det poetiske Udtryk for hans Adventsoplevelse — sit eget og Folkets Liv siden ca. 1806. Mørke havde der været i hans eget Indre, Ligegyldighed havde sat sit Præg paa Folkets nationale og kirkelige Liv, Døden havde været ved at tage Magten; men nu var »en velsignet Nyaars-Morgen« oprundet for ham og det danske Folk.

Det mørke Syn paa Aarene indtil 1824, som Grundtvig beherskedes af, da han skrev »Nyaars-Morgen«, har Kirkehistorikerne og Grundtvigforskerne antaget, at han allerede besad i Aarene 1821—24. Ud fra denne Betragtning har de skildret hans samtidige Syn paa Forholdene i Statskirken og paa Præstegerningen i dette Tidsrum og dertil udelukkende benyttet sig af tre senere Udtalelser af ham — Udtalelser, der tilsyneladende bekræfter den nævnte Antagelse, og som her skal gengives i kronologisk Rækkefølge. — Den *første* (20. Maj 1826) lyder saaledes: »I min første Embedstid her [ɔ: i København] var Byrden mig

[1]) Rønning III, 1, S. 15 f.

[2]) Teksten til 1. Søndag i Advent 1823. Grundtvigs Prædiken paa denne Søndag bærer i høj Grad Præg af hans Oplevelse; Opskriften til den findes i Grundtvigs Privatarkiv (R. A.), Fasc. 13.

[3]) Se S. 204 Note 2.

umaadelig tung, især fordi jeg følde mig for svag til at kaste den«[1]. — Den *anden* (1827): »Dog lærde jeg daglig klarere at indsee, hvad jeg smertelig følde, at uden al Kirke-Tugt er selv Præste-Stillingen i Hoved-Staden, hvor den ellers, formedelst Sogne-Baandets Løsning, har store Fortrin, dog næsten utaalelig og lidet frugtbar; thi hvem kan dog i Længden holde ud at tage *aabenbare* Spottere og *aabenbare* Lastefulde til Alters, at tage *Troes-Løfte* hvor man *veed*, der er ingen Tro, og at give Vielsen selv det mindste *christelige* Skin, hvor Ægteskabet er *aabenbar* uchristeligt, og hvorledes skulde under disse Omstændigheder Begrebet om Menigheden som et helligt o: moralsk Samfund i det *Hele* blive meer end en tom Skygge«[2]. — Og endelig den *tredie* (1871): »Jeg havde nu naaet mit gamle Ønske at blive Præst i Hovedstaden, men jeg fandt dog snart Stillingen der med Altergangen iflæng og med Fraskiltes Vielse hardtad utaalelig, især da jeg, langtfra at mærke, der kom Liv i mine Tilhørere, fandt Livet fortæret hos mig selv og fandt Tidens Ligegyldighed saa haardnakket som *Grændels* Moder, Troldhexen i Bjovulfs-Drape«[3].

Kirkehistorikernes og Grundtvigforskernes Fremstilling af Grundtvigs *samtidige Syn* paa Forholdene i Statskirken og paa Præstegerningen i Aarene 1821—1824 kan imidlertid ikke staa for en kildekritisk Undersøgelse, i hvert Fald maa den modificeres betydeligt. For det første er deres Udgangspunkt uheldigt valgt. »Nyaars-Morgen« —

[1]) Brevet til Ingemann af 20. Maj 1826 (S. 223). — Benyttet af Fr. Nielsen l. c., S. 248; af F. Rønning l. c. III, 1, S. 16.

[2]) N. F. S. Grundtvig: »Om Religions-Frihed« (»Theologisk Maanedsskrift. Udgivet af A. G. Rudelbach«. VIII (1827), S. 224). — Benyttet af: L. Helweg l. c. II (1855), S. 482; Fr. Nielsen l. c., S. 248; H. Rosendal l. c., S. 158; F. Rønning l. c. III, 1, S. 16 (R. opgiver »Om Religions-Frihed« som sin Kilde, men hans Gengivelse stemmer mere med Gr.'s Udtalelse i »Kirke-Speilet« (1871)); V. Brücker l. c., S. 51.

[3]) »Kirke-Speil« (1871), S. 382. — Benyttet af: H. Brun l. c. I, S. 70; Fr. Nygaard l. c., S. 3; L. Koch l. c., S. 51; Rønning l. c. III, 1, S. 16.

saavel selve Digtet som den lange Fortale — bærer i alt for høj Grad Stemningens Karakter; saaledes maler Grundtvig Fortiden med meget mørke Farver og Fremtiden med Morgendæmringens røde og gyldne; han ser kun Kontraster, ingen Nuancer. Det er klart, at et saadant Digt — Fortalen medregnet — ikke kan anvendes som Kilde med Hensyn til Grundtvigs Opfattelse i en Aarrække, hverken af det ene eller det andet Forhold. For det andet kan man ikke fra Grundtvigs ovennævnte Udtalelser i 1826, 1827 og 1871 slutte sig til hans samtidige Syn paa Præstegerningen i Aarene 1821—1824. Dette kan i Mellemtiden have forandret sig; netop hans Nedlæggelse af Præstestillingen gør en saadan Ændring i høj Grad sandsynlig. Grundtvigforskerne burde have haft deres Opmærksomhed henledt herpaa og derfor først og fremmest have benyttet Kilder fra 1821 til Slutningen af 1823. Ganske vist er — naar undtages Brevene til Ingemann[1] — Størstedelen af disse først blevet trykt i nyeste Tid[2], og endnu findes en Del utrykt[3]; men adskillige af Forskerne har dog haft Adgang til Grundtvigs Privatarkiv, saaledes Fr. Nielsen og F. Rønning[4].

Hvad yder nu de forhaandenværende *samtidige Kilder* til Forstaaelsen af Grundtvigs Syn paa de kirkelige Forhold og Præstegerningen her i Landet i Aarene 1821—1824?

I Fortalen til en utrykt »Lovtale over Christendommen«[5] — fra Oktober 1823 — udtrykker Grundtvig sine Motiver til dette Skrift i følgende Ord: »Saa gid da den Veemod, jeg har følt over de døve Øren, det flygtige Sind, de forvirrede Taler og de forblindede Øine, gid den maatte beherske mig, medens jeg taler, dybere, renere, stærkere end

---

[1]) »G. og I. Brevvexling« er trykt i 1882.

[2]) Først og fremmest »Breve« II i 1926.

[3]) »Om Christendommens Tro-Værdighed« og »Lovtale over Christendommen« (Grundtvigs Privatarkiv, Fasc. 97 og 98).

[4]) Fremgaar af Noterne til deres anførte Værker om Grundtvig.

[5]) Grundtvigs Privatarkiv, Fasc. 98.

hidindtil«. Grundtvig omtaler her den Vemod, som har grebet ham over Tidens Ligegyldighed og Uforstand i kristelig og kirkelig Henseende. Kildemæssig set er saadanne Udtalelser ikke af særlig Værdi, da de hyppig anvendes af Forfattere af lignende Skrifter; alligevel har en Forsker som Rønning anset dem for saa betydningsfulde, at han har fundet Anledning til at citere dem som et Udtryk for Grundtvigs daværende Sindsstemning[1].

Bekræftes nu denne Vemod i Grundtvigs samtidige Breve, der netop fremfor andre Kilder maa afspejle hans daværende Syn paa Kirkeforholdene og Præstegerningen? Nej, det gør den ikke! Naar man i enkelte Breve sporer Vemod og Bekymring — især i Brevene til Ingemann —, saa er Objektet herfor altid den nationale og aandelige Ligegyldighed, ikke specielt den religiøse og kirkelige. I det hele taget omtaler han kun sjældent de kirkelige Forhold og Præstegerningen; dette tyder i høj Grad paa, at han har været ret godt tilfreds med dem; han vilde ikke i Brevene have kunnet lægge Skjul paa en virkelig og vedvarende Utilfredshed; saadan var hans Psyke nu engang. At Grundtvig — *netop* paa det Tidspunkt, hvor Forskerne i Overensstemmelse med hans Udtalelser i ovennævnte »Fortale« hidtil afgjort har været enige om, at Mismodet særlig havde Tag i ham[2] — har befundet sig særdeles vel i Præsteembedet, bekræftes af et Brev til Amund Helland i Norge, dateret den 10. Novbr. 1823; Grundtvig skriver heri: »— — — De ønsker da at vide, hvorledes jeg lever? Nu, Gud være lovet! jeg haver Intet at klage over, men Meget at takke for; — — — men Han [ɔ: Gud] haver ogsaa, trods Manges Modstand, og næsten trods Alles Forventning, opfyldt mit Ønske og Haab, og givet mig en Kirke, til frit at forkynde Hans saliggiørende Ord,

[1]) Rønning l. c. III, 1, S. 25.

[2]) L. Helweg l. c. II, S. 470. Fr. Nielsen l. c., S. 239 og 244. Rønning l. c. III, 1, S. 16 og 25 ff. V. Brücker l. c., S. 51. H. Begtrup: »N. F. S. Grundtvigs Saga« (1927), S. 39 f.

for hvem der vil høre og annamme det. Vist nok seer det kun maadeligt ud med sand, alvorlig Christendom iblandt os, men der fattes dog ikke Tilhørere, og det skal være vort urokkelige Haab, at naar vi, under den Hellig-Aands Paakaldelse, i Jesu Navn plante og vande, vil Han give Vext, saa vor Gierning i Herren skal aldrig være forgiæves«[1]. Her er intet, der tyder paa Vemod, endnu mindre paa Fortvivlelse over de kirkelige Forhold eller paa Mismod over Præstegerningen. Tværtimod! Han er godt tilfreds og ser med Haab og Fortrøstning paa Fremtiden. Ja, i Fortalen til »Nyaars-Morgen« udtaler han endog, at han »har en urokkelig Grund til at troe«, at hans præstelige Virksomhed allerede har baaret Frugt, selv om han har vanskeligt ved at opdage denne[2].

Hvorledes var Grundtvigs Stilling til den daglige Præstegerning i disse Aar? — Vel nævner han adskillige Steder i Brevene, at de kirkelige Handlinger lægger megen Beslag paa ham, saa han kun faar lidt Tid til litterær Virksomhed — han naaede dog en Del i disse Aar —, men nogen Klage derover eller Utilfredshed med at udføre de kirkelige Handlinger eller med at deltage i Menighedsarbejdet forekommer ikke. Et Par Steder omtaler han endog selve Præstegerningen som »ret fornøielig«[3]. Kun i et Brev til en Biskop (?)[4] er han opfyldt af nogen Bekymring for det Øjeblik, da han første Gang vil blive stillet over for den Embedspligt at skulle foretage en Vielse af adskilte Ægtefolk; han ønsker Biskoppens Raad, hvorledes han for at bevare en god Samvittighed i paakommende Tilfælde skal forholde sig; han foreslaar Vielsesformularerne forandret, saa de kan tilfredsstille »Enhver, som stræber samvittighedsfuld at rygte sit hellige Kald, som Guds Ords Tjener«. I

[1]) »Breve« II, S. 66.

[2]) N. F. S. Grundtvig: »Nyaars-Morgen« (1824), S. XIII.

[3]) »Breve« II, S. 15 og 79.

[4]) »Breve« II, S. 57 ff. (udateret, ufuldendt Koncept).

de følgende Breve hører man imidlertid ikke mere til denne Bekymring.

Og nu det første Par Aar efter Adventsoplevelsen i Slutningen af 1823! Selv om Grundtvigs Stemninger svingede en Del i dette Tidsrum, saa var han dog gennemgaaende opfyldt af Haab og af Fortrøstning til et godt Resultat af sin præstelige Gerning. I et Brev til Ingemann af 27. November 1824 fremhæver han, at han som Aandens Vaabendrager har haft vanskeligt ved at komme i Kontakt med »alle dem, der have Hjærte for Aand«; »kun i Kirken — føjer han til — lykkes det mig, Gud ske Lov! efterhaanden bedre«[1]. Og den 30. September 1824 skriver han til Prof. S. J. Stenersen[2]: »De har vel hørt, at Glahn[3] er kommet til Byes som Capellan ved Garnisons-Kirken, og det har, i alle Maader, glædet mig inderlig. Saaledes christnes dog efterhaanden Hovedstadens Kirker, og det kan umuelig være forgiæves«[4]. Man var altsaa efter Grundtvigs Mening godt paa Vej med at fjerne den »megen Ureenhed i Statskirken«. — Om selve Præstegerningen i Aarene 1824 og 1825 skriver han i Brevet til Ingemann af 20. Maj 1826: »Men siden *Nyaarsmorgen*, da jeg igien følde Herrens kraftige Nærværelse, blev Byrden mig efterhaanden saa let, at jeg neppe følde den«[5].

Der findes saaledes i Grundtvigs Breve fra 1821 til Embedsnedlæggelsen i Maj 1826 ikke eet Ord om, at det var ham en i Længden uudholdelig Pine »at tage *aabenbare* Spottere og *aabenbare* Lastefulde til Alters, at tage *Troes-Løfte* hvor man *veed*, der er ingen Tro, og at give Vielsen selv det mindste *christelige* Skin, hvor Ægteskabet er *aaben-*

---

[1]) »G. og I. Brevvexling«, S. 37.

[2]) Professor i Teologi ved Universitetet i Kristiania, Tilhænger og Beundrer af Grundtvig.

[3]) Poul Egede Glahn (1778—1846), fra 1824 til sin Død residerende Kapellan ved Garnisons Kirke i København.

[4]) »Breve« II, S. 87.

[5]) Se S. 223.

bar uchristeligt«[1]. Der er i Grundtvigs Udtalelser fra dette Tidsrum overhovedet intet, der tyder paa, at han skulde have været saa utilfreds med Forholdene i Statskirken, med Resultaterne af sin Præstevirksomhed og i hvert Fald slet ikke med Udøvelsen af selve den daglige Præstegerning, at han i længere Tid kun skulde have ventet paa »en god Leilighed« til at slippe bort fra Præstestillingen og dens Embedsbyrder[2]. Ja, umiddelbart efter at have indsendt sin Afskedsbegæring skriver han i Brevet til Ingemann udtrykkeligt: »Det var nu ikke Embeds-Førelsen, der betyngede mig som saadan«[3].

De Grunde til sin Embedsnedlæggelse, som Grundtvig angiver i Brevene til Wexels og Helland: »den megen Ureenhed« i Statskirken og Byrden ved »det daglige Hyrde-Liv«, maa man saaledes ifølge hans Breve fra 1821 til Maj 1826 — de vigtigste samtidige Kilder — forkaste som stridende mod de faktiske Forhold.

I det følgende skal der foretages en Vurdering af den anden Gruppe Motiver, som Grundtvig nævner til sin Afskedsbegæring, d. v. s. dem, der har deres Udspring i Injurieprocessen, et nyt Sagsanlæg og Salmeforbudet.

I Indledningen til »Lovtale over Christendommen« — Oktober 1823 — udtaler Grundtvig som sin Overbevisning: »Saavidt jeg veed, ligger da Grunden til, at jeg her griber Skjold for Sværd, fornemmelig i den Tanke, at det er det Bedste, jeg for Øieblikket kan giøre, og Noget, der kanskee endogsaa maa giøres, før nogen ordenlig Strid kan finde Sted«[4]. Grundtvig vilde altsaa løfte Skjoldet til Forsvar mod Kirkens Fjender, ikke Sværdet til Angreb. Adventsoplevelsen og »Nyaars-Morgen« lod en Tid formode,

---

[1]) Se S. 256.

[2]) Se Brevene til Wexels og Helland, S. 229 f., 246 f. og S. 232, 250.

[3]) S. 223.

[4]) Grundtvigs Privatarkiv, Fasc. 98: »Lovtale over Christendommen« (Fortale og Brudstykker) 16/10 1823 (R. A.).

at han vilde ombytte Skjoldet med Sværdet. Men det skete ikke. Trods et overvejende Lyssyn svingede Grundtvigs Stemning en Del i 1824, snart var han opfyldt af Haab og svulmende Kampmod, parat til at kæmpe mod den aandelige Ligegyldighed, der omgav ham, snart opgav han Troen paa, at en Kamp vilde føre til et heldigt Resultat. Naar han var deprimeret, kunde han af og til fremkomme med Udtalelser om at bosætte sig uden for København, ja endog om at udvandre[1].

I Foraaret 1825 tvang Forholdene imidlertid Grundtvig til at opgive Forsvarsstillingen. Anledningen var Dommen over et Par Arrangører af gudelige Forsamlinger paa Fyn. Han for op til Forsvar for disse Lægfolk mod de rationalistiske Præster[2] og forberedte »et ordenligt Korstog mod Christenhedens Fiender«[3]. Grundtvig indledede Kampen, ikke blot med en Opfordring til Staten og Præsterne om at vise Tolerance i Trossager, men ogsaa med en Anklage mod de rationalistiske Præster: »Jeg anklager ikke Præsterne, fordi de har en anden Tro end jeg og Staten, men fordi de *lære* tvært imod Loven og deres Embeds-Ed, hvad en Præst jo lige saa lidt maa, som en Dommer maa dømme imod Loven, om han end misbilliger den«[4]. Efterhaanden blev det ham indlysende, at han ikke mere burde »føre Striden med ren aandelige Vaaben og ligge borgerlig død,

[1]) N. F. S. Grundtvig: »Nyaars-Morgen« (1824), S. XVI f. (Fortalen er ikke præget af et decideret Lyssyn m. H. t. Fremtiden, men mere af skiftende Stemninger). Brev til Ingemann af 7. Septbr. 1824 (»G. og I. Brevvexling«, S. 28). »Danneskjolds-Drape« fra Slutningen af 1824 (»Poetiske Skrifter« V, S. 321—324. Rønning III, 1, S. 71 f.).

[2]) »Skilderiet« for 8. og 12. Februar 1825. Den utrykte Afhandling »Om det farlig grove Papisterie« (Grundtvigs Privatarkiv, Fasc. 105). — Grundtvigs Anmeldelse af Sognepræst, Dr. phil. N. Fabers »Tolv Prædikener. Et Forsøg til sand Christendoms Bestyrkelse mod Tvivl og Vildfarelse« i »Theologisk Maanedsskrift. Udg. af N. F. S. Grundtvig og A. G. Rudelbach« II (Juli-Heftet 1825), S. 55 ff.

[3]) Brev til S. J. Stenersen af 7. Marts 1825 (»Breve« II, S. 93).

[4]) Brev til Ingemann af 27. Juni 1825 (»G. og I. Brevvexling«, S. 58). — Se for øvrigt de ovenfor anførte Afhandlinger i Note 2.

medens Modstanderne aldeles spillede Striden over i den borgerlige Verden«[1], d. v. s. forfulgte Deltagerne i de gudelige Forsamlinger med Processer. Om de Kampmidler, som Grundtvig ud fra denne Betragtning kunde tænke sig eller — maaske rettere sagt — nu havde til Hensigt at anvende, udtalte han sig nærmere i et Brev til Ingemann af 27. Juni 1825[2]: »Det staar saaledes klart for mig, at den eneste Vej til at forhindre Samvittighedstvang og Religjonsforfølgelse og udvirke et Tolerance-Edikt, medens det endnu tør ventes, er at true de Forfølgere, der misbruge Loven, med Loven, og hvis det ikke frugter, da at udføre Truselen«. Og han fortsætter: »Naar du vil, at jeg skulde lade de fynske Præster, saa pavelig som dem lystede, spille Mester over deres Menigheders Tro og ved alle Haande Kroglove faa *dem* gjort til Forbrydere, der i Grunden have danske Lov aldeles paa deres Side, — at jeg saaledes skulde lade Præsterne øve Samvittighedstvang og Trosforfølgelse, uden at benytte de Midler, Loven frembyder til at forhindre det, — da har du ikke grundig eftertænkt den Sag«. Der kan saaledes ikke være Tvivl om, at Grundtvig her er af den Mening, at hvis intet andet hjalp, burde man ikke vige tilbage for en Proces — altsaa benytte de samme Midler, som de fynske Præster havde anvendt — for juridisk at faa fastslaaet, at Præsterne i bogstavelig Forstand skulde overholde Embedseden.

Tilslutning og især nye Venner forøgede i Løbet af Foraaret og Forsommeren 1825 Grundtvigs Kampmod i en saadan Grad, at den fredselskende Ingemann blev bange[3]; hans kirkelige »Opdagelse« i Slutningen af Juli satte det yderligere i Vejret og gjorde ham vis paa den endelige Sejr. Han følte, at han nu var kommet i Besiddelse af et Vaaben, der maatte tilintetgøre Fjenderne, nemlig »de

[1]) »G. og I. Brevvexling«, S. 58.

[2]) »G. og I. Brevvexling«, S. 55 ff.

[3]) Brev til Grundtvig af 23. Juni 1825 (»G. og I. Brevvexling«, S. 52 ff.).

Kristnes oprindelige, altsaa uforanderlige Trosbekjendelse (vore tre Tros-Artikler)«[1]. I denne sejrssikre Stemning kastede Grundtvig den 5. September Stridshandsken — »Kirkens Gienmæle« — til en af Fjendernes betydeligste Mænd, den unge Professor H. N. Clausen, der havde udfordret ham og alle »Gammellutheranerne« ved Udgivelsen af »Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus« (August 1825), hvori han efter Grundtvigs Mening »saa øjensynlig trodser baade Kirken og Staten, at hans Fald er uundgaaeligt«[2].

»Kirkens Gienmæle« virkede som en Bombe, der eksploderede med voldsom Kraft og gav Genlyd vidt omkring. I Løbet af halvanden Maaned udkom tre Oplag[3]. »Neppe har noget Skrivt i Danmark frembragt en saadan Sensation«, skriver Mynster i sine Erindringer[4], og den unge teologiske Student Carl Fred. Balslev — den senere Biskop — meddeler i et Brev af 13. Septbr.: »Der taltes blandt Studenterne kun derom. Paa Børsen blev den Dag ikke handlet stort, Talen var om Grundtvigs Bog«[5]. Grundtvig havde saaledes naaet det ene af sine Maal: at vække de dannede Kredse af den fortærende Ligegyldighed. Men ogsaa i en anden Henseende opnaaede han sin Hensigt: de borgerlige Vaaben blev taget i Brug i Kirkekampen. Han fik Lejlighed til ikke blot at true Fjenden med Loven, men ogsaa til at udføre Truslen. I »Adresseavisen« for 10. September meddelte Professor Clausen, at han »med Hensyn til de i »Kirkens Gienmæle« fremførte *injurierende Beskyldninger* allerede havde gjort det fornødne Skridt for, i Overeensstemmelse med sin Embedspligt, at *forfølge Sagen paa Rettens Vej*«, og at han ikke fandt Anledning til offentlig at imødegaa Grundtvigs Mistydninger og Fordrejelser.

[1]) Brev til Ingemann af August 1825 (»G. og I. Brevvexling«, S. 69).

[2]) Smstd.

[3]) Rønning III, 1, S. 115.

[4]) J. P. Mynster: »Meddelelser om mit Levnet« (1854), S. 223.

[5]) Holger Begtrup: »N. F. S. Grundtvigs kirkelige Syn 1825« (1901), S. 232.

I det følgende Nummer af »Adresseavisen« — 12. September — svarede Grundtvig: »Skiøndt jeg troer at vide, Danske Lov maa frikiende mig, pukker jeg dog slet ikke derpaa, da det i en Sag, hvor man skal slaae Streg over sin *Personlighed*, med Alt hvad *Verden* kalder *Ære og Lykke*, kun vil sige lidt, hvad det juridiske Udfald for Øieblikket bliver«.

Professor Clausens Anlæggelse af Injuriesag var ganske vist ikke efter Grundtvigs Ønske — efter hans Mening burde en Retssag have drejet sig om Fortolkning af Embedseden og om dennes Overholdelse —; men ifølge ovennævnte Udtalelse synes han ikke i første Omgang at have lagt særlig Vægt paa Processens Karakter. Han var overbevist om, at han vilde vinde den; men for øvrigt fandt han Sagens juridiske Udfald ret betydningsløs.

Denne Opfattelse har Grundtvig imidlertid ganske forladt i sin fortrinligt motiverede »*Klage*« til Kongen af 7. Oktober 1825 over Professor H. N. Clausen, fordi han har indstævnet ham »for sin *Embedsførelse* som Injuriant«[1]. Grundtvig hævder heri, at han udelukkende har handlet *ex officio:* »Alle Danske Præster forpligtes ved deres Embeds-Eed til, hvad der desuden var deres Skyldighed, ei blot selv at flye og skye, men ogsaa af al Magt bestride (pro virili impugnare) den mod Guds Ord stridende Lærdom, og heller lade Livet end give falske og fanatiske Sætninger Medhold; og det er da soleklart, at naar vi, hver efter Evne, med Mund eller Pen bekrige og bestride falsk Lærdom [ɔ: »hvad der efter *Konge-Loven* og *Danske Lov* er *falsk Lærdom*«], handle vi ligesaafuldt *ex officio*, som naar vi forkynde den rene Lære«. Men naar Præsterne handler ex officio, handler de som Statens Embedsmænd, der kun staar Staten til Regnskab for deres Embedsførelse. »*Af den alene* kan vi«, skriver Grundtvig, »tiltales for vor Embeds-Førelse, og *som Injurianter* kan vi umuelig sagsøges

[1]) Danske Kancellis 2. Departement: Bilag til Brevbog 1825, Nr. 2738.

for, hvad vi gjøre *ex officio*, da Injurien netop forudsætter et *inofficielt*, reen *personligt* Forhold«. Kunde Præsterne sagsøges »for de haarde Udtryk, der i Kampen mod falske Lærere endog ere uundgaaelige, da blev det aabenbar *juridisk* farligere at haandhæve end at overtræde Lovene, *juridisk* farligere at holde end at bryde sin Embeds-Eed, *juridisk* farligere at bestride falsk Lærdom end selv at føre den«. »Og blev det først Hoved-Spørgsmaalet, ei, om den Lærdom, vi bekæmpede, var falsk, men om Udtrykkene, vi ved den Leilighed havde brugt, var juridisk adæqvate, da kunde det lettelig skee, at den retsindigste Præst, uagtet han overbeviste Modstanderen om falsk Lærdom, kunde see denne, begunstiget af Tidens Aand, gaae fri og selv for sin Ukyndighed i den juridiske Terminologie dømmes, vel endog fra sin borgerlige Ære, hvormed da Embedet fulgde, hvad dog visselig vilde være et himmelraabende juridisk Martyrium for Kirke-Lovene og Embeds-Eeden. Var noget Lignende blot een Gang skedt, sandelig da maatte alle Danske Præster, som er Statens Religjon varmt hengivne og ei agte deres Embeds-Eed for et tomt Mundsveir, kappes om at nedlægge deres Embeder«. — Endelig vender Grundtvig sig mod Professor Clausen — Præstelæreren, hvis Forelæsninger og Eksaminatorier alle teologiske Studenter maatte følge og underkaste sig — og mod hans Bog »Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus«: »Fører *han* virkelig falsk Lærdom« — hvad Grundtvig til enhver Tid vil bevise, ja, allerede mener at have bevist i »Kirkens Gienmæle« —, »kan det, *juridisk* talt, umueligt paatales i for haarde Udtryk!« Ud fra disse Betragtninger beder Grundtvig Kongen om ved et Magtbud at standse Sagen.

Naar Grundtvigs Klage til Kongen er citeret i saa vid Udstrækning, er det, fordi han under hele Retssagen, der varede i næsten fjorten Maaneder[1], bestandig fastholdt sine heri fremsatte Synspunkter.

[1]) Dommen faldt den 30. Oktober 1826 og lød paa, at de mod Prof.

Biskop Münter, gennem hvem Klagen sendtes, ledsagede denne med en Følgeskrivelse af 8. Oktober 1825[1]. Han beklagede Injuriesagens Fremkomst, men tilføjede, at efter hans Opfattelse kunde Grundtvigs Angreb paa Professor Clausen ikke henregnes til hans Embedspligt: »Hans Embede er at være Præst paa Christianshavn«.

Der udfærdigedes ingen kgl. Resolution i Anledning af Grundtvigs Klage til Kongen; men den 15. Oktober paalagde Kancelliet Biskop Münter at svare Grundtvig, at Retssagen ikke kunde standses ad administrativ Vej, men at det stod ham frit for ved Domstolene at fremføre alt, hvad han fandt tjenligt til sit Forsvar[2] — altsaa ogsaa de i Klagen anførte Synspunkter.

Kancelliets Afvisning, der fandt Sted ud fra et fuldstændig rigtigt Standpunkt, satte ikke straks Grundtvigs Kampmod og Kampbegejstring det ringeste ned. Søndag den 23. Oktober holdt han en Prædiken, som han udgav med Titlen »Den christelige Kamp«. Den er holdt over Epistelen Efes. VI, 10—17: »I det øvrige, mine Brødre! vorder stærke i Herren og i Hans Styrkes Kraft! Ifører Guds fulde Harnisk, at I kan være mægtige til at staae imod Djævelens snedige Anløb! o. s. v.«. Uden at nævne Mynsters Navn benyttede Grundtvig tydeligt denne Tekst til et Svar paa hans Prædiken den foregaaende Søndag[3], hvori han havde tilkendegivet sit Syn paa »Kirkens Gien-

Clausen brugte fornærmelige Udtryk kendtes døde og magtesløse, samt at Grundtvig skulde betale en Bøde paa 100 Rbd. Sølv til Københavns Fattigvæsen og Sagens Omkostninger; denne Dom medførte, at Grundtvig kom under livsvarig Censur. (J. Roed: »Kjendelse og Dom i Sagen H. N. Clausen contra N. F. S. Grundtvig« (1826), S. 11 ff.).

[1]) Danske Kancellis 2. Departement: Bilag til Brevbog 1825, Nr. 2738.

[2]) Danske Kancellis 2. Departement: Bilag til Brevbog 1825, Nr. 2738.

[3]) Søndag den 16. Oktober 1825. Denne Prædiken udgav han under Titlen »Den christelige Viisdom«; den averteredes udkommet Lørdag den 22. Oktober — altsaa Dagen før Grundtvig holdt sin Prædiken om »den kristelige Kamp«. — Se J. P. Mynsters Brev af 29. Oktober 1825 til H. Laub (C. L. N. Mynster: »Breve fra J. P. Mynster« (1860), S. 150 f.).

mæle« og udtalt, at den sande kristne Visdom bestod i at vise Kærlighed, Mildhed og Sagtmodighed; derved fremmede man Freden. Grundtvig opmuntrede derimod sine Tilhørere til Kamp: »*Brødre! vi have Kamp;* — — — Lad da kun Verdens Præster og Propheter raabe: Brødre! vi vil have Fred, Verdens Fred, hvad det saa end skal koste! lad dem kun hellige og velsigne Verdens Had og Forbittrelse mod os, fordi vi, som Frelseren, vidne om den, at dens Gierninger ere onde! — — — Rolig og frimodig sige vi da: Brødre! vi maae, *vi vil have Kamp, i Herrens Navn,* — — — Ja, *derfor,* for evig *Sandheds* og *Saligheds:* for *Jesu Christi* Skyld og vor Forsamlings til Ham, *derfor,* Christne, vil vi have Kamp, — — — ja, det skal trøste os over al vor Møie paa Jorden, at, er end *Kampen haard,* saa er og *Seiren nær* og *Hvilen sød!* — — — O, Christne! saa lad os i Guds fulde Rustning mandelig bestaae den Kamp, som er vor Lodd, ei knurre imod Herren, men takke Ham for Kaaret«. Grundakkorden i Grundtvigs Prædiken er saaledes fra først til sidst: Vilje til Kamp, Opfordring til Udholdenhed i Kamp og endelig Sejrsvished.

Man skulde efter dette have ventet, at Grundtvig med fornyet Kraft og stædig Udholdenhed vilde have fortsat Kampen i sikker Fortrøstning til en hurtig og afgjort Sejr; men det blev ikke Tilfældet. Det er som om Grundtvig med eet — umiddelbart efter at have holdt sin Prædiken om »den kristelige Kamp« — nedlagde Vaabnene og opgav Kampen. Fra Slutningen af Oktober 1825 og til han nedlagde sit Embede i Maj 1826, holdt han sig helt borte fra direkte Deltagelse i Kirkestriden[1]. Hvad var Grunden hertil?

Det er meget vanskeligt at fastslaa, ja, i det hele taget

[1]) Grundtvigs Afhandling »Om den sande Christendom« (i »Theologisk Maanedsskrift« IV (1826), S. 4 ff., 97 ff., 195 ff.; V (1826), S. 218 ff.) er ikke et direkte Indlæg i Striden, selv om den behandler et af de Problemer, han ønskede diskuteret; den har mere til Hensigt at begrunde hans nye Syn paa Trosbekendelsen.

at spore Aarsagerne hertil. Der indtraf ingen Begivenheder, der kunde give Anledning til Retraite. I Injuriesagen skete ingen Vending, før Retten den 10. April 1826 afsagde en Kendelse om, at Grundtvigs Paastand om Sagens Afvisning ikke kunde tages til Følge[1]. — Desværre er Kilderne til Belysning af Grundtvigs personlige Stilling til Kirkekampen og Injurieprocessen i Vinteren 1825—1826 yderst sparsomme: kun i to af de faa bevarede Grundtvigbreve fra dette Tidsrum findes Oplysninger herom; enkelte af hans Optegnelser — bl. a. et Digt — yder i visse Henseender Bidrag til Forstaaelsen af hans Sindsstemning; samtidiges Breve og Optegnelser giver overhovedet ingen Oplysninger.

Den eneste Kilde af Betydning er Grundtvigs Brev til Ingemann af 4. Novbr. 1825[2]; men dette giver til Gengæld ogsaa et godt Indblik i Grundtvigs Sindstilstand og aabenbarer paa flere Punkter hans Syn paa Kirkekampen og Injurieprocessen. Brevet indledes med en bitter Omtale af Vennernes — især de ældres — Forhold til ham under Kampen: »Takket og velsignet være du for dit christelige Venne-Brev, som er det første skikkelige Ord, jeg endnu under Striden har hørt fra ældre Venner og Kyndinger; thi enten fnyse ogsaa de imod mig eller tie bomstille eller omtale Sagen med en Kulde, der end er mere utaalelig. — — — — Thi naar Verden raser som nu, og naar selv de, om hvilke man mindst skulde troe det, istemme Fiendens Anathema, da bliver Troen paa det Modsatte selv hos ens de bedste Venner lettelig [saa] svag, at den i det Mindste ingen Trøst bereder; og naar jeg seer en Fiende, hvor jeg troede at have en sandhedskiærlig Ven, da er det mig en saadan Lidelse, at jeg, for ikke at friste den to Gange, forestiller mig det Værste, jeg maa, om alle

[1]) »Kjendelse og Dom i Sagen H. N. Clausen contra N. F. S. Grundtvig. Udg. af J. Roed« (1826), S. 3 ff.

[2]) Grundtvigs Privatarkiv (R. A.), Fasc. 454a: Brevvexling med B. S. Ingemann 1821—1834. Trykt i »G. og I. Brevvexling«, S. 72 ff.

mine Venner, nemlig Mueligheden af en uhyre Forblindelse«. Grundtvig lægger saaledes her for Dagen, at han var skuffet over Resultatet af Kampen og især over Vennernes Holdning. — Var denne Skuffelse et Udslag af en øjeblikkelig Stemning, eller havde den sit Udspring i reelle Forhold, der fra Begyndelsen af November 1825 nødvendiggjorde eller i hvert Fald til en vis Grad kan forklare hans pludselige Passivitet i Striden?

Grundtvig havde ved Udgivelsen af »Kirkens Gienmæle« haft til Hensigt at rejse en Kirkekamp — og i denne, om nødvendigt, anvende Retssag som Kampmiddel[1] —, dels om, hvad der var sand Kristendom, dels om den danske Kirkeforfatning havde antaget denne, dels om Professor Clausen i sin Bog »Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus« var i Overensstemmelse med begge, og endelig for Overholdelsen af Præsteeden. Som han havde ønsket, fremkaldte »Kirkens Gienmæle« — som ovenfor nævnt — straks et vældigt Røre, der snart udviklede sig til en heftig Strid. Den unge teologiske Student Carl Fred. Balslev skriver i sit tidligere omtalte Brev af 13. September 1825 herom: »Jeg greb den [ɔ: »Kirkens Gienmæle«] med Begærlighed og fandt den saa fortræffelig, saa grundig og overbevisende, at jeg ikke troede, at nogen kunde have noget imod den at indvende; men jeg kom ikke længer end hen paa de theologiske Kollegier, saa hørte jeg alle Stemmer løfte sig imod Grundtvig og udskælde ham, det bedste enhver kunde. Jeg kom hen paa Regensen, dér gik det ligesaadan; man kunde vist næppe blandt 20 finde 1, der ikke holdt med Clausen. — — — — I Henseende til Sagens Udfald, da troede i Begyndelsen de fleste, at Grundtvig umulig kunde staa sig, men maatte blive afsat, selv Jens Møller[2], som dog

[1]) Se S. 263 ff.

[2]) Dr. theol., Professor i Teologi ved Universitetet fra 1808 til sin Død 1833, tog Afstand baade fra Rationalismen og dens Modstandere, regnede sig for at være bibelsk Teolog.

holdt med Grundtvig [?], skal have været af den Mening; nu derimod, da man har faaet tænkt sig lidt bedre om, er det de flestes Mening, at Clausen maa nedlægge sit Embede; alle de Jurister, som jeg enten selv har talt med eller hørt, at andre har talt med, er af denne Mening«[1]. Røret viste sig saaledes straks meget stort og udpræget clausensk blandt de teologiske Studenter; 88 af dem udtalte i en Adresse til Professor Clausen deres fulde Tilslutning til ham; den offentliggjordes baade i »Dagen« og »Skilderiet«[2]. I det sidste svarede Grundtvig med en Artikel: »Til de 88 Clausenianer«[3], hvori han søgte at fremkalde en saglig Drøftelse af Trosbekendelsen. I de første Maaneder lykkedes dette kun i meget ringe Grad. Snart vrimlede det med Stridsskrifter og Artikler i Samtidens Blade og Tidsskrifter[4]; langt de fleste var rettet mod Grundtvig; disse havde alle en stærkt personlig og udpræget polemisk Karakter, ofte med en satirisk Snert; blandt Forfatterne er ingen betydelige Navne, og Bidragene er af yderst ringe Værdi[5]. I Sandhed et magert Resultat for Professor Clausen! Grundtvigs Forsvarere paa Krigsskuepladsen var i Tiden indtil Begyndelsen af November kun faa i Antal, hovedsagelig hans unge Venner og Medarbejdere; men deres Bidrag havde et langt vægtigere Indhold. *Rudelbach* lagde for med »Den Augsburgske Troes-

[1]) Holger Begtrup: »N. F. S. Grundtvigs kirkelige Syn 1825« (1901), S. 232 f.

[2]) »Dagen« 16/9 1825; »Skilderiet« 17/9 1825.

[3]) »Skilderiet« 20/9 1825; trykt i »Breve« II, S. 106 f.

[4]) »Dagen«, »Skilderiet«, »Telegraphen«, samt de teologiske Tidsskrifter.

[5]) Af de betydeligste og karakteristiske skal nævnes: cand. theol. C. F. West: »Nogle af Pastor *Grundtvigs* Vildfarelser i hans Angreb paa Professor *Clausens* Skrift om Catholicismen og Protestantismen« (1825), Grundtvigs gamle Modstander Historikeren G. L. Baden: »Om Striden imellem Prof. Clausen og Pastor Grundtvig« (i Østs »Archiv for Psychologie og Historie« IV, September 1825), Kandidat Schultz: »*Samvittighedsspørgsmaal* til Pastor *Grundtvig*«. Et mindre Blad havde følgende Bidrag: »Hr. Pastor Nik. Samson Glaubfressers kuriøse Levnetshistorie paa Rim«.

bekjendelse med sammes Apologie«[1] og begyndte umiddelbart derefter en stor videnskabelig Anmeldelse i sit teologiske Tidsskrift af Clausens nys udkomne Værk[2]; Magister *J. C. Lindberg* udgav »Bemærkninger i Anledning af Kirkens Gienmæle«, og cand. theol. *P. A. Fenger* svarede en af Modstanderne, den unge teologiske Kandidat C. F. West, i en Pjece: »Oplysninger til Candidat West angaaende Grundtvigs saakaldte Vildfarelser«. Professor Clausen aabnede ikke sin Mund til Svar.

Det var saaledes i de to første Maaneder efter Udgivelsen af »Kirkens Gienmæle« nok kommet til Kamp; men denne havde ikke faaet den Karakter, som Grundtvig havde ønsket. Ingen kraftig offentlig Tilslutning var kommet ham i Møde. Ingen af Datidens betydeligste Teologer og Jurister havde kastet sig ud i en Drøftelse af de Spørgsmaal, der laa ham mest paa Hjerte, først og fremmest af den sande Kristendom, Symbolerne og Embedseden. Professor Clausen var veget uden om en saadan Diskussion og havde i Stedet anlagt Injuriesag imod ham. En stor Skuffelse havde det været for Grundtvig, at den indflydelsesrige Mynster saa afgjort var optraadt som hans Modstander, dog uden at stille sig paa Clausens Side[3]. Der kan ingen Tvivl være om, at det er Mynster, Grundtvig tænker paa, naar han i det ovenfor gengivne Citat af Brevet

[1]) Den fulde Titel: »Den rette uforandrede *Augsburgske Troesbekjendelse* med sammes af Ph. Melanchthon forfattede *Apologie*, paa Dansk oversatte med en historisk Indledning og oplysende Anmærkninger« (1825).

[2]) »Theologisk Maanedsskrift. Udg. af N. F. S. Grundtvig og A. G. Rudelbach« III (1825), S. 83 ff., 163 ff., 287 ff.; IV (1826), S. 154 ff., 248 ff.; VI (1826), S. 66 ff., 288 ff., VIII (1827), S. 59 ff. Anmeldelsen begyndte i Oktoberheftet 1825 og fortsattes i halvandet Aar.

[3]) J. P. Mynsters Brev til H. Laub af 29. Oktober 1825 (C. L. N. Mynster: »Breve fra J. P. Mynster« (1860), S. 150 f. — J. P. Mynsters Breve til W. F. Engelbreth af 24. Oktober, 22. November og 14. December 1825 (Kirkehist. Saml. 4. R. IV (1895—97), S. 483, 485 f. og 489 f.). — N. F. S. Grundtvig: »Om Religions-Frihed« (Theologisk Maanedsskrift VIII (1827), S. 231 ff.).

til Ingemann siger: »Naar selv de, om hvilke man mindst skulde tro det, istemme Fiendens Anathema — — —; og naar jeg seer en Fiende, hvor jeg troede at have en sandhedskiærlig Ven, da er det mig en saadan Lidelse, — — —«.

Set fra Grundtvigs Standpunkt saa Udsigterne saaledes mørke ud; han kunde jo ikke dengang vide, at Virkningen af »Kirkens Gienmæle«, efter at den første Forargelse havde lagt sig, skulde blive en stadig voksende Modstand mod Professor Clausens Anskuelser og Rationalismen i det hele. Det er derfor ikke underligt, at Grundtvig, der saa let udsattes for Stemningssvingninger, var kommet i en deprimeret Sindstilstand, som i høj Grad forværredes derved, at kun nogle faa Venner offentlig stillede sig paa hans Side i Kampen, og desuden ved den Kulde og afgjorte Uvilje, Grundtvig mente at føle mod sig inden for sin Omgangskreds, især blandt sine ældre Venner. Det ovennævnte Brev til Ingemann viser dette med al Tydelighed. Denne Sorg over Vennernes Holdning beherskede ham i de følgende Maaneder[1]. Endnu saa sent som i Brevet til Ingemann af 20. Maj 1826 mindes han med dyb Smerte Vennernes Udtalelser om »Kirkens Gienmæle«: »Jeg fik af saakaldte Venner sædvanlig kun den dræbende Trøst, at ogsaa i deres Øine havde jeg begaaet en ubesindig, ukiærlig Handling, da jeg tjende min Herre saa trolig og handlede med saamegen Besindighed og Kiærlighed, som nogensinde har været mig mueligt«[2].

Betragter man saaledes Kirkekampens Forløb indtil Begyndelsen af November 1825, kan man nok paapege Forhold, der kan forklare en øjeblikkelig Skuffelse hos Grundtvig, men ingen, som nødvendiggjorde en vedvarende Passivitet i Striden. Desuden fik han snart ny Tilslutning,

---

[1]) Af det ringe Antal opbevarede Breve fra og til Grundtvig fra November 1825 til Maj 1826 tør man maaske slutte, at Grundtvig i dette Tidsrum i høj Grad har indskrænket sin Forbindelse med Venner og Bekendte.

[2]) S. 223.

og nu af kendte Mænd inden for Gejstligheden, først og fremmest Provst *W. F. Engelbreth*[1] og den gamle Pastor *J. Hornsyld*[2], i Begyndelsen af 1826 ogsaa af den senere Biskop i Maribo, Stiftsprovst *Rasmus Møller* i Købelev[3]. Disse tre Mænds Angreb paa Rationalismen og Clausens Bog var saa betydelige, at Professor Clausen nu endelig lod høre fra sig[4]; hans Svar er gennemgaaende holdt i en overlegen og haanlig Tone.

Og nu Injurieprocessen! Heller ikke i den var der indtraadt nogen Vending, som fornuftigvis kunde begrunde Grundtvigs Passivitet. Brevet til Ingemann af 4. November viser ganske vist en begyndende Forandring i hans Syn paa Injuriesagen. Ingemann havde i et Brev af 3. November[5] vel i Hovedsagen billiget Grundtvigs Udtalelser i »Kirkens Gienmæle«; men der var dog enkelte Punkter, hvori han troede, at han var gaaet for vidt, saaledes med Hensyn til Kravet om, at Clausen enten skulde tilbagekalde, hvad han havde skrevet, eller aflægge Kristennavnet; denne Fordring samt enkelte Linier og Udtryk i Indledningen burde have været udeladt; derved vilde ogsaa »den fortrædelige borgerlige Vending i Sagen«, Injurieprocessen, være undgaaet. Herpaa gav Grundtvig følgende betydningsfulde Svar: »Grunden, hvi jeg — — — dog aldrig

[1]) I Adresseavisen for 12. Novbr. 1825 averteredes W. F. Engelbreths Skrift: »Dr. Morten Luthers Forsvar i Anledning af Professor Clausens Beskyldninger imod ham« som udkommet.

[2]) Den 19. November udkom Hornsylds Skrift: »*Nogle Yttringer om den hellige Skrift*, fremsatte af Prof. Theol. Dr. H. N. Clausen i Bogen: Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus, drøftede af J. Hornsyld« (1825).

[3]) »Rationalismen, i dens Forhold til Bibelen og Protestantismen, fra et populært Standpunct betragtet« (i Nyt theol. Bibliothek IX (1826), S. 266—304).

[4]) »Sendebrev til Hr. Stiftsprovst Dr. Møller« (i Nyt theol. Bibliothek X (1826), S. 257—296). Svar og Gensvar fremkom i de følgende Bd. af Nyt theol. Bibliothek.

[5]) Grundtvigs Privatarkiv, Fasc. 454a: Brevvexling med B. S. Ingemann 1821—1834, trykt i »G. og I. Brevvexling«, S. 70 f.

noget Øieblik har kunnet ønske hine Udtryk anderledes, er ingenlunde den, at de efter min fuldeste Overbeviisning er i alle Henseender *forsvarlige*«. Grundtvig maa hermed mene, at visse Udtryk i »Kirkens Gienmæle« muligvis var juridisk ulovlige. Den 4. November havde han altsaa ikke mere den samme Tillid til en for ham heldig Udgang af Retssagen som i September. »Det juridiske Helvede« satte ham nu i daarligt Humør. Dog — det havde været ham umuligt at undgaa de nævnte Udtryk; han siger herom: »Grunden er, at det var mig moralsk umueligt at udslette dem, da de faldt mig i Pennen, uagtet jeg godt saae, det var ved dem, man vilde gribe mig. Det er paa anden Dansk, hvad jeg veed, du ikke misforstaaer: Bogen har jeg paa en Maade selv skrevet, men Fortalen har vor Herre gjort«. Grundtvig mener altsaa, at han er blevet inspireret til Fortalen af Gud. Derfor er der heller intet at frygte for: »I al min Angest er, Gud skee Lov! som skrevet staaer, i Grunden ingen Angest, og jeg nynner med de Gamle: vore Fiender ere alle i din Haand, dertil hvad de monne tænke!« I det ene Øjeblik er Grundtvig saaledes opfyldt af Frygt, i det andet af tillidsfuld Fortrøstning.

Brevet af 4. November viser os saaledes klart, at Grundtvigs Sjæleliv paa den Tid var udsat for stærke Svingninger. Der kan ingen Tvivl være om, at han nu pludselig var kommet ind i en depressiv Periode. Kampiveren og Sejrsvisheden var blevet afløst af Skuffelse og Frygt, selv om Haabet nu og da kunde blusse op; Stridsvaabnene var nedlagt. Denne depressive Stemnings Tilstedeværelse hos Grundtvig bestyrkes ved Udtalelser af ham selv i Breve umiddelbart efter Embedsnedlæggelsen. Til Ingemann skriver han, at han »de sidste tre Maaneder af forrige Aar var som den, der ligger i Graven«, selv om han forrettede sit Embede »med Liv og Kraft, maaskee bedre end nogensinde«[1]. Hans Virketrang havde altsaa flyttet sig fra Kirkekampen til selve Præstegerningen; denne blev i den føl-

[1]) S. 223.

gende Tid Genstand for hans Kærlighed. Det var maaske netop derfor, at han i Brevet til Aagaard skrev: »I Fjor Efteraar, da jeg saae, det rimeligvis maatte skee, hvad nu er skedt [ɔ: Nedlæggelsen af Præsteembedet], forfærdede Tanken mig overordenlig«[1]. Allerede dengang maa altsaa Tanken om, at det kunde blive nødvendigt at forlade Præstegerningen, være dukket op i hans Bevidsthed.

Alt i alt giver en kritisk Undersøgelse af Brevet til Ingemann af 4. Novbr. 1825 og en Betragtning af Begivenhederne i Kirkekampens første Maaneder følgende Resultat: Selv om Grundtvig nok havde Grund til Skuffelse over Kirkekampens Forløb, var der dog intet, der kunde begrunde den dybtgaaende Pessimisme og fuldkomne Passivitet i Striden, der viste sig hos ham fra Begyndelsen af November 1825, saa meget mindre som han var gaaet til Kampen med vældigt Mod og glødende Iver og saa sent som i Prædikenen den 23. Oktober havde opfordret til Udholdenhed i Striden, og som han desuden fra Kampens Begyndelse maatte forudse, ja ogsaa havde forudset stor Modstand; tilmed stillede netop i November flere kendte Mænd sig paa hans Side. Injurieprocessen havde vel fremkaldt en vis Frygt hos ham med Hensyn til dens Udfald, men dette stod stadig i Uvishedens Tegn. Den pludselige Svingning til dyb Pessimisme og Passivitet i Kirkekampen kan saaledes kun forklares som et Udslag af Grundtvigs manio-depressive Konstitution[2].

Naar F. Rønning, Fr. Nielsen[3] o. m. fl. mener, at Depressionen hos Grundtvig vedvarede hele Vinteren 1825—1826 og til efter Embedsnedlæggelsen, er dette ikke rigtigt. Grundtvig siger selv i Brevet til Ingemann af 20. Maj 1826, at det var i de tre sidste Maaneder af Aaret 1825, han var »som den, der ligger i Graven«, men derefter lod Gud sin Engel tilsmile ham paa hvert Blad af Rimkrøniken,

[1]) S. 227.

[2]) Hj. Helweg: »Grundtvigs Sindssygdom«. 2. Opl. 1932, S. 106 ff.

[3]) F. Rønning l. c. III, 1, S. 130. Fr. Nielsen l. c., S. 271 f.

saa *den* blev Figenbladet, der lagdes paa hans Hjærtebyld og lægte den[1]. Grundtvig har utvivlsomt Ret heri. Hans Tanker fik nemlig fra Begyndelsen af 1826 en helt anden Retning.

I Slutningen af 1825 udgav Christian Molbech »Den danske Rimkrønike«. Denne maa Grundtvig have læst med megen Interesse og Begejstring; thi i et Digt »Broder Niels fra Soer«, som han paa Frederik VI's Fødselsdag, den 28. Januar 1826, lod indrykke i »Nyt Aftenblad«, takkede han Molbech for »Den danske Rimkrønike«. Dette bevirkede, dels at Venskabet mellem Grundtvig og Molbech fornyedes efter tretten Aars Afbrydelse, dels at Grundtvig atter med Iver kastede sig over sine historiske Studier. I et Brev af 28. Marts 1826[2] meddeler han Molbech: »*Alt længe*[3] [har] min ivrige Syssel [været]: poetisk og historisk, saa godt jeg kan, at opklare saavel det christelige som det danske Folke-Liv i de forrige Tider«. I Begyndelsen af 1826 skrev Grundtvig en Afhandling om den gamle danske Rimkrønike[4]; derefter tog han fat paa en temmelig fri Fornyelse af Rimene i Rimkrøniken[5] og gav sig endelig i Lag med »Kong Harald og Ansgar«[6]. Grundtvigs Tanker havde nu vendt sig fra Kirkekampen og Injuriesagen mod det, der — som han skriver i Brevet til Molbech — var hans »Hjertes Lyst«. Vel nævner han Striden for Molbech,

[1]) S. 223.

[2]) »Christian Molbech og Nikolai Frederik Severin Grundtvig. En Brevvexling, samlet af Chr. K. F. Molbech, og udgivet af L. Schrøder« (1888), S. 138—144.

[3]) Fremhævet af Forf.

[4]) Trykt i »Nyt Aftenblad« 1826, Nr. 13—18. Det er en indgaaende Anmeldelse af Molbechs Udgave af den danske Rimkrønike, men med en udførlig Begrundelse af Grundtvigs eget Syn paa Rimkrøniken og dens Tilblivelsesmaade.

[5]) »N. F. S. Grundtvigs poetiske Skrifter. Udgivne af Svend Grundtvig« V (1883), S. 390 ff.

[6]) »Kong Harald og Ansgar. Rim-Blade af Danmarks Kirke-Bog til Jubel-Aaret« (1826). Udkom lige inden Jubelfesten den 14. Maj 1826 til Minde om Ansgars Ankomst til Danmark i 826.

men uden i ringeste Maade at komme i Affekt; her omtales intet »juridisk Helvede«, ingen Ærgrelser, ingen Frygt; tværtimod har han »det rimelige Haab«, at »det literære Liv paa Feltfod — — — — snart skal være endt«. Man maa have Lov til heraf at drage den Slutning, at Grundtvig nu var overbevist om, at Retten vilde give ham Medhold i hans Klage og afvise Injuriesagen. Brevet til Molbech viser som Helhed, at Grundtvigs depressive Psykose var overstaaet; han er oplagt, nærmest i løftet Stemning.

Grundtvigs Lyssyn blev dog ikke af lang Varighed. Den 10. April 1826 afsagde Retten den Kendelse, at hans Klage maatte afvises; Injuriesagen skulde altsaa nyde Fremme. Straks fik Depressionen igen Tag i ham. Det er denne trykkede Stemning, der har givet sig Udslag i et lille Digt: »Mørke Udsigter«[1]. Det aabenbarer de Tanker, som Rettens Kendelse havde fremkaldt hos Grundtvig. Atter stod det for ham, at han snart maatte forlade Præstegerningen (»Fjender fnyse, Farer true, — snart maaske jeg har ej mer — Mæle under Kirkebue«); han var betaget af Frygten for Censur (»Skal nu Munden, som forvoven, — dømmes til at tie kvær, — saa for Gud og Kongeloven — lyne maa ej Aandens Sværd«). Men hvis det kom saa vidt, da saa han ingen anden Udvej end at drage til Udlandet (»*Da* Farvel, I danske Bøge! — andet Hjem maa Præsten søge, — som er Gud og Kongen tro«.).

Ydre Forhold forøgede i den følgende Tid Grundtvigs Depression i betydelig Grad: Truslen med en ny Proces[2], Biskoppernes Hyrdebrev i Anledning af Tusindaarsfesten[3] og endelig Stiftsprovst Clausens Forsøg paa at hindre Grundtvig i Anvendelsen af egne Salmer ved Ansgarfesten[4]. Tanken om Nedlæggelse af Præsteembedet tog

[1]) »N. F. S. Grundtvigs poetiske Skrifter« V, S. 382 f. Svend Grundtvig mener, at Digtet maaske har ledsaget eller skulde have ledsaget det Kongen overrakte Eksemplar af »Kong Harald og Ansgar«.

[2]) S. 291 ff.

[3]) S. 224 Note 4.

[4]) S. 285 ff.

voldsomt til i Styrke, ikke som i Efteraaret som en *Mulighed*, men nu som en *Nødvendighed*[1]. Grundtvigs Tanker maa have koncentreret sig herom i en saadan Grad, at Omgivelserne, i hvert Fald Hustruen, ikke var i Tvivl om, hvad der foregik i hans Indre. En Aften kom hun saaledes ind i Studereværelset til den fortvivlede Grundtvig, lagde Armene om hans Hals og sagde: »Jeg ser godt, hvad der piner dig, og at du ængstes for Kone og Børn. Glem os og gjør trøstig, hvad Vorherre byder dig! Han vil nok vide, hvorledes han skal give os Brødet!«[2] Psykologisk betød dette — i Forbindelse med hans Svigermoders Død den 28. April, hvorved han slap for at underholde hende og for at volde hende Sorg og Bekymringer[3] —, at den ene af de to afgørende Hæmninger i Grundtvigs Bevidsthed nu var fjernet for hans Beslutning om at nedlægge Præsteembedet. Den anden var hans Kærlighed til Præstegerningen, især Forkyndervirksomheden. At Tanken om en snarlig Afsked med Præstegerningen voldte ham den største Bekymring, og at det var med dyb Smerte og inderlig Sorg, han tog det endelige Skridt, fremgaar af adskillige af Grundtvigs Udtalelser og Stemningsudslag; ja, egentlig vidner alle Kilderne derom, mere eller mindre, dog med Undtagelse af Brevene til Wexels og Helland, hvis Fremstilling — som tidligere paavist[4] — ikke stemmer med Virkeligheden. Bekymringen og Sorgen præger helt igennem Digtet »Mørke Udsigter«; i Afskedsansøgningen beder han Kongen ikke se Utaknemmelighed i det Skridt, han »kun med Taarer giør for at bevare en uskadt

[1]) Dette fremgaar tydeligt af Afskedsansøgningen til Kongen, Skrivelsen til Biskop Münter af 7. Maj 1826 (Koncept), Brevene til Ingemann og Aagaard, Grundtvigs Koncept til Indlæg i den Clausenske Injuriesag og endelig af Grundtvigs Udtalelser til Münter, da han overleverede ham Afskedsansøgningen (se Münters Følgeskrivelse af 10. Maj 1826).

[2]) Fr. Nielsen l. c., S. 278.

[3]) Se S. 225.

[4]) S. 254—261.

Samvittighed«; Biskop Münter anmoder han om at meddele ham »Beviis for Opfyldelsen af den tunge Pligt, ved hvis Udøvelse« han »noksom bøder for«, hvad han under sin Embedsførelse mod sin Vilje maatte have forbrudt. Stærkere Udtryk bruger han i Brevet til Aagaard: »Troer De virkelig ikke, jeg gierne vilde blive ved at forkynde Guds Ord, — — — — [og] at jeg kun med blødende Hjerte river mig løs fra den danske Kirke«. I Brevet til Ingemann af 20. Maj 1826 mærker man hans Vemod ved at sige Farvel til Menigheden og Kirken; han havde glædet sig saa meget til Ansgarfesten. Han takker Ingemann for hans rørende og trøstende Ord, som han »i denne Tid kunde høilig behøve«. Og endelig maa det nævnes, at da Grundtvig overrakte Biskop Münter Afskedsansøgningen, overvældede Sorgen ham i den Grad, at Biskoppen »troede at have Grund til at befrygte, at han ikke til Opbyggelse vilde kunne forvalte sit Embede«, saa Münter »paa hans Andragende« anmodede Stiftsprovsten om at konstituere en anden Præst til indtil videre at varetage Grundtvigs Forretninger[1].

Hvad bevirkede, at Grundtvig mere og mere, ja til sidst ganske afgjort saa en Nødvendighed i Nedlæggelsen af Præsteembedet, trods sin Kærlighed til Præstegerningen og Forkyndervirksomheden? Havde hans Motiver deres Udspring i det virkelige Livs Forhold eller i hans eget Indre, hans psykiske Tilstand? Og endelig: eksisterede en absolut Nødvendighed?

Som det fremgaar af Kilderne[2], var Grundtvig tilbøjelig til at se en Nødvendighed i mange Forhold: i Clausens Injuriesag, i dennes Følger, der vilde komme i Konflikt med hans Æresbegreb og tillige hindre ham i hans præstelige og litterære Virksomhed, desuden i at følge Samvittighedens Røst og sin indre Følelse. I det følgende skal der

[1]) Biskop Münters Følgeskrivelse af 10. Maj 1826, se S. 221.

[2]) Bortset fra Brevene til Wexels og Helland.

foretages en Vurdering af hvert Forhold for sig for derigennem at besvare de ovennævnte Spørgsmaal.

Med Hensyn til Injurieprocessen kunde der ifølge Præmisserne i Landsoverretten samt Hof- og Stadsrettens Kendelse af 10. April 1826[1] ikke være juridisk Tvivl om, at Grundtvig vilde blive dømt for Injurier, heller ikke Tvivl om, at Retten ikke vilde indlade sig paa en Bedømmelse af Professor Clausens Bog »Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus«. Spørgsmaalet var udelukkende, i hvor høj Grad Domstolen vilde lægge Vægt paa Grundtvigs Paastand, at han ved sine Udtalelser i »Kirkens Gienmæle« hverken havde villet krænke Clausens borgerlige Ære eller bedømme hans Sindelag og Hensigt[2]. Hvis der blev taget Hensyn hertil, vilde Straffen efter al Sandsynlighed blive en mindre Bøde; men en Dom for Injurier vilde rigtignok i alle Tilfælde medføre livsvarig Censur[3].

Betragter man en saadan Injuriedom fra det Standpunkt, Grundtvig indtog, da han tilkastede Professor Clausen »Kirkens Gienmæle«, maa den betegnes som et afgjort Nederlag for ham. Clausen vilde forblive i sin Stilling som Præstelærer uden at gøre Afbigt, og Grundtvig fik ikke Ret til af den Grund at betegne ham som »en falsk Lærer«. Men et saadant Nederlag nødvendiggjorde ikke Nedlæggelsen af Præsteembedet; Grundtvig giver heller ingen Steder Udtryk for den modsatte Opfattelse, hvad i og for sig er ganske naturligt, da en Injuriedom vilde gaa uden om en Bedømmelse af Professor Clausens Bog, og da han i alle Tilfælde betragtede en Injuriedom som en juridisk Fejltagelse. Forstaaeligt vilde det have været,

[1]) »Kjendelse og Dom i Sagen H. N. Clausen contra N. F. S. Grundtvig. Udg. af J. Roed« (1826), S. 3 ff.

[2]) »Danskeren. Udg. af Fr. Nygård og L. Schrøder« II (1889), S. 382 (her er trykt et lille Uddrag af Grundtvigs Indlæg i Clausens Injuriesag af 3. Juli 1826; se S. 228 Note 1).

[3]) Ifølge Forordningen om Trykkefrihedens Grænser af 27. September 1799 § 20.

om Grundtvig havde nedlagt sit Embede som Protest mod Rettens Kendelse, fordi den ikke gik ind paa hans Opfattelse af Embedseden[1]; men det gjorde han ikke.

Med Hensyn til de juridiske Følger af en Injuriedom af den formodede Karakter maa det indrømmes, at de kunde blive i høj Grad ubehagelige for Grundtvig. Mindst vilde Pengebøden og Sagsomkostningerne betyde for ham, selv om hans økonomiske Forhold ikke var særlig gode. Langt værre var Censuren; denne vilde naturligvis vanskeliggøre hans litterære Virksomhed betydeligt, især med Hensyn til Udgivelsen af kirkelige Kampskrifter[2], men ikke hindre dens Udfoldelse, hvad ogsaa de følgende Aar bekræftede. Grundtvig selv saa imidlertid dengang anderledes herpaa. Digtet »Mørke Udsigter«[3] viser, at han ikke blot i høj Grad var besjælet af Frygt for Censur, men ogsaa — hvad der bekræftes af et Par senere Henvendelser til Kongen[4] — behersket af den Anskuelse, at Censur fuldstændig vilde sætte Bom for hans litterære Virksomhed. Det er ikke underligt, at saadanne Tanker har sat ham i daarligt Humør; højst sandsynligt er han derved bragt i en psykisk Tilstand, der har været en medvirkende Aarsag til Beslutningen om Embedsnedlæggelsen. Derimod har — som tidligere fremhævet[5] — den Opfattelse, som Grundtvig gør gældende over for Højesteretsadvokat Treschow, nemlig at Afsked i Naade muligvis vilde medføre enten Frikendelse eller Afvisning af Injuriesagen, hvorved han i begge Tilfælde vilde redde sin Skrivefrihed, næppe spillet nogen Rolle som Motiv for ham til at tage det endelige Skridt.

Som Motiv for Grundtvig til at nedlægge Præsteembedet

[1]) J. Roed l. c., S. 3 ff.

[2]) Allerede i Beg. af 1827 blev tredie Stykke af Gr's Afhandling »Om Religionsfrihed« (i Theol. Maanedsskr.) forbudt af Censor.

[3]) »Grundtvigs Poetiske Skrifter« V, S. 382 f.

[4]) »Breve« II, S. 130 f. og 135 ff. (den ene Skrivelse er udateret, men fra Septbr.—Oktbr. 1826; den anden dateret 8. April 1827).

[5]) S. 248 f.

spillede imidlertid de af Injuriedommens Følger, der vilde kunne faa Indflydelse paa hans præstelige og borgerlige Virksomhed, langt den største Rolle. Fortsatte han i Embedet, var det — som det fremgaar af de fleste Kilder fra Grundtvigs Haand[1] — hans faste Overbevisning, at hvis han blev dømt for Injurier, vilde han bestandig blive udsat for nye Injurieprocesser, fordi han ogsaa i Fremtiden maatte følge sin Samvittighed og handle i Overensstemmelse med Embedseden. Ærgrelser, Spekulation og Spild af Tid og Kræfter vilde da hindre ham i hans præstelige og litterære Virksomhed. Disse Anskuelser hviler imidlertid ikke paa noget fast Grundlag. For det første kunde han intet vide med Bestemthed med Hensyn til Antal og Omfang af Retssager, som han i Fremtiden vilde blive bebyrdet med, selv om Truslen med en ny Injurieproces i Dagene umiddelbart før Embedsnedlæggelsen til en vis Grad støttede hans Anskuelse[2]. For det andet havde den løbende Retssag vist, at han trods Ærgrelser og Spild af Tid havde — efter hans eget Udsagn — »forrettet sit Embede med Liv og Kraft, maaskee bedre end nogensinde«[3], og at han havde faaet Tid baade til indgaaende Studier vedrørende den danske Rimkrønike og til i ikke ringe Omfang at forøge sin litterære Produktion[4]. Om han kunde vedblive dermed i Længden, hvis han stadig forfulgtes med Injuriesøgsmaal, er selvfølgelig en anden Sag. Men sikkert er det: hans egne Erfaringer med Hensyn til hans præstelige og litterære Virksomhed berettigede ham ikke til et saa dystert Syn paa Fremtiden. En kølig og klar Overvejelse vilde have bragt ham til et andet Resultat; men hans deprimerede Sindsstemning hindrede ham heri.

---

[1]) Afskedsansøgningen til Kongen, Koncepten til en Skrivelse til Biskop Münter, Brevene til Ingemann og Aagaard, Koncepten til Indlæg i den Clausenske Injuriesag.

[2]) Se S. 217 Note 3 og S. 218.

[3]) S. 223.

[4]) Se Erslews Forfatter-Lexikon.

Han var — som Lindberg skriver i sine Erindringer[1] — »aldeles uskikket til tingfærd«.

Med Hensyn til en Injuriedoms moralske Følger maatte det anses for højst sandsynligt, at den — selv om den ikke var vanærende — dog i manges Øjne vilde sætte en Plet paa Grundtvigs borgerlige og præstelige Ære, og at den vilde saare hans Æresfølelse. Det er da ogsaa ganske naturligt, at han angiver en Injuriedoms nedsættende Betydning for Præsteværdigheden og for hans »præstelige Agtelse« og »kiødelige Æres-Følelse« som Motiver til Embedsnedlæggelsen. Men en afgørende Rolle har disse ikke spillet for ham og burde det heller ikke; de nævnes kun i to Kilder fra hans Haand — i Afskedsansøgningen til Kongen og i Brevet til Ingemann — og ingen af Stederne som Hovedmotiver.

Ingen af Grundtvigs ovenfor omtalte Motiver, som havde deres Udspring i det virkelige Livs Forhold, kunde saaledes i Maj 1826 nødvendiggøre Nedlæggelsen af Præsteembedet; derimod kunde Injuriedommens Følger for hans litterære og præstelige Virksomhed muligvis i Fremtiden blive ham en Byrde af en saadan Størrelse, at en Embedsnedlæggelse baade blev berettiget og nødvendig.

Var de mest afgørende Motiver da at søge i Grundtvigs eget Indre: i Samvittigheden, i den indre Følelse eller i den psykiske Tilstand? At de indre Motiver har spillet en stor Rolle for Grundtvig, kan ikke bestrides; noget andet er, om han havde Ret i at tillægge dem en afgørende Betydning, saaledes som i Brevene til Ingemann og Aagaard; i Afskedsansøgningen til Kongen og Koncepten til en Skrivelse til Biskop Münter, der ligger Tidspunktet for den endelige Beslutning nærmest, er de i hvert Fald trængt langt i Baggrunden. Det er altid vanskeligt at forstaa og at vurdere et andet Menneskes indre Motiver; men Vanskeligheden forøges i dette Tilfælde overordentligt, da Grundtvig kun udtaler sig meget vagt om, hvad der i

[1]) S. 233.

hans Indre tilskyndede ham til Embedsnedlæggelsen. Han taler saaledes om, at den var nødvendig, for at han kunde »bevare en uskadt Samvittighed«[1], at den var »uundgaaelig nødvendig efter hans Følelse«[2], og at »han føler sig aldeles udygtig til, under disse Omstændigheder, at bære de Byrder og Forpligtelser, der paaligge ham som Lærer i den Danske Kirke«[3]. I det hele taget ynder Grundtvig at bruge Udtrykkene »Byrden« eller »Byrderne«, især om sine indre Motiver, men oftest uden nærmere at angive, hvad han forstaar derved. — Hvorfor udtaler Grundtvig sig saa ubestemt om sine indre Motiver? Ganske simpelt, fordi han ikke havde Klarhed over dem. Han siger saaledes i Brevet til Ingemann: »Men skiøndt du nok veed, det er alt store Ting, naar det staaer klart for os, *hvad* vi skal giøre, saa vi maae finde os i, at det sidste store *hvorfor* er os meget dunkelt«[4].

Naar Grundtvig er saa lidt klar over sine dybeste Motiver til Nedlæggelsen af Præsteembedet, beror det uden Tvivl paa, at den »Byrde«, som han fandt »for svar« at bære, stod i nøje Forbindelse med Trykket af den deprimerede Sindstilstand, som han havde været i siden Rettens Kendelse den 10. April. Men Mangelen af et bestemt Motiv, der uomtvisteligt maatte betragtes som vel begrundet, og som endog nødvendigvis maatte medføre øjeblikkelig Handling, udskød den endelige Beslutning om Embedsnedlæggelsen; og denne var muligvis — ved at den deprimerede Stemning i Tidens Løb havde fortaget sig — aldrig blevet udført, hvis der ikke var indtruffet en Begivenhed, hvori Grundtvig, i hvert Fald i Øjeblikket, saa en Bekræftelse af Embedsnedlæggelsens Nødvendighed, ja endog omgaaende. Var dette Salmeforbudet?

Man har hidtil — først og fremmest paa Grundlag af

[1]) S. 220 f.
[2]) S. 226.
[3]) S. 217.
[4]) S. 222.

Grundtvigs senere Udtalelser[1], der tilsyneladende bekræftedes af Datoerne paa de af L. Koch i 1882 offentliggjorte Dokumenter vedrørende Salmeforbudet[2] — ment, at Forbudet mod, at Grundtvig ved Foprædikenen i Vor Frelsers Kirke Pinsedag den 14. Maj 1826 benyttede egne Salmer i Anledning af Tusindaarsfesten for Ansgars Ankomst til Danmark, var den øjeblikkelige Aarsag til Embedsnedlæggelsen[3]. Ved kgl. Resolution af 10. Marts 1826[4] var det meddelt Præsterne Tilladelse til selv at vælge Salmerne til denne Fest, dog med den Indskrænkning, at »O, store Gud, vi love dig!« (Tedeum) skulde synges. Grundtvig opfattede Resolutionen saaledes, at der ogsaa maatte benyttes ikke autoriserede Salmer, blot Tedeum blev sunget, — en Udlægning, han efter den Tids Opfattelse næppe havde Ret i[5], selv om han henviste til, at Biskop Münter havde opmuntret til at benytte de Salmer, som han havde ladet trykke i sin Afhandling om Harald Klak[6], og hvoriblandt ogsaa var Salmer, der ikke fandtes i den autoriserede Salmebog[7]; Münters Bog var nemlig blevet anerkendt af Kongen, hvis Kasse bekostede dens Udgivelse.

Den 28. April 1826 stod følgende at læse i »Adresseavisen«: »Fra Pressen ere udkomne: Danske Høitids-Psalmer til Tusindaars-Festen, ved N. F. S. Grundtvig, residerende

[1]) N. F. S. Grundtvig: »Kirke-Speil« (1871), S. 387.

[2]) L. Koch: »Bidrag til det 19de' århundredes kirkehistorie. III. Grundtvigs salmer til tusindårsfesten 1826« (i Kirkehist. Saml. 3. R. III (1881—82), S. 698 ff.).

[3]) Se Kap. II: Tidligere Fremstillinger, S. 210—216, passim.

[4]) Collegial-Tidende 1826, S. 203.

[5]) Benyttelsen af ikke autoriserede Salmer var dengang kun tilladt ved Begravelser og Bryllupper.

[6]) »Om Kong Harald Klaks Daab og den Christelige Kirkes Begyndelse i Danmark. Et Skrivt for den danske Borger og Landmand, udgivet i Følge Kongelig allernaadigst Befaling« (1826).

[7]) Den ene af disse: »I Tidens dunkle Strøm forsvandt«, der af Provst J. Schmidt var digtet i Anledning af Jubelfesten, blev efter kgl. Befaling sunget ved Slotskirkens Indvielse, der fandt Sted samtidig med Tusindaarsfesten, Pinsedag den 14. Maj 1826.

Capellan ved Vor Frelsers Kirke. Disse Psalmer ere bestemte til at afsynges Pintse-Morgen ved Fropræ̈diken i Vor Frelsers Kirke«. Denne Bekendtgørelse bevirkede, at Stiftsprovst H. G. Clausen under 30. April meddelte Grundtvig, at »ingen Præst uden særdeles dertil erhvervet Tilladelse maae ved den offentlige Gudstjeneste lade afsynge andre Psalmer end dem, der findes i den anordnede Evangelisk-kristelige Psalmebog«[1]. Herpaa svarede Grundtvig den følgende Dag, den 1. Maj, at han umuligt kunde have misforstaaet den kgl. Resolution af 10. Marts, der tydeligt tillod Præsterne at gaa uden for Salmebogen, naar de blot medtog »O, store Gud! vi love dig!« Og han sluttede: »Kan jeg end ikke udgrunde Deres Høiærværdigheds Hensigt med fornævnte Skrivelse, maa jeg dog ikke ansee den for stilet *mod Friheden*, Majestæten allernaadigst har forundt os, og H.[ans] H.[øiærværdighed] Biskoppen ved Udgivelsen af *nogle* Jubel-Psalmer opmuntret os til at benytte«[2]. Grundtvigs Svar giver saaledes ikke Indtryk af, at han er kommet i Affekt ved Stiftsprovstens Skrivelse, som han mener maa bero paa en Fejltagelse, da Clausen umuligt kunde have til Hensigt at forbyde, hvad Kongen tydeligt havde tilladt. Grundtvig betragtede altsaa ikke — eller rettere: vilde ikke betragte — Clausens Skrivelse som et Forbud mod Anvendelsen af hans egne Salmer ved Tusindaarsfesten. Stiftsprovsten lod imidlertid Sagen gaa videre til Biskop Münter, der under 5. Maj indberettede den til Kancelliets Afgørelse[3]. Münter turde ikke an-

[1]) Clausens Skrivelse findes i Grundtvigs Privatarkiv, Fasc. 407: Embedsskrivelser 1822—1839. Den er trykt af L. Koch i Kirkehist. Saml. 3. R. III (1881—1882), S. 699.

[2]) Grundtvigs Svarskrivelse findes i Bilag til Danske Kancellis 1. Departements Brevbog 1826 Nr. 1224; Koncepten, der har nogle mindre Afvigelser, opbevares i Grundtvigs Privatarkiv, Fasc. 407: Embedsskrivelser 1822—1839. Svarskrivelsen er trykt af L. Koch i Kirkehist. Saml. 3. R. III (1881—1882), S. 699 f.

[3]) Biskop Münters Indberetning findes i Bilag til Danske Kancellis 1. Departements Brevbog 1826 Nr. 1224. Den er trykt af L. Koch l. c., S. 700 f.

befale Grundtvigs Salmer til Kancelliets Approbation, da han ikke ansaa dem for passende; han henstillede derfor, at det maatte tilkendegives Grundtvig, at han i Valget af Salmer skulde holde sig til den autoriserede Salmebog eller, hvis han endelig vilde gaa uden for denne, til de Salmer, der var trykt paa de sidste Sider af Skriftet om Harald Klaks Daab. Under 6. Maj meddelte Kancelliet Biskop Münter til »videre fornøden Bekjendtgjørelse«, at naar den kgl. Resolution af 10. Marts s. A. overlod Præsterne at vælge Salmerne til Jubelfesten, var Valget af disse at forstaa saaledes, at Præsterne »dog ere bundne til de Psalmer, som findes i den kongelige autoriserede Psalmebog, men ikke berettigede til Brugen af Psalmer, som de enten selv have forfattet eller hentet andenstedsfra«[1]. Kancelliet vilde altsaa ikke engang gaa saa vidt som Biskoppen: *kun* Salmer fra den autoriserede Salmebog maatte benyttes ved Festen.

Biskop Münters Skrivelse til Kancelliet af 5. Maj 1826 er først afsendt den følgende Dag, den 6. Maj[2]. Kancelliet har altsaa truffet sin Afgørelse i Sagen og svaret Biskoppen allerede samme Dag, som det modtog hans Skrivelse. Om Svaret er afsendt den 6. Maj eller — da den 7. Maj var en Søndag — først den 8., kan ikke afgøres[3]; mest taler for Mandag den 8., da der ellers vil blive Tale om en ualmindelig hurtig Ekspedition fra Kancelliets Side: Biskoppen skulde allerede samme Dag, som han afsendte Forespørgselen angaaende Fortolkningen af den kgl. Resolution af 10. Marts, have modtaget Svar herpaa. Det er selvfølgelig muligt, at Münter personlig har været i Kan-

[1]) Kancelliets Skrivelse findes i Sjællands Bispearkiv: Afgjorte Sager 1826, Nr. 546. Den er trykt af L. Koch l. c., S. 701.

[2]) Sjællands Bispearkiv: Forhandlinger paa Sjællands Stifts Geistlige Contoir for 1826, Nr. 535 i Kopibogen.

[3]) Sjællands Bispearkiv: Forhandlinger paa Sjællands Stifts Geistlige Contoir for 1826, Nr. 303 i Journalen; naar der her staar »Fra Cancelliet — 6. Maj«, betyder denne Dato ganske sikkert Kancelliskrivelsens Dato.

celliet for at fremme Afgørelsen. Men hvordan det end forholder sig hermed, saa har Biskoppen i hvert Fald Mandag den 8. Maj afsendt Kancelliets Svar til Stiftsprovst Clausen til videre Befordring[1]. Grundtvig kan saaledes ad *tjenstlig* Vej *tidligst* have modtaget Kancelliets Afgørelse Mandag eller vel snarest Tirsdag den 9. Maj[2].

Der er saaledes kun ringe Sandsynlighed for, at Grundtvig har kendt Kancelliets Forbud mod, at han anvendte sine egne Salmer ved Tusindaarsfesten, da han Søndag den 7. Maj skrev Koncepten til sin Skrivelse til Biskop Münter[3]. Naturligvis er der en Mulighed for, at han ad Omveje har modtaget Meddelelse om Forbudet; men da han ikke stod i intim Forbindelse med nogen af de Deputerede i Kancelliet eller med Münter, er Muligheden herfor ikke stor. Tager man endelig Konceptens Indhold i Betragtning, svinder den ind til det rent minimale.

Det maa nemlig hos enhver, der blot kender noget til Grundtvigs Psyke, fremkalde stor Forundring, naar han gennemlæser ovennævnte Koncept af 7. Maj og Afskedsansøgningen til Kongen af 8. Maj, at han ikke eet Sted støder paa en Omtale af Salmeforbudet, ja ikke engang en Hentydning hertil. Grundtvig var ikke den Mand, som, naar han blev oprørt over et eller andet, lagde Skjul derpaa eller veg tilbage for at sige sin Mening derom. Diplomatisk var han ikke, ej heller besad han Akkomodationsevne i Henseende til at stille sig selv i et fordelagtigt Lys eller Evne til i særlig Grad at udnytte en given Situation.

Ser man nu bort fra denne Side af Grundtvigs Natur, falder det naturligt at spørge: hvorfor skulde han i Koncepten af 7. Maj og i Afskedsansøgningen til Kongen udelade en Omtale af Salmeforbudet, hvis det var dette, der

[1]) Sjællands Bispearkiv: Forhandlinger paa Sjællands Stifts Geistlige Contoir for 1826, Nr. 543 i Kopibogen.

[2]) Stiftsprovstens Skrivelse herom til Grundtvig findes ikke i Grundtvigs Privatarkiv. — Stiftsprovstens Arkiv fra dette Aar er ikke bevaret.

[3]) S. 217 ff.

havde faaet Bægeret til at flyde over? Var et saadant Motiv i sig selv uædelt, eller hvad kunde han opnaa derved, og endelig var det af Hensyn til Kongen eller Biskoppen? Paa ingen af disse Spørgsmaal kan der gives et fornuftigt positivt Svar. I Brevet til Ingemann af 20. Maj omtaler han da ogsaa uden Omsvøb Salmeforbudet som en medvirkende Aarsag til Embedsnedlæggelsen, men først som gammel Mand staar det for ham som den egentlige øjeblikkelige Grund[1].

Naar Grundtvig i Koncepten af 7. Maj og i Afskedsansøgningen til Kongen slet ikke omtaler Salmeforbudet, ligger det sikkert i, at det overhovedet ikke, rimeligvis fordi han endnu ikke havde faaet Meddelelse om Kancelliets Afgørelse, har været medvirkende Motiv til hans endelige Beslutning om at nedlægge Præsteembedet. Dette bekræftes indirekte af forskellige Forhold.

En kritisk Undersøgelse af Koncepten af 7. Maj giver i denne Henseende meget betydningsfulde Oplysninger. Dens Ydre saavel som dens Indhold bærer tydeligt Præg af to Redaktioner[2]. Fælles for disse er Grundtvigs højtidelige Nedlæggelse, ikke alene af det ham betroede Embede som residerende Kapellan ved Vor Frelsers Kirke, men i det hele af Præsteembedet i den danske Kirke i Biskoppens Haand, hvorigennem Embedet var ham overdraget. Her er ikke Tale om en Afskedsansøgning i egentlig Forstand — en saadan skulde selvfølgelig stiles til Kongen og kunde kun bevilges af ham —, men om en Meddelelse til Biskoppen, affattet i en Form, der maatte medføre Grundtvigs Suspension som Kapellan ved Vor Frelsers Kirke og Konstituering af en anden Præst i hans Sted. Det maa have været Grundtvigs Hensigt at lade Skrivelsen til Münter ledsage eller efterfølge af en Afskedsansøgning til Kongen. — I begge Redaktioner angiver Grundtvig som Hovedmotiv til dette Skridt, at han paa Grund af Rettens Ken-

[1]) S. 224. — N. F. S. Grundtvig: »Kirke-Speil« (1871), S. 387.

[2]) S. 217 ff.

delse om, at Professor Clausens Injuriesag skulde nyde Fremme, følte sig aldeles udygtig til at bære de Byrder og Forpligtelser, der paahvilede ham som Præst i den danske Kirke, især da han under nidkær Udøvelse af sine Embedspligter idelig var udsat for Injurieprocesser, der, selv om de alle blev vundet, vilde udgøre et Martyrdom, som han følte sig for svag til at udholde. I anden Redaktion tilføjes yderligere, at Injurieprocesserne vilde forstyrre hans præstelige og borgerlige Rolighed i en saadan Grad, at han daglig vilde blive mere og mere udygtig til aandelige Sysler og tidlig moden til Graven.

Den afgørende Forskel mellem de to Redaktioner ligger i Fremstillingen af den øjeblikkelige Aarsag til Embedsnedlæggelsen. I den første omtaler Grundtvig en ganske bestemt Grund: »Det er derfor [ɔ: da han føler sig for svag til at udholde idelige Injurieprocesser] min Pligt *at gribe nærværende Øieblik, da jeg trues med en ny Injurie-Proces*[1] af en Religjons-Lærer i et Institut, hvem jeg paa Embeds Vegne har været nødt til at irettesætte for Bestridelse af den befalede Lærebogs Grund-Sætninger til at unddrage mine Skuldre fra den overlegne Byrde, — — — — — — — saa jeg, fra i Morgen, den ottende Mai, anseer mig for løst fra alle de Pligter og skildt ved alle de Rettigheder, Danmarks Love hidtil paalagde og hjemlede mig som lovlig kaldet og beskikket Lærer i Kirken«. Her kan ingen Tvivl være om, at det er Truslen med en ny Retssag, der i Øjeblikket har fremkaldt Beslutningen hos Grundtvig om at nedlægge Præsteembedet *straks* — allerede, som han skriver, »fra i Morgen, den ottende Mai«. Ikke een Dag til vilde han udføre sine præstelige Pligter! Hvad det er for en Lærer og et Institut, det her drejer sig om, kan ikke konstateres; man kender ikke mere til denne Sag, end hvad Grundtvig meddeler i denne Koncept og i Brevet til Ingemann af 20. Maj; den omtales ikke af

[1]) Fremhævet af Forf.

andre og kom aldrig for Retten[1]. Det var maaske netop for at hindre dette sidste, at Grundtvig ønskede straks at nedlægge Præsteembedet med alle dets Rettigheder og Pligter, altsaa ogsaa Pligten til Inspektion ved Skolerne. Nok er det i hvert Fald: første Redaktion bærer helt igennem Præg af, at Beslutningen om Embedsnedlæggelsen maa være sket i en øjeblikkelig Ophidselse. Dette bekræftes desuden ved en Sammenligning mellem Konceptens første og anden Redaktion. Den sidste er holdt i en dæmpet Tone og anfører ikke noget pludselig fremkaldt Motiv. Her nævnes ganske vist Striden med Religionslæreren og Truslen med Retssag; men denne omtales ikke som Grunden til, at Grundtvig netop *nu* havde besluttet sig til at nedlægge sit Embede. Ligeledes er Sætningen: »saa jeg, fra i Morgen, den ottende Mai, anseer mig for løst fra alle de Pligter — — —« forandret til den mere neutrale: »saa jeg fra nu af, for Guds Ansigt, agter mig løst fra alle de Pligter — — —«. Grundtvig maa saaledes, efter at hans øjeblikkelige Ophidselse havde lagt sig, have indset,

[1]) Hverken Politirettens eller Landsover- samt Hof- og Stadsrettens Registranter (Landsarkivet) har noget om en saadan Injuriesag; følgelig er den aldrig blevet anlagt. — Som Præst og Medlem af Sognets Skolekommission var Grundtvig forpligtet til at inspicere Sognets Skoler — Institutter, som de fleste af Skolerne dengang kaldtes. Københavns Skoledirektions Journal 1825 og 1826 (Stadsarkivet) indeholder intet om en indsendt Klage eller Indberetning fra Grundtvig. Heller ikke i Christianshavns Døtreskoles eller Agent Holcks Skoles Protokoller eller Dagbøger, der er meget kortfattede og har store Lakuner, findes noget om denne Sag; men der fandtes desuden dengang en Række mindre Skoler paa Christianshavn, hvis Protokoller og Dagbøger ikke mere eksisterer. Forholdet er vel det, at Grundtvig har overværet Eksamen eller Aarsprøven — saadanne afholdtes iflg. Skoledirektionens Journal ved en Række Skoler netop i Begyndelsen af Maj — ved et Institut, har irettesat Religionslæreren her og har klaget over ham til Skolens Leder; herover er Læreren bragt i Harnisk og har truet med at anlægge Sag mod Grundtvig, hvis han indsendte Klage over ham til Skoledirektionen. Grundtvig har da foretrukket straks at nedlægge Embedet for at undgaa at sende en Indberetning til Skoledirektionen, hvad han ellers følte sig forpligtet til.

at Lærerens Trusel med Retssag ikke var tilstrækkelig Grund til straks at gaa saa drastisk til Værks; derfor har han umiddelbart efter Nedskrivningen af første Redaktion — saaledes som det vil fremgaa af det følgende — allerede samme Dag modereret sine oprindelige Udtryk; herved er anden Redaktion fremkommet. Men Grundtvig har imidlertid hverken i den første eller den anden Skikkelse benyttet Koncepten til en Skrivelse til Biskop Münter; inden han fik afsendt en saadan, indtraf en Begivenhed som fik Lærerens Trusel til helt af glide i Baggrunden.

Den næste Dag, Mandag den 8. Maj, var Grundtvig i Audiens hos Frederik VI[1]. Hans Hensigt hermed havde oprindelig udelukkende været den at benytte den sidste offentlige Audiensdag inden Tusindaarsfesten til at overrække Kongen Mindeskriftet »Kong Harald og Ansgar. Rim-Blade af Danmarks Kirke-Bog til Jubel-Aaret«, der indledes med et Digt, tilegnet Frederik VI[2]. De senest indtrufne Begivenheder bevirkede, at Grundtvig nu tillige var besluttet paa at benytte denne gode Lejlighed til at vise Kongen, hvorledes en kristelig Præsts Stilling for Tiden var i den danske Statskirke, og høre, hvad han vilde sige dertil[3]. Om selve Audiensen skriver han i Brevet til Ingemann af 20. Maj: »Alt føiede sig, [saa] jeg følde Mod og Besindighed til at sige, hvad jeg kunde, og Han [ɔ: Kongen] optog det meget, endog vidunderlig venligt, men vedkiendte sig paa det Bestemteste Fiendernes Synsmaade for mit Kirkeforsvar og Injuriesagen«. Og Grundt-

[1]) Grundtvig til Ingemann af 20. Maj 1826 (S. 224); »Af Jak. Kr. Lindbergs papirer. Ved Niels Lindberg« (denne Afhandling S. 234).

[2]) I Frederik VI's Tid holdtes offentlig Audiens hver Mandag; endnu den Dag i Dag benyttes Mandag dertil, dog kun hver anden. Tusindaarsfesten skulde afholdes den følgende Søndag, den 14. Maj. Netop Tilegnelsesdigtet viser med al Tydelighed Audiensens Formaal; se ogsaa »Af Jak. Kr. Lindbergs papirer. Ved Niels Lindberg« (denne Afhandling S. 234 f).

[3]) Grundtvig til Ingemann af 20. Maj 1826 (S. 224).

vig tilføjer: »Nu var jeg intet Øieblik tvivlsom om, hvad jeg skulde giøre«[1].

Frederik VI's Tagen Parti for Modstanderne blev et nyt og sidste Motiv for Grundtvig til at nedlægge Præsteembedet og det *straks*. Dette fremgaar desuden med al Tydelighed af den lidt senere Skrivelse fra Grundtvig til Kongen: »Ligesaa umueligt som det var mig, efterat have føld Majestætens Unaade, nogen Dag længer at holde paa et Embede, som jeg vidste kun ved Majestætens særdeles Naade var blevet mig betroet, ligesaa umueligt er det mig ukaldet at fremtræde for Majestæten, saalænge jeg i min Konges Øine er en Injuriant«[2]. Det var jo netop Sandheden, at Frederik VI hidtil havde omfattet Grundtvig med stor Velvilje; han havde givet ham Understøttelser, havde personlig kaldet ham til Sognepræst i Præstø og Aaret efter, trods Modstand fra Københavns højeste Gejstlighed, forflyttet ham til Hovedstaden som Kapellan ved vor Frelsers Kirke[3]. Det var derfor ikke mærkeligt, at Grundtvig med Sorg erfarede Kongens Mening om hans Angreb paa Professor Clausen, nemlig at han ansaa ham for en Injuriant.

Som ovenfor paavist havde Religionslærerens Trusel med Retssag bragt Grundtvig i en saadan Ophidselse, at han vilde nedlægge Præsteembedet allerede fra næste Dag; men inden længe — højst nogle Timer — var han faldet noget til Ro og modererede, som vi har set, sine Udtryk i Koncepten af 7. Maj betydeligt. Det er muligt, at han aldrig, hvis ikke Audiensen havde givet ham et langt vægtigere Motiv, havde faaet sig selv til at tage det endelige Skridt. Nu havde han af Kongens egen Mund faaet at vide, at Majestæten ikke billigede hans Optræden over for Professor Clausen. I Fremtiden vilde han derfor, naar

[1]) S. 224; sml. Jak. Kr. Lindbergs Beretning, denne Afhandling S. 235.

[2]) S. 232 f.

[3]) Rønning l. c. II, 2, S. 190, 192 f. og III, 1, S. 6. — »Af Jak. Kr. Lindbergs Papirer«, se denne Afhandling S. 234.

han fulgte sin Samvittighed og handlede i Overensstemmelse med sin Opfattelse af Embedseden, bestandig være udsat for aabent at optræde imod, hvad Kongen ansaa for Ret, — Kongen, som gennem mange Aar havde været hans Velynder og Velgører, og som han efter sin Mening alene var »Regnskab skyldig for Udførelsen af en Embeds-Pligt«[1]. Men Kongens Ord var ham »mere end en højesteretsdom«[2].

I Konsekvens heraf skrev Grundtvig samme Dag, den 8. Maj, sin Afskedsansøgning til Kongen[3], hvori han bestemt fastholder, at han kun skylder Kongen Regnskab for sin Embedsførelse, og at Processen er en juridisk Fejltagelse. Særlig betoner han, hvor nødvendigt det er for ham at befris for Embedsedens Forpligtelser. Han vilde ikke kunne bære den Embedsbyrde bestandig at være indviklet i Injurieprocesser, paaført ham, fordi han af præstelig Nidkærhed og tro mod sin Overbevisning med Hensyn til Embedseden ogsaa i Fremtiden maatte bekæmpe dem, der bestred Statens Religion. Kun saaledes vilde han kunne »bevare en uskadt Samvittighed«. Naar Grundtvig ikke kommer nøjere ind paa en Omtale af den særlige Grund til Afskedsansøgningen — nemlig Kongens Stilling til hans »Kirkeforsvar og Injuriesagen« —, var Aarsagen ganske simpelt den, at han i Ansøgningen, der vilde komme i mange Hænder, ikke godt kunde og maaske heller ikke ønskede at omtale, hvad Majestæten havde udtalt til ham privat.

Efter at have ladet sin Forsvarer, Højesteretsadvokat F. W. Treschow, gennemlæse Afskedsansøgningen[4] sendte Grundtvig den 10. Maj eet Eksemplar af den direkte til Kongen, medens han samme Dag personlig overleverede

---

[1]) S. 220.

[2]) S. 235.

[3]) S. 219 ff.

[4]) Se F. W. Treschow til Grundtvig af 9. Maj 1826 (»Breve« II, S. 113).

Biskop Münter et andet[1]. Naar han ikke indsendte dette ad embedsmæssig Vej gennem Stiftsprovst H. G. Clausen, beroede dette sikkert paa, dels at han nu havde modtaget Meddelelse om Salmeforbudet, der var foraarsaget af Stiftsprovsten, dels at han vilde tale med Biskoppen om straks at blive fritaget for sine Embedspligter — et Ønske, hvis hurtige Realisation Religionslærerens Trusel med Retssag havde fremkaldt. Biskop Münter fandt Grundtvig »saa bevæget«, at han, der »troede at have Grund til at befrygte, at han ikke til Opbyggelse vilde kunne forvalte sit Embede«, gik ind paa med det samme at lade en anden Præst konstituere i hans Sted, men har vel af formelle Grunde anmodet Grundtvig om at tilføje dette Ønske paa Ansøgningen til Kongen. Derved er den tidligere omtalte Tilføjelse fremkommet paa det Eksemplar af Afskedsansøgningen, der ekspederedes af Biskoppen[2].

I sin Indstilling af 10. Maj 1826 beklagede Münter, at en Mand med Grundtvigs Anlæg havde indviklet sig i saadanne Vanskeligheder, som han ikke følte sig stærk nok til at bære. Men da han trods Venners og Biskoppens Forestillinger ansaa sig forpligtet til at gøre dette Skridt, maatte Münter anbefale ham til Kongens Naade[3]. Da Grundtvig ikke i Ansøgningen havde anholdt om nogen Pension, fandt Kancelliet ingen Hindring for Opfyldelsen af hans Ønske og anbefalede ham til Afsked i Naade[4]. Den 23. Maj resolverede Kongen, at Grundtvig skulde afskediges »i Naade« fra det ham betroede Embede[5], og

[1]) At Ansøgningen er modtaget af Biskoppen den 10. Maj, fremgaar af »Forhandlinger paa Sjællands Stifts Geistlige Contoir for 1826«, Nr. 320 i Journalen (Sjællands Bispearkiv); Grundtvigs personlige Overrækkelse af Ansøgningen fremgaar af Münters Anbefalingsskrivelse af 10. Maj, se S. 221.

[2]) S. 219 Note 1.

[3]) S. 221.

[4]) Danske Kancellis 1. Departement: Forestillinger 1826, Nr. 65.

[5]) Smstd.

den 26. Maj udfærdigede Kancelliet en Skrivelse til Biskop Münter herom[1].

Endnu staar tilbage at besvare det Spørgsmaal: hvad er Grunden til den Motivforskydning i Grundtvigs Bevidsthed, som fremgaar af Kilderne, og hvorved Clausens Injuriesag mere og mere trængtes i Baggrunden, skønt det var den og Kongens Stilling til den, der fremkaldte Grundtvigs Embedsnedlæggelse? Motivforskydningen beror sikkert paa to Forhold: et Nederlags almindelige psykiske Virkninger og Grundtvigs særlige psykiske Habitus. Der findes saaledes i ethvert Menneske i større eller mindre Grad og mere eller mindre bevidst en Trang til at bortforklare et Nederlag, som det har lidt, ja ofte endog til at forvandle det til en Sejr. At Grundtvig havde tabt første Omgang af Kirkekampen, var utvivlsomt: ikke Clausen, men han selv havde maattet vige og opgive sit Embede; kun forholdsvis faa havde offentlig sluttet sig til hans kirkelige Anskuelser, men endnu færre havde billiget hans Taktik, hans Maade at føre Kampen paa, og Kongen havde i ingen Henseender givet ham Ret. Grundtvig, der selv syntes, at han havde saa soleklar Ret, stod ganske uforstaaende over for Modstandernes Argumenter og skød derfor, saa vidt han formaaede og Forholdene tillod ham, Injuriesagen og hvad der stod i Forbindelse med den fra sig[2]. Hertil bidrog ogsaa Venners og Tilhængeres Bebrejdelser imod ham for Nedlæggelsen af Præsteembedet, blot fordi Injuriesagen gik ham imod. Grundtvig siger herom i Brevet til Ingemann af 20. Maj

---

[1]) Danske Kancellis 1. Departement: Registrant 1826, Nr. 435.

[2]) Fremgaar af de to første Afsnit af Brevet til Ingemann af 20. Maj 1826 (S. 222) og af de første Linier af Brevet til Aagaard af 3. Juni 1826 (S. 225 f.).

1826: »Jeg har i denne Tid saa tit maattet gientage de nærmeste udvortes Grunde til mit Side-Spring og høre dem saa veltalende giendrevne, at jeg selv begynder at finde dem smaalige og gider neppe nævnet dem«[1]. Over for Vennerne fremhævede han, at »det er saaledes med os Mennesker, vi betragte vore Venners Stilling udenfra og glemme da saa let, at de selv nødvendig maa betragte den indenfra«[2]. I samme Øjeblik stod det ogsaa klart for ham: ikke Injuriesagen og dens Følger, men hans indre Motiver havde været den afgørende Faktor[3]. Men det kneb rigtignok svært for ham at fastslaa disse; saaledes skriver han til Ingemann, at »det alt er store Ting, naar det staaer klart for os, *hvad* vi skal giøre, saa vi maae finde os i, at det sidste store *hvorfor* er os meget dunkelt«[4]. Embedsbyrden, der paa Grund af Injurieprocessen havde hvilet tungt paa ham, var nu blevet til en ubestemt »Byrde«, der tyngede hans Sind og til sidst blev ham »for svar«; Embedsnedlæggelsen var blevet »uundgaaelig nødvendig efter hans Følelse«[5]. Der er, som tidligere paavist, ingen Tvivl om, at denne »Følelse« og »Byrde«, som Grundtvig her omtaler, er — hvad han ikke selv forstod — Udtryk for den depressive Tilstand, han havde været i siden Rettens Kendelse den 10. April. Da han endelig havde indgivet sin Afskedsansøgning og var blevet fritaget for sine Embedspligter, fremkom snart en kendelig Afspænding i hans Sind; denne spores tydeligt i Brevet til Ingemann af 20. Maj; dette er skrevet i en rolig og reflekterende Form. Det maa være denne Afspænding *efter* Nedlæggelsen af Præsteembedet, der — efter at Injuriesagen som Motiv var trængt tilbage i Grundtvigs Bevidsthed og ifølge Brevet til Wexels kun havde været

[1]) S. 222.
[2]) S. 226.
[3]) S. 222.
[4]) S. 222.
[5]) S. 226.

ham »yderst smerteligt«[1] — har indgivet Grundtvig den Tanke, at det var Opgivelsen af selve Præstegerningen — med al dens Menighedsarbejde og Administration — i Statskirken, »dette Babel«, der havde virket befriende paa ham. Det maatte altsaa være denne Del af Præstegerningen — ikke Forkyndervirksomheden —, der havde været hans egentlige Motiv til Embedsnedlæggelsen; ja, i Virkeligheden havde det aldrig været hans Ønske til Stadighed at forblive som Præst i Statskirken. Disse Tanker hos Grundtvig spores i Brevene til Ingemann og Aagaard[2]; men i Brevene til Wexels og Helland træder de frem med Overbevisningens Kraft: han var »kun skikket til Prædikant, ei til det daglige Hyrde-Liv«[3], og han havde, da hans Hensigt med den kirkelige Forkyndervirksomhed i København faktisk var opnaaet, »grebet en god Leilighed« til at nedlægge sit Embede[4]. Saaledes var Nederlaget og Sorgen over at skulle opgive Præstegerningen i Grundtvigs Bevidsthed forvandlet til Overbevisningen om, at det passerede kun var, hvad han selv i længere Tid havde ønsket, ja forberedt. Naar hans sjælelige Trang til at bortforklare Nederlaget opnaaede et saa hurtigt og fuldstændigt Resultat, skyldtes det hans manio-depressive Natur, der tillod ham hurtigt at svinge fra den depressive Tilstand over i en let manisk Stemning, som fik ham til at se alt i lysere Farver[5]. Saaledes skriver Grundtvig i Brevet til Wexels af 28. August om Professor Clausens Injurieproces: »Det juridiske Angreb paa mig har været mig, der hader og frygter Processer lige høit, yderst smerteligt, men jeg seer godt, det er det klareste Beviis, Fienden kunde give paa sin aandelige Afmagt

[1]) S. 229.

[2]) S. 222 f. og S. 227.

[3]) S. 229.

[4]) S. 232.

[5]) Se Brevene til Christen Olsen af 8/7, 18/7 og 19/8 1826 samt Brevene til W. A. Wexels af 28/8 1826 og til A. Helland af 10/9 1826. (»Breve« II, S. 122—130).

og Raadvildhed, og altsaa det klareste Tegn os kunde times paa, at Seieren er egenlig vundet«[1]. Nederlaget var nu i Grundtvigs Bevidsthed forvandlet til en Sejr.

VI. Enkelte Træk af Embedsnedlæggelsens kirkeforfatningsmæssige Betydning.

Ved Udsendelsen af »Kirkens Gienmæle« havde Grundtvig gjort Striden mellem Gammellutheranerne eller de Ortodokse og Rationalisterne *kirkelig* og ført den over paa Kirkeforfatningens Gebet. Han havde stillet det Krav, at Præsteeden ufravigelig — d. v. s. i bogstavelig Forstand — skulde følges baade med Hensyn til Symbolerne og Alterbogen. Skønt stadig flere og flere Præster, endog adskillige ansete, offentligt havde sluttet sig til Grundtvigs Krav, kan man ikke komme uden om, at Grundtvig i Kampens første Omgang havde lidt et afgjort Nederlag paa dette Punkt: Professor H. N. Clausen havde ikke bøjet sig for hans Opfattelse af Præsteeden, ja havde ikke engang indladt sig paa en Drøftelse heraf; de to ansete Jurister, selve Generalprokurøren A. S. Ørsted og Professor Chr. Paulsen i Kiel, havde ikke givet ham Medhold i hans Anskuelser[2]; men vigtigst var det dog, at Kongen og Kancelliet havde stillet sig paa Fjendernes Side.

Embedsnedlæggelsen havde derfor heller ingen Mulighed for hverken i Øjeblikket eller i den nærmeste Fremtid at bane Vej for Gennemførelsen af Grundtvigs Krav med Hensyn til Embedsedens Overholdelse; den havde heller ikke fra Grundtvigs Side haft dette Formaal, end

[1]) S. 229.

[2]) P. D. Christian Paulsen: »Betragtninger over den Danske Kirkes symboliske Bøger fra det kirkeretlige Synspunkt. Med en Indledning om Theologiens og Retsvidenskabens indbyrdes Forhold« (1826). A. S. Ørsted: »Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring?« (Juridisk Tidsskrift. XII (1826), 1. og 2. Hefte, S. 213—288 og S. 250—304).

ikke at være en Art Protest. Kirkeforfatningsmæssigt set ligger Embedsnedlæggelsens Betydning deri, at den inden for Statskirkens Mure ikke blot vedligeholdt Grundtvigs Krav, men ogsaa gav dette større Vægt og derigennem Mulighed for større Tilslutning under gunstigere Forhold.

En forholdsvis ubetydelig Begivenhed — Landsoverretsassessor N. Spandets Klage til Kancelliet over Pastor Brorsons Afvigelse fra Daabsritualet[1] — fremkaldte imidlertid i 1828 en Kovending i Regeringens Politik. Den 12. August d. A. udsendte Kancelliet en Skrivelse, hvori det alvorligt paalagdes Præsterne »ved alle kirkelige Handlinger nøie at følge de allernaadigst foreskrevne Formularer, uden nogen Udeladelse og uden noget Tillæg«[2]. Hovedmanden for den var Kancelliets ny Præsident, Gehejmestatsminister P. C. Stemann, en udpræget konservativ Mand, der med Strenghed gennemførte det gamle Ord: Lov er Lov, og Lov skal holdes. Rationalisterne maatte, om end modstræbende, bøje sig, vel at mærke, udadtil; men bag deres Ord ved de hellige Handlinger stod ikke Overbevisning og Ærlighed. Dette maatte naturligvis svække ikke blot Rationalisternes Stilling, men ogsaa undergrave Kirkeforfatningen.

Kirkeforfatningsmæssig set blev det af den allerstørste Betydning, at Grundtvig efter Embedsnedlæggelsen blev mere og mere utilfreds med Statskirken og Forholdene i denne og derved i højere Grad end før erkendte dens Skavanker. Men vigtigere endnu var det, at hans Længsel efter atter at komme til at virke som Præst tvang ham til at lade sine Tanker beskæftige sig med, under hvilke Betingelser dette kunde opfyldes, med andre Ord, hvilke kirkelige Reformer der først maatte gennemføres. Hans Udgangspunkt var, at ethvert Menneske skulde have

[1]) L. Helweg l. c. II (1855), S. 537 f.; L. Koch: »Den danske kirkes historie i årene 1817—1854«, S. 96 ff.

[2]) Danske Kancellis 1. Departements Brevbog 1828, Nr. 2078.

Mulighed for at følge sin Samvittighed. Derfor maatte man bort fra al aandelig, religiøs og kirkelig Tvang. Først og fremmest maatte Religionsfrihed indføres, saa alle, der — som Professor Clausen og hans Meningsfæller — ikke ubetinget vilde følge Præsteeden, fik Lov til at træde ud af Statskirken og danne deres eget Kirkesamfund; senere stillede han Krav om, at det skulde tillades ham selv og de Ortodokse at træde ud af Statskirken. Da der under de daværende Forhold ikke var Udsigt til, at nogen af disse Planer eller Krav i den nærmeste Fremtid skulde kunne gennemføres, ledtes Grundtvigs Tanker ind paa at undersøge, hvorledes Samvittighedsfriheden kunde sikres inden for Statskirkens Rammer. Mere og mere krystalliserede hans Tanker sig i følgende to Krav: Sognebaandets Løsning og Præstefrihed, saaledes som de er udformet i hans kendte Programskrift: »Den danske Statskirke, upartisk betragtet« (1834). — Grundtvigs Krav om Religionsfrihed, Sognebaandets Løsning og Præstefrihed bidrog i højeste Grad til at undergrave den gamle Statskirkeforfatning, der gjorde borgerlige Rettigheder afhængige af Medlemsskab af Statskirken.

VII. Undersøgelsens Resultater.

Undersøgelsens Resultater kan i Korthed sammenfattes i følgende Punkter:

1. Grundtvigs Breve fra 1821—1825 — altsaa de egentlig samtidige og derfor ogsaa værdifuldeste Kilder — giver med Hensyn til Grundtvigs Stilling til Præstegerningen i disse Aar et ganske andet Resultat end de Kilder, som Litteratur- og Kirkehistorikerne hidtil har benyttet, nemlig de litterære som »Nyaars-Morgen« og Grundtvigs Udtalelser i 1827 og 1871: Grundtvig har *ikke* i sin Præstevirksomhed 1821—1826 *bestandig* følt selve Præstegerningen med dertil hørende Menighedstjeneste og Administration trykkende og pinefuld; følgelig har han ikke, som

det fremgaar af Brevene til Wexels og Helland, »grebet en god Leilighed« til at nedlægge Præsteembedet og derved faa opfyldt et længe næret Ønske om at unddrage sig dets Byrder.

2. Grundtvigs Depression i November—December 1825 og i April—Maj 1826 var et tydeligt Udslag af hans maniodepressive Konstitution, — et Udslag, der vel, i hvert Fald for den sidste Periodes Vedkommende, var foranlediget af ydre Aarsager, men som viser et aabenbart Misforhold mellem den ydre Anledning og hans trykkede Stemning.

3. Den *dybere liggende* Aarsag til Embedsnedlæggelsen er at søge i Injurieprocessens Forløb og den deraf hos Grundtvig fremkaldte depressive Sindstilstand. Rettens Kendelse af 10. April 1826 gav ham den Overbevisning, at han vilde blive dømt for Injurier i den af Professor Clausen anlagte Sag. Men efter Grundtvigs Mening vilde en Injuriedom, der ramte ham som tjenstgørende Præst, have til Følge, at han i Fremtiden, naar han — hvad han uvægerlig var nødt til — fulgte sin Samvittighed og Embedseden, som han forstod den, bestandig vilde blive udsat for Injuriesøgsmaal, der ikke alene vilde forstyrre hans præstelige og litterære Virksomhed, men ogsaa være et synligt Udtryk for, at han handlede imod, hvad Frederik VI — hans mangeaarige Velynder og Velgører, som han alene mente at staa til Ansvar for Udførelsen af sine Embedspligter — ønskede og ansaa for Ret. En Bekræftelse paa, at han dømte rigtigt med Hensyn til stadig Forfølgelse med Processer, saa han i Religionslærerens Trusel med Retssag.

4. Den *øjeblikkelige* Aarsag til Grundtvigs Nedlæggelse af Præsteembedet var Frederik VI's Udtalelser under Audiensen den 8. Maj, idet Kongen i eet og alt gav Professor Clausen Ret.

5. Forbudet mod til Tusindaarsfesten for Ansgars Ankomst til Danmark at anvende Salmer uden for den au-

toriserede Salmebog — foranlediget af Stiftsprovst H. G. Clausen — var derimod *ikke* den øjeblikkelige Grund til Grundtvigs Embedsnedlæggelse, ja kom med Hensyn til denne slet ikke i Betragtning.

6. Grundtvigs Nedlæggelse af Præsteembedet var ikke en Protest mod Rettens Kendelse af 10. April 1826, fordi den ikke delte hans Opfattelse af Embedseden, endnu mindre havde Embedsnedlæggelsen til Formaal at fremkalde en kirkelig Omvæltning, selv om den senere fik kirkeforfatningsmæssig Betydning.

7. Grundtvigs vidt forskellige Syn paa sine Motiver til Embedsnedlæggelsen beror, saaledes som hans Skrivelser og Breve i Tiden fra 7. Maj til ind i September 1826 viser, paa psykiske Egenskaber hos Grundtvig: den almindelige menneskelige, oftest ubevidste Trang til at bortforklare et Nederlag og hans manio-depressive Konstitution.